

ZÁPADOČESKÁ UNIVERZITA V PLZNI
FAKULTA PEDAGOGICKÁ
KATEDRA NĚMECKÉHO JAZYKA

**DĚTSKÁ KRESBA V PŘEDŠKOLNÍM OBDOBÍ A JEJÍ VLIV NA
PÍSEMNÝ PROJEV ŽÁKŮ 1. TŘÍDY ZŠ**

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Eva Grunertová
Učitelství pro 1. stupeň ZŠ

Vedoucí práce: PhDr. Jarmila Wagnerová, CSc.
Plzeň, 2013

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně s použitím uvedené literatury a zdrojů informací.

Plzeň, 18. března 2013

.....
vlastnoruční podpis

Poděkování

Děkuji PhDr. Jarmile Wagnerové, CSc. za vedení, podněty a připomínky při zpracování diplomové práce.

Mé poděkování patří také Mgr. Janě Šopejstalové, Dis., za cenné rady a poskytnuté materiály při zpracování praktické části této práce.

Poděkování si samozřejmě zaslouží i moji rodiče.

OBSAH:

Úvod	7
1 Význam dětské kresby	10
2 Výtvarný projev dítěte z vývojového hlediska	12
2.1 Faktory ovlivňující vývoj a úroveň dětské kresby	12
2.2 Jednotlivá stádia vývoje kresby	12
2.2.1 Období batolete	12
2.2.2 Předškolní období.....	16
2.2.3 Školní období	21
3 Rozvoj hrubé motoriky, jemné motoriky a grafomotoriky	24
3.1 Činnosti rozvíjející jemnou motoriku	25
3.2 Grafomotorické aktivity, grafické prvky	28
3.3 Grafomotorické obtíže	32
4 Pracovní návyky při kreslení a psaní.....	34
4.1 Správně zvolené psací potřeby	34
4.2 Správná poloha těla při kreslení a psaní	35
4.3 Správný úchop kreslicího a psacího náčiní.....	38
4.4 Postavení ruky při kreslení a psaní	42
4.5 Uvolnění ruky při kreslení a psaní	42
5 Zvláštnosti kresby.....	44
5.1 Grafoidismus.....	44
5.2 Grafický automatismus	44
5.3 Princip rytmu, opakování a symetrie	44
5.4 Personifikace.....	44
5.5 Pravoúhlost	45
5.6 Vícepohledovost	45

6	Diagnostické využití kresby	46
6.1	Základní symbolika kresby	46
6.1.1	Význam barev	48
6.2	Kresba lidské postavy	49
6.3	Kresba stromu	52
6.4	Kresba rodiny.....	55
6.4.1	Kresba začarované rodiny	57
7	Rámcové vzdělávací dokumenty	59
7.1	RVP pro PV	59
7.2	RVP pro ZV	62
8	Shrnutí teoretické části.....	63
9	Cíl a úkoly práce.....	65
10	Předpoklady	66
11	Charakteristika sledovaného jedince.....	67
12	Kojenecké období	68
12.1	Psychomotorický vývoj – 1 rok	68
12.2	Vývoj kresby – 1 rok	72
12.3	Srovnání s Vývojovou psychologií od M. Vágnerové.....	73
13	Batoletčí období.....	76
13.1	Psychomotorický vývoj – 1 – 2 roky	76
13.2	Vývoj kresby – 1 – 2 roky	80
13.3	Psychomotorický vývoj – 2 – 3 roky	82
13.4	Vývoj kresby – 2 – 3 roky	85
13.5	Srovnání s Vývojovou psychologií od M. Vágnerové.....	86
14	Předškolní období.....	88
14.1	Psychomotorický vývoj – 3 – 4 roky	88

14.2	Vývoj kresby – 3 – 4 roky	91
14.3	Psychomotorický vývoj – 4 – 5 let	93
14.4	Vývoj kresby – 4 – 5 let.....	96
14.5	Psychomotorický vývoj – 5 – 6 let	98
14.6	Vývoj kresby – 5 – 6 let.....	101
14.7	Srovnání s Vývojevou psychologií od M. Vágnerové.....	102
15	Školní období	106
15.1	Psychomotorický vývoj – 6 – 7 let	106
15.2	Vývoj kresby – 6 – 7 let.....	108
15.3	Písemný projev v 1. třídě ZŠ	110
15.4	Psychomotorický vývoj – 7 – 8 let	110
15.5	Vývoj kresby – 7 – 8 let.....	111
15.6	Písemný projev v 2. třídě ZŠ	113
15.7	Psychomotorický vývoj – 8 – 9 let	113
15.8	Vývoj kresby – 8 – 9 let.....	114
15.9	Písemný projev ve 3. třídě ZŠ.....	116
15.10	Srovnání s Vývojevou psychologií od M. Vágnerové.....	116
16	Zhodnocení výsledků.....	119
	Závěr	120
	Resumé.....	122
	Použitá literatura	123
	Ostatní použité zdroje	125
	Poznámkový aparát	126
	Seznam příloh.....	129
	Přílohy.....	130

Úvod

Téma diplomové práce Dětská kresba v předškolním období a její vliv na písemný projev žáků 1. třídy ZŠ bylo zvoleno z důvodu využití dětské kresby v mé budoucí pedagogické praxi. Cílem této práce je postihnout problematiku dětské kresby a její vliv na písemný projev. Pro učitele mateřských i základních škol je znalost dětské kresby vhodným prostředkem k odhalení případného nesouladu ve vývoji dítěte. Kreslení považují, stejně jako mnoho odborníků, za nejvhodnější způsob vyjádření, které má psycholog k dispozici k důkladnějšímu poznání a zkoumání osobnosti dítěte. Kresba je pro dítě přirozenou součástí vývoje, je pro ně radostí, hrou a zábavou. Většinou přináší radost a uspokojení. Dětská kresba hraje velmi významnou roli v několika oblastech. Může nám poskytnout informace o celkové vývojové úrovni dítěte, o úrovni jemné motoriky a grafomotoriky, o zrakovém a prostorovém vnímání, o souhře zrakového vnímání s pohybem ruky. Také nás informuje o emocionalitě dítěte, o postojích a vztazích k jeho okolí. Je důležitým komunikačním prostředkem, rehabilitačním či terapeutickým nástrojem. (Bednářová J, Šmardová V. 2006) Proto si dovoluji tvrdit, že kresba je u dětí neodmyslitelnou součástí všedního dne. Každé dítě by mělo dostat od toho nejtělejšího věku příležitost k práci, jež ho baví a o níž víme, že bude stále více přispívat k jeho rozvoji.

Diplomová práce je rozdělena na teoretickou a praktickou část. Teoretická část se bude dělit na sedm hlavních kapitol. První kapitola - Význam dětské kresby - je zaměřena na důvody, které vedou ty nejmladší k výtvarnému projevu. Zde se budu snažit objasnit to, jaké informace nám kresba může o sledovaném poskytnout. Ve druhé kapitole - Výtvarný projev dítěte z vývojového hlediska - budou popsány faktory ovlivňující vývoj a úroveň kresby. Dále se zaměřím na jednotlivá období vývoje. Pokusím se nastínit období od vytváření skvrn, čmáranic, až po období transparentnosti a vizuálního realismu. Znamená to tedy postihnout vývoj dětské kresby od období zhruba jednoho roku až po školní věk, zaměřit se na význam kresby a její vliv, na rozvoj motoriky. Ve třetí kapitole - Rozvoj hrubé motoriky, jemné motoriky a grafomotoriky - podrobně rozeberu jednotlivé dovednosti, uvedu činnosti rozvíjející jemnou motoriku, grafomotorické aktivity, grafické prvky a v neposlední řadě se zaměřím na grafomotorické obtíže. Čtvrtá kapitole ponese název Pracovní návyky při kreslení a psaní. Zde se zmíním o vhodné volbě psacích potřeb, o správné poloze těla

při kreslení a psaní, o ideálním úchopu kreslicího či psacího náčiní, a také o postavení a uvolnění ruky při kreslení a psaní. V páté kapitole - Zvláštnosti kresby - objasním určité typické znaky, které se v ní objevují v průběhu vývoje. Jde především o grafoidismus, grafický automatismus, princip rytmu, opakování a asymetrii, personifikaci, pravoúhlost a vícehledovost. Šestá kapitola - Diagnostické využití kresby - bude v úvodu zaměřena na základní symboliku a na význam barev. Další část bude věnována diagnostickému využití dětské kresby, tedy projektivním metodám a jednotlivým kresebným testům, včetně testu kresby lidské postavy, testu stromu, rodiny či začarované rodiny. Poslední, sedmá kapitola, ponese název Rámcové vzdělávací dokumenty. Zde se zaměřím na Rámcově vzdělávací program pro předškolní vzdělávání a na Rámcově vzdělávací program pro základní vzdělávání. Rozeberu jednotlivé kapitoly, kde je problematika kresby a psaní zmíněna.

V praktické části se zaměřím na rozbor psychomotorického vývoje a dětských kreseb s ohledem na základní znaky a specifické ukazatele. Cílem práce je zjistit, zda má úroveň dětské kresby vliv na budoucí písemný projev školáka. Předmětem mé praktické části bude dívka, u které jsem sledovala dlouhodobý psychomotorický vývoj, vývoj kresby a její vliv na písemný projev (od narození až po věk devíti let). K této práci mi posloužily podrobné deníky matky, které si pečlivě vedla až do věku tří let zkoumané dívky. Z tohoto postupu (jak z hlediska matky, tak i odborníka) jsem byla nadšená, proto jsem obdobným způsobem postupovala i já, a to až do věku devíti let děvčátka. Dále jsem shromáždila její výtvarné práce, na kterých se pokusím ukázat všechny důležité znaky dětské kresby. Zaměřím se na srovnání těchto zjištěných faktů s Vývojovou psychologií od M. Vágnerové. Porovnání zda dítě odpovídá z hlediska vývoje psychomotorického a kresebného uváděným normám. Závěrem praktické části objasním stanovený předpoklad.

TEORETICKÁ ČÁST

1 VÝZNAM DĚTSKÉ KRESBY

Kresba je pro dítě přirozenou součástí vývoje, je pro ně radostí, hrou a zábavou. Má možnost vyjádřit se, něco vytvářet. Většinou přináší radost a uspokojení. Dětská kresba má velký význam v mnoha oblastech. V první řadě bych zmínila vliv na motoriku, senzomotoriku a grafomotoriku, které jsou jedním z nejdůležitějších kritérií při posuzování způsobilosti k zahájení povinné školní docházky. Dále má velký význam pro vývojovou diagnostiku, diferenciální diagnostiku a diagnostiku osobnosti. (Bednářová J, Šmardová V. 2006) Jejím prostřednictvím je možné komunikovat s okolním světem, dorozumívat se s druhými, ale také od nich informace přijímat a zpracovávat je. Děti jsou schopny kresbou vyjádřit své pocity.

Dětská kresba hraje velmi významnou roli v několika oblastech. Může nám poskytnout informace o celkové vývojové úrovni dítěte (inteligenci), o úrovni jemné motoriky a grafomotoriky, o zrakovém a prostorovém vnímání, o souhře zrakového vnímání s pohybem ruky. Také nás může informovat o emocionalitě dítěte, o postojích a vztazích k jeho okolí. Kresba je důležitým komunikačním prostředkem a může být také rehabilitačním či terapeutickým nástrojem. (Bednářová J, Šmardová V., 2006)

Kresby dětí se v hojně míře využívají k posouzení inteligence, k určení vývojové úrovně dítěte. Názory na tyto testy inteligence se však velice liší a jsou často probíraným tématem mezi odborníky. J. Bednářová ve své publikaci uvádí, že se v poradenské praxi setkává s dětmi, které mají vysokou inteligenci, ale jejich kresba je velice podprůměrná. Naopak jsou děti, které velmi dobře kreslí, ale vývoj jejich rozumových schopností je nižší, intelekt mají podprůměrný. Já bych se spíše přiklonila k tvrzení, že určovat míru inteligence dítěte podle kresby může být velice zavádějící.

Jak už jsem zmínila, kresba napomáhá rozvíjet jemnou motoriku, grafomotorické schopnosti a dovednosti. Tyto schopnosti je velice důležité u dětí prohlubovat již v předškolním věku, protože je později využívají při psaní, ale také při rozvoji motoriky mluvidel a očních pohybů. Musíme mít neustále na paměti, že rozvoj jedné oblasti často ovlivňuje rozvoj oblastí dalších.

Dítě v kresbě vyjadřuje své já, své pocity, prožitky, radosti, ale i traumata. Kreslení může být cestou jak sdělit své emoce. Rozborem dětské kresby můžeme také poznat, jaký vztah či postoj dítě zaujímá ke svému okolí, ke své rodině, ke svým vrstevníkům. Kresba je využívána jako komunikační prostředek u těch dětí, které

obtížně navazují kontakt se svým okolím, jsou úzkostné, nesdílné, uzavřené sami do sebe. Pro ně kresba představuje možnost navázat spojení s okolním prostředím.

V neposlední řadě dítě kresbou rozvíjí svou fantazii, vyjadřuje své úzkosti, ale také touhy, emoce, přání a potřeby. Dovoluji si tvrdit, že kresba u dětí je neodmyslitelnou součástí všedního dne. Každé dítě by mělo dostat od toho nejtělejšího věku příležitost k práci, která ho baví a o níž víme, že bude stále více přispívat k rozvoji jeho psychiky.

2 VÝTVARNÝ PROJEV DÍTĚTE Z VÝVOJOVÉHO HLEDISKA

Každý jedinec prochází vývojovými obdobími, během kterých získává nové zkušenosti, schopnosti a dovednosti. Jednotlivá stádia vývoje jsou chápána jako přesně daná pravidla, jako obecné principy řízené časovou posloupností.

2.1 Faktory ovlivňující vývoj a úroveň dětské kresby

Vývoj a úroveň dětské kresby jsou ovlivňovány mnoha faktory. Mimo jiné se jedná např. o mentální vyspělost dítěte, která velice úzce souvisí s dětskou kresbou, jejím vývojem a úrovní. Jak už bylo řečeno, ne vždy souvisí intelekt s úrovní kresby, ale pokud v ní objevíme veliké nedostatky, je třeba pátrat po příčinách, které její vývoj a úroveň podmiňují. Dalšími faktory je propojení hrubé a jemné motoriky, motorika mluvidel, očních pohybů a lateralita. V poslední řadě bych zmínila zrakové vnímání, pozornost, paměť, schopnost představivosti a reprodukce.

Protože se výše uvedené faktory týkají pouze vnitřních podmínek vývoje kresby, nesmíme opomenout podmínky vnější. Mezi ně patří prostředí, ve kterém dítě žije, zda má dostatek podnětů ke kreslení, zda okolí pozitivně reaguje na jeho výtvořky a mnoho dalších. (Bednářová J., Šmardová V., 2006)

2.2 Jednotlivá stádia vývoje kresby

Dětskou kresbu můžeme rozčlenit do několika období, která rozdělujeme podle typu kresby. Každé období je něčím specifické a má určité znaky. Všechny děti si těmito fázemi procházejí, některé dítě rychleji a jiné pomaleji. Jednotlivá období jsou spjata nejen s psychickým vývojem dítěte, ale také s prostředím, ve kterém žije a vyrůstá.

2.2.1 Období batolete

V batolecím věku dochází k rozvoji poznání, orientace, uvědomování si samo sebe. Rozvíjí se poznávací procesy, dítě napodobuje vědomé pohyby, dokáže vnímat prostorové vztahy. Zpočátku kreslí širokým rozmachem celé své paže, postupem času zapojuje loketní a zápěstní kloub. Čmárá ve všech směrech, vznikají tak spleti čar, které se vzájemně libovolně křížují. Také mohou náhodně vznikat kolečka, obloučky, mnohoúhelníky. Dítě by mělo v tomto období zvládat svislou a vodorovnou čáru. Toto

období je jakousi přípravnou fází na rozvoj kreslení. Dítě je již vybaveno na cestu k obsažnosti. Kulatý tvar mu může připomenout podobnost se známou věcí, např. s míčem, obličejem, sluníčkem. Na tuto znalost pak navazuje a postupem času zobrazuje postavu, slunce, strom, auto, dům. Batolecí období má tři stádia vývoje kresby. Dítě nejprve vytváří „skvrny“, dále „čmáranice“ a nakonec přejde do období „čárání“, které působí jistěji, a dokonce může být dítětem pojmenováno. Pro batolata jsou tyto činnosti velice zajímavé samy o sobě, často více než jejich výsledek. Dítě se svým výtvozem hlouběji nezabývá. Nyní přiblížím jednotlivá stádia kresby v období batolete.

Prvním obdobím je období skvrn. Toto období je datováno ještě před dovršením jednoho roku. Každé dítě nedostane tu možnost, aby vybíjelo své pudry, a tudíž vytvářelo kreslicím materiálem zmíněné skvrny (obr. č. 1)¹. Většina rodičů se právem obává neblahých důsledků. Pokud se však stane, že se dítěti dostane do rukou předmět, který zanechává nějakou stopu, začne na papír vytvářet skvrny nebo jakési body či tečky (obr. č. 2)² (David R. 2008)

Obr. č. 1 – Ukázka tvorby skvrn,
Zdroj: vlastní archiv

¹ Fotografie znázorňující tvoření skvrn

² Obrázek znázorňující skvrny, Lara Š. – 11 měsíců 29 dnů

Obr. č. 2 – skvrny, Lara Š., 21. 6. 2004 – 11 měsíců 29 dnů,
Zdroj: deník matky sledované dívky

Další fází vývoje je období čmáranic, které se objevuje kolem druhého roku života. Dítě se již často dostává do kontaktu s tužkou, pastelkami a jinými psacími potřebami. Začíná kreslení vyžadovat, je pro něho velice zajímavé. Činí mu potěšení vyzkoušet si co nejvíce psacích potřeb, vybírá si ty zajímavé. Ze skvrn začínají na papíře vznikat čáry (obr. č. 3)³, které mohou zaplňovat celý papír nebo jen část, mohou být silné či tenké, výrazné nebo jemné. Již v tomto věku jsou kresby velice osobité. Můžeme si představit, že tužka je jakýmsi prodloužením ruky a tahy, které vznikají, přímo souvisejí s osobou dítěte. Tyto čáry mohou být zatím velice neobratné. Kresba v tomto věku může o dítěti prozradit i něco více. R. Davido uvádí, že šťastné a spokojené dítě kreslí silné čáry, které na papíře zaberou velký prostor. Naproti tomu nevyrovnané dítě tužku záhy odhodí. Marthe Bernsonová se domnívá, že dítě, které pokryje čmáráním celý papír, by chtělo zaujmout všechno místo v matčině srdci a jeho srdce překypuje láskou. (Davido R., 2008) I způsob držení tužky nám ledačos naznačuje. Dítě, které drží tužku nesprávným způsobem, může být opožděné, nebo se nesprávně vyvíjí.

³ Obrázek znázorňující čmáranice, Lara Š. – 14 měsíců, 9 dnů

Obr. č. 3 – Lara Š., 21. 8. 2004 – 14 měsíců, 9 dnů,
Zdroj – deník matky sledované dívky

Posledním stádiem je stádium čárání. Toto období datujeme zhruba od dvou do tří let, bezprostředně následuje po období čmáranic. Úzce souvisí s rozvojem organických funkcí dítěte, je to fáze propojená s vývojem intelektu. Dítě se snaží napodobovat psaní dospělých (nezdařilý realismus; obr. č. 4)⁴ a lépe držet tužku. Domnívám se, že lze již u takto starých dětí pozorovat určitý záměr. Neudrží však pozornost příliš dlouho, během kresby mohou původní nápad několikrát změnit. Někdy projeví záměr až ke konci své kresby, náhodně svojí práci pojmenují. R. Davido (2008) tento záměr nazývá náhodným realismem.

⁴ Obrázek znázorňující čárání, Lara Š. – 30 měsíců

Obr. č. 4 – Lara Š., 2. 1. 2006 – 30 měsíců,
Zdroj – deník matky sledované dívky

2.2.2 Předškolní období

V této fázi dětství dosahuje dítě lepšího vývoje jemné motoriky (kreslení, vystřihování, zavazování bot, uchopení tužky, práce s hlinou aj.) Nejprve ztvárňuje všechny geometrické tvary, ale nedokáže je rozeznat a pochopit. Některé děti roztřídí objekty, ale jen podle velikosti nebo barvy, nikoli podle geometrického tvaru. Pozornost je v tomto věku ještě velice krátkodobá a přelétavá, proto musíme předškoláka více motivovat. Stále se rozvíjí jeho fantazie, která je bohatá na představy. Často se nechává unášet fantazií při líčení či kreslení nějaké události. Avšak nesmíme zapomenout, že to, co zobrazí, je závislé na jeho schopnostech a dovednostech. V kresbě mohou převažovat spíše subjektivní rysy nežli reálná podoba. Je to způsobeno tím, že se dítě nechává unést svými vztahy a postoji k objektu. Kreslí jenom to, co o objektu ví, co se mu na něm zdá důležité. Koncem tohoto období převládá kresba reality. Dítě prochází dlouhodobým stádiem, kdy z obyčejných kruhů začíná vytvářet lidské postavy. Dále se zmíním o jednotlivých stádiích kresby postav.

Stádium hlavonožců, univerzálních postav, se objevuje přibližně ve třech letech. Dítě již kreslení lépe ovládá a svým obrázkům dává určitý obsah. Kreslí postavy, tzv.

hlavonožce. (obr. č. 5)⁵ Je to kruh, který znázorňuje současně hlavu i tělo. K němu připojuje dvě čárky, nohy, a někdy další čárky jako ruce. S přibývajícím věkem dokresluje do obrázků více detailů, jako jsou oči, ústa, pupík. Kolem čtvrtého roku se začíná v kresbách objevovat další kolečko, které znázorňuje trup. Postava je vždy nakreslena zepředu, ruce jsou k trupu připojeny v různé výšce. Pojetí lidského těla vychází ze zkušeností s vlastním tělem, ale může být i výsledkem pozorování u jiných lidí. Z kreseb je patrné, že pro děti má největší význam obličej. Je pro ně velice důležitý při navazování sociálního kontaktu. Právě proto ho při kresbě propracovávají, zaznamenávají mnoho detailů. Končetiny vnímají jako potřebu pro jakoukoli aktivitu. (Vágnerová M., 2005)

Obr. č. 5 – Lara Š., 3 roky, 4 měsíce,
Zdroj: vlastní archiv

Dalším obdobím je stádium subjektivně fantazijního zpracování. Postava nemusí být nakreslená vcelku (obr. č. 6)⁶ R. Davido tuto etapu nazývá jako tzv. rozkouskované tělo. Dítě si v tomto věku začíná uvědomovat své vlastní tělo, jeho části, zajímá se, kde má prsty, břicho apod. Toto bezprostřední vědomí vlastního těla se nazývá tělesné schéma. Při kresbě postavy může část těla chybět nebo být zobrazena jinak. To bývá právě důsledkem toho, jak se dítě cítí, jak chápe své tělo. (Davido R., 2008)

⁵ Obrázek hlavonožce, Lara Š. – 3 roky, 4 měsíce

⁶ Obrázek znázorňující rozkouskované tělo, Lara Š. – 4 roky, 6 měsíců

Obr. č. 6 – Lara Š., 4 roky, 6 měsíců,
Zdroj: vlastní archiv

Posledním stádiem v předškolním období je fáze sklápění, které můžeme pozorovat v kresbách dětí mezi pátým až sedmým rokem. V tomto věku děti neznají perspektivu, horizontálu ani vertikálu. Nerozeznají, co je ve svislé a co ve vodorovné poloze, proto kreslí předměty tak, jak je znají. Kreslí svůj svět, svůj pohled ovlivněný fantazií. Postavu z nadhledu nakreslí tak, že letí na zemi. Při kresbě obličeje z profilu se můžeme setkat s tím, že zobrazí obě oči (obr. č. 7)⁷. Je to období, kdy dítě kreslí vše, o čem ví a co zná (Davidov R., 2008).

Obr. č. 7 – Lara Š., říjen 2008 – 5 let, 3 měsíce,
Zdroj: vlastní archiv

⁷ Obrázek znázorňující období sklápění, Lara Š. – 5 let, 3 měsíce

2.2.2.1 Rozvoj kresby a grafomotoriky dětí ve věku od 4 do 7 let

Po dovršení věku čtyř let, bývá kreslení vyhledávanou činností a většina dětí v hojně míře a ráda kreslí. Kresby jsou velice různorodé, dítě však už ví, co kreslí a kresbu často pojmenovává. Objevují se symboly domů, aut a postav, ale také zobrazení pocitů, prožitků, myšlenek a zapojení fantazie. Mezi čtvrtým až pátým rokem již nejsou postavy malovány jako již zmínění hlavonožci, ale jako postavy s trupem a s mnoha dalšími detaily. Dítě získává sebejistotu, která se odráží především ve vedení čar, dokáže odhadnout vzdálenost mezi nimi. Zvládne nakreslit vlnovku spojením dolního a horního oblouku. Také se zdokonaluje v udržení požadovaného směru, postupem času dokáže čáry i křížit. Okolo pátého roku se začíná objevovat i záměrná změna směru u vedení čáry. Dítě dokáže při vedení čáry ruku zastavit nebo změnit její směr. Začíná kreslit i ostré úhly, které se vyskytují např. u střechy domů, u špičatých zubů. Na konci pátého roku by mělo zvládnout nakreslit rovné a šikmé čáry, kruh, elipsu, spirálu, oblouk, vlnovky, zuby, trojúhelník. Po šestém roce obkreslí i samostatně nakreslí čtverec. Většinou zvládne již základní grafické elementy písma. Postavy začínají být propracované, je již odlišeno pohlaví. U postavy nechybí oči, ústa, nos, uši, vlasy, bývá nakreslen správný počet prstů, a to na noze i na ruce. Okolo šestého roku je postavě dokreslován krk a přibývají detaily na oblečení. Některé děti se v tomto věku dokážou podepsat tiskacím písmem, jiné to dokážou jen pomocí předepsaného vzoru. Tento věk je obdobím, kdy dítě napodobuje psací i tiskací písmo dospělých. (Bednářová J., 2005a)

Jednou z možností, jak dítěti pomoci při rozvoji grafomotorických dovedností, je poskytnout mu dostatek příležitostí ke kreslení. Mělo by mít doma kout s volně dostupnými tužkami a papírem na kreslení. Dále je velice důležité povzbuzovat, ocenit sebemenší snahu, nikdy nehodnotit záporně výsledky, naopak oceňovat snahu. Pokud zjistíme, že má v kresbě větší nedostatky, neporovnáváme jeho kresbu s vrstevníky, ale snažíme se ocenit to, co nás zaujalo. Právě u těchto dětí, které mají s kresbou problémy a třeba také horší koordinaci pohybu, je nutné rozvíjet hrubou motoriku. Naším úkolem je častěji zařazovat rytmická cvičení nebo rehabilitační tělocvik. Je třeba mít neustále na paměti posloupnost rozvoje motorických dovedností. Základní pohyby při kreslení a psaní vycházejí z hrubé motoriky. Rozvoj jemné koordinace ruky je však důležitý také, a to i tehdy, když je vývoj přiměřený. Bednářová, ve své publikaci *Co si tužky povídaly*, uvádí činnosti pro rozvoj jemné motoriky. Doporučuje skládání kostek, práce se

stavebnicemi, skládání mozaik, zasouvání kolíčků, navlékání korálků, knoflíků, těstovin, maticek, provlékání šňůrek otvory nejrůznějších tvarů, uzlování na šňůrkách, šroubování, stříhání, modelování, lepení, malování vodovými barvami, vytrhávání, skládání z papíru, úkony spojené se sebeobsluhou – zapínání knoflíků, zipů, navlékání ponožek, pomoc při každodenních činnostech v domácnosti, cvičení s prsty. (Bednářová J., 2005a)

Jestliže dítě po čtvrtém roce psací náčiní nevyhledává, je třeba přistoupit k záměrnému vedení. Je vhodné mu zvýšeně nabízet aktivity, které rozvíjí hrubou a jemnou motoriku. U těchto činností je třeba s ním být, dávat mu podporu, napomáhat především vlastní přítomností a oceňovat jeho výsledky. Dále je velice důležitá správná motivace, podávat vhodné pracovní náčiní, nabízet zajímavé pracovní listy. Okolo pátého roku věku je již vhodné zařazovat systematická, grafomotorická cvičení. Dítě předškolního věku tyto činnosti již běžně vyhledává zcela samo. (Bednářová J., 2005b)

Většina lidí preferuje při činnostech, které jsou závislé na koordinaci pohybů, jen jednu ruku. Tímto se rozlišujeme na praváky a leváky. Který z párových orgánů bude dominantní, ovlivňují mozkové hemisféry. Tím je dána lateralita naší ruky, nohy, ucha, oka. U čtyřletých dětí je zcela obvyklé, že se ruce při práci volně střídají, lateralita u nich není ještě vyhraněna. Proto není příliš vhodné, abychom dítě nutili používat jen jednu ruku, dávat mu tužku jen do pravé ruky, protože my jsme praváci, nebo naopak. Po čtvrtém roce u většiny bývá již lateralita vyhraněna, proto je již zjevné, kterou ruku při práci upřednostňují. Předškolní dítě by již nemělo v žádném případě ruce střídát. Pokud se však setkáme s nevyhraněným předškolákem, popřípadě má potíže s kreslením, či se mu vyhýbá, je třeba vyhledat odbornou pomoc. (Bednářová J., 2005b)

Dalšími z faktorů, které mohou ovlivnit výkon, jsou pracovní návyky. Mezi ně patří poloha těla při kreslení a psaní. Jednou z možností je nabídnout dítěti kreslení velkých tvarů ve stoje na papír nebo na tabuli, která je připevněná do výšky očí na zdi. Velké tvary na papír rozměrnějšího formátu může dítě kreslit také vkleče na zemi. Tyto polohy umožňují uvolnění ruky od ramenního kloubu přes loket zápěstí až k záprstí. Další polohou je poloha vsedě, je však nutné vytvořit správné podmínky podle postavy. Nohy by měly být opřené o zem, kolena by měla se židlí svírat pravý úhel, stejně tak lokty s deskou stolu. Neméně důležité je správné držení psacího náčiní. Na správný úchop je vhodné dbát již od počátku, kdy dítě začíná držet tužku. Chybná fixace se

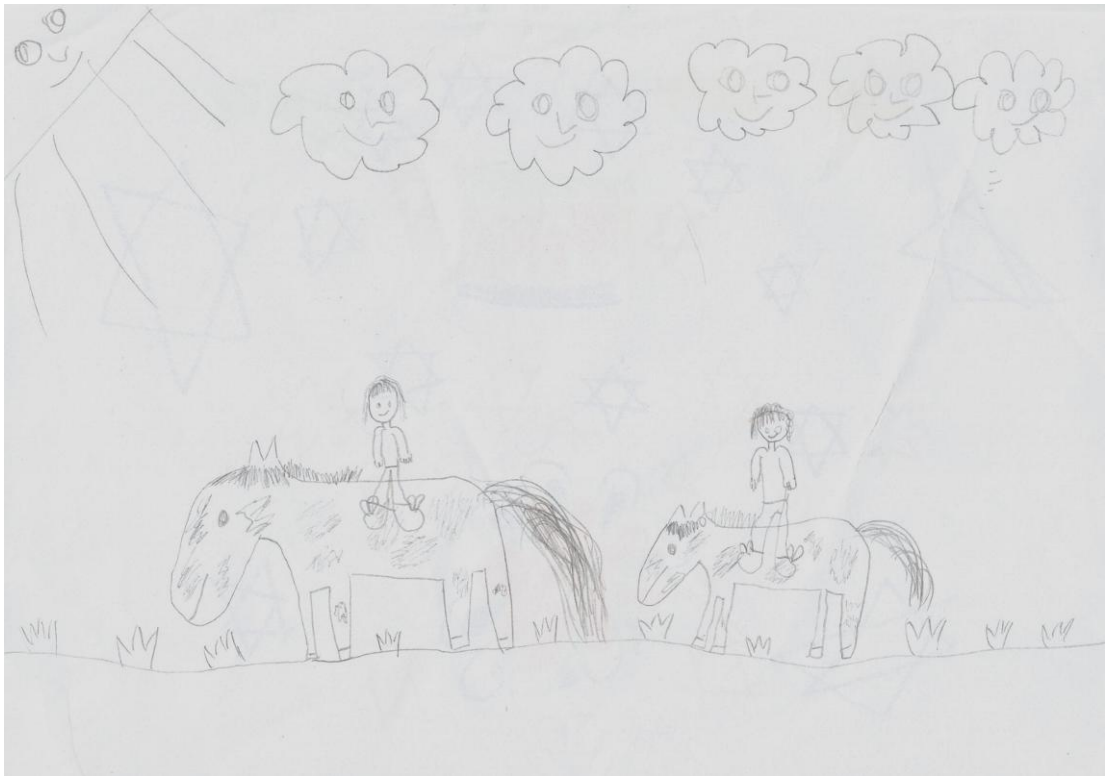
velice špatně odvyká a mnohdy negativně ovlivňuje výkony dítěte. Touto problematikou se budu podrobně zabývat v kapitole Pracovní návyky při kreslení a psaní.

2.2.3 Školní období

Nástup do školy je velmi důležitým mezníkem. Dochází k rychlejšímu růstu a koordinaci jemné motoriky, ale také ke změnám duševního charakteru, které se projevují v chování a prožívání. Dítě bývá hodnější a pilnější, do školy chodí velice rádo. S nástupem do první třídy se začíná uplatňovat záměrná pozornost. Žáci se dokážou soustředit 20 – 30 minut a s věkem se pozornost ještě výrazně prodlužuje. Na prvním stupni je pozornost závislá hlavně na pestrosti hodiny, na aktivitě učitele motivaci. Když dítě kreslí, tak většinou z paměti. Nechce zobrazovat skutečnost, ale svoje prožitky. V prepubertě toto zobrazení ustupuje, dítě začíná zobrazovat realitu. Útlum kresebného projevu je v tomto věku zcela normální a je způsoben sebekritičností a obavou, že se obrázek nepodaří. Tyto obavy a strach však blokují spontánní vyjadřování kresbou a tvořivost. (Čačka O., 1997) V kresbě se mohou objevit typické znaky jako transparentnost a vizuální realismus.

Transparentnost se objevuje mezi sedmým až devátým rokem. Typickým příkladem jsou tzv. průhledné kresby (obr. č. 8)⁸. Na obrázku by měl být vidět jen vnější část objektu, ale dítě zobrazí i to, co je uvnitř, např. mamince miminko v bříšku, nábytek v domě, pupík skrz oblečení. Dítě kreslí to, co zná a ví.

⁸ Obrázek znázorňující období transparentnosti, Lara Š. – 7 let, 8 měsíců

Obr. č. 8 – Lara Š., 7 let, 8 měsíců

Zdroj: vlastní archiv

Vizuální realismus je stádium, které se objevuje mezi sedmým až dvanáctým rokem života. Dochází zde k výraznému posunu. Dítě kreslí to, co vidí a začíná vnímat vertikálu i horizontálu. Kresby se stále více podobají skutečnosti (obr. č. 9)⁹. Pokud tedy nakreslí dům, není již vidět, co je uvnitř, ale pouze to, co se dá spatřit okny. Snaží se o přesnost a dokonalou barevnost. U většiny se kresba dále zdokonaluje, u některých se zastaví a nepokračuje. Bývá to zpravidla u těch, které kreslení nebaví.

⁹ Obrázek znázorňující období vizuálního realismu, Lara Š. – 8 let, 6 měsíců

Obr. č. 9 – Lara Š., 8 let, 6 měsíců,
Zdroj: vlastní archiv

3 ROZVOJ HRUBÉ MOTORIKY, JEMNÉ MOTORIKY A GRAFOMOTORIKY

K budoucímu psaní je nezbytné dosáhnout určité úrovně rozvoje hrubé a jemné motoriky a její koordinace se smyslovým vnímáním. Jedná se zejména o koordinaci ruky a oka. Jestliže chceme, aby dítě provádělo složité grafomotorické úkony, ke kterým psaní bezesporu patří, musí pro ně mít určité předpoklady. V základu stojí rozvinutá hrubá motorika, ovládání celkových pohybů a jejich propojení. Proto pokud se dítěti kreslení nedaří, je třeba přistoupit k rozvoji hrubé motoriky a na ni se zaměřit. Je třeba mít na paměti, že z rozvoje hrubé motoriky vždy vychází rozvoj jemné a z té pak rozvoj grafomotoriky. Hrubou motoriku využívá každý z nás např. při chůzi, běhu, skákání, přeskakování, házení, chytání míče apod. Pokud u dítěte pozorujeme sníženou koordinaci pohybu, je třeba ho vhodně zvoleným způsobem v oblasti hrubé motoriky podpořit. Pozorujeme ho při hrách, při již zmíněných pohybech, které vykonává. Jestliže zjistíme výraznou odlišnost v obratnosti od jeho vrstevníků, je zapotřebí umožnit mu dostatek pohybu, např. spontánní běh venku, překonávání překážek, dostatek pohybových her, cvičení v tělocvičně.

Jemná motorika představuje schopnost manipulace s drobnými předměty, jedná se o dokonalou zručnost prstů a ruky. Tato schopnost nám umožňuje každodenní činnosti jako je samoobsluha, tvořivé a rukodělné činnosti a manipulační hry. Předškolní věk je jakýmsi obdobím, kdy se jedinec snaží napodobovat dospělé, ve všech činnostech jim chce pomáhat. Většina rodičů však z obav, aby dítě něco nepokazilo, nerozbilo či se nezranilo, ho od těchto činností odrazuje. Musíme mít na paměti, že čím častěji se dítě podaří do práce zapojit, tím více se u něj rozvíjí jemná motorika. Všechny činnosti, které vykoná, by pro něj měly mít smysl. Dále je velice vhodné poskytnout dostatek podnětů pro rozvoj jemné motoriky, např. stavebnice, puzzle, mozaiky, kamínky, šišky, korálky, kuličky, kousky papíru či látek.

V poslední řadě bych ráda zmínila grafomotoriku, která je nezbytná pro správný vývoj předškoláka. Grafomotorické dovednosti jsou jedním z kritérií při posuzování školní zralosti dítěte. Grafomotorika je soubor psychomotorických činností, které jsou vykonávány při kreslení, následně pak při psaní. Při kreslení je zapotřebí vykonávat účelné pohyby, jež jsou založeny na koordinaci oka a ruky. Při vývoji

grafomotoriky se tato koordinace dále zdokonaluje a umožní spontánní grafický projev, později také psaní. Umí vnímat a vidět svět kolem sebe, dále dokáže uchopit psací náčiní a graficky svět ztvárňovat. Dítě dokáže zaznamenat významné zážitky a dojmy. Kvalita grafického projevu se stále více zdokonaluje a ruka se při činnosti uvolňuje. Pro kreslení a psaní je nezbytná souhra mezi všemi psychickými a fyzickými funkcemi.

3.1 Činnosti rozvíjející jemnou motoriku

V této kapitole se budu zabývat výčtem činností, které jsou vhodné pro rozvoj jemné motoriky, následně pro rozvoj grafomotoriky. Cvičení prstů, dlaní a špetky je pro rozvoj jemné motoriky velice důležitý, je potřeba připravit ruku na správný úchop kresebného, později psacího náčiní. V první řadě bychom si měli uvědomit, že nejdůležitější je uvolnění svalů a kloubů. Nejprve cvičíme uvolnění pomocí chůze, které provádíme do rytmu dětských písniček. Dále uvolňujeme klouby a svaly paží, rukou. Nakonec postupujeme od uvolnění ramenních kloubů přes lokty až k zápěstí. Postupně se budeme zabývat cvičením dlaní a prstů a na závěr věnujeme čas nácvičku špetky, v níž spočívá výchozí postavení prstů pro správný úchop grafického náčiní.

Mezi činnostmi, které bezesporu rozvíjejí jemnou motoriku, patří:

- Skládání kostek – vlaky, mosty, věže, hrady
- Skládání mozaik, zasouvání kolíčků do různých otvorů. Nejdříve používáme mozaiky s většími korálky či kolíčky, postupně volíme drobnější a jemnější materiál. Při práci rozvíjíme úchop špetkou prstů
- Vkládání kuliček, korálků, drobných předmětů do lahví
- Navlékání korálků, knoflíků, těstovin, matiček. Zvyšujeme přesnost a důslednost při zacházení s jemnými předměty, koordinaci obou rukou při trefování předmětů do otvorů
- Stavění řad z knoflíků, korálků či přírodních materiálů. Děti mohou mít předlohu sestavenou dospělým, v řadě se mohou střídat určité skupiny – např. barvy, velikosti, tvary, materiály. Mezi skupinami můžeme dodržovat pravidelné mezery, třídít je podle materiálů, velikostí, barev
- Práce se stavebnicemi. Vhodné je se vzrůstající koordinací pohybů postupně zmenšování jednotlivých dílů stavebnice

- Šroubování – uzávěry lahví. Můžeme využít lahviček a krabiček od vitaminů či krémů. Je vhodné, aby šroubování lahviček nebylo samoučelné, proto uvnitř můžeme něco uchovávat. Dítě do jednotlivých lahviček přiřazuje určený počet předmětů apod.
- Montování, práce s náradím. Lze využít dětského náradí ke šroubování či zatloukání kladívkem
- Házení na cíl – míčky můžeme vhazovat do krabice, knoflíky do misky či kroužky na tyč
- Provlékání šňůrek otvory nejrůznějších tvarů – můžeme využít koupených dřevěných hraček nebo z kartonů vystříhnout různé tvary předloh, děrovačkou na papír udělat otvory a provlékat tkaničkami
- Uzlování na šňůrkách – nejprve udělat jeden uzel, posléze určitý počet uzlů vedle sebe, postupně se naučit odhadovat a držet vzdálenost mezi jednotlivými uzly, spojit uzlem tkaničku do kruhu, spojit dva provázky, udělat řetěz z krátkých provázků
- Přišívání velkých knoflíků, prošívání látky nebo papíru jehlou s tupým hrotem
- Výroba řetězu z kancelářských sponek či jiných předmětů
- Vytváření tvarů nebo obrázků z měkkého drátu
- Úkony spojené se sebeobsluhou – zapínání knoflíků, zipů, zapnutí přezky, navlékání ponožek, svlékání ponožek
- Oblékání panenek, plyšových hraček či jiných plastových hraček
- Pomoc při každodenních činnostech v domácnosti – hnětení tvarů z těsta, vykrajování, míchání, krájení zeleniny, přesypávání, odměřování, vážení, používání kolíků na prádlo
- Činnosti spojené s pomocí v domácnosti – zamykání, odemykání (dítě může mít v hračkách několik nepoužívaných visacích zámků), rozsvěcení světel, mletí koření, kávy mlýnkem
- Listování v knize
- Namotávání klubíček vlny, manipulace s vlnou či jinými přírodními látkami

- Modelování – z plastelíny, hlíny, těsta a mnoha dalších materiálů (hmotu je vhodné mačkat, uždibovat, slepovat, hloubit v ní různě hluboké otvory, válet válečky aj.)
- Malování – nejdříve můžeme použít prstové barvy, postupně přecházet na vodové a poté temperové barvy
- Obtiskování – využití razítek s dětskými motivy, vlastní výroba tiskátek (brambory, různé předměty)
- Mačkání papíru – výroba velkých i malých koulí
- Stříhání – začínáme nácvikem přestřížení proužku papíru, poté ustřížení rohu, postupně přecházíme na přestřížení delší plochy. Je vhodné vystřihávat obrázky z časopisů, obrázky, které si dítě samostatně nakreslilo apod.
- Vytrhávání z papíru, skládání mozaik
- Lepení – činnost začínat slepením z krátkých proužků dlouhý pruh (např. výroba silnice pro malá autíčka, lepení řetězu, lepení vystřihaných obrázků, koláží)
- Skládání z papíru – nejdříve začínáme přeložením papíru, poté skládáním jednoduchých tvarů – harmoniky, skládačky, čepice
- Skládání tvarů a figurek z tyčinek, párátek, krátkých špejlí, slámek – skládáme buď podle předlohy, nebo samostatně vymýšlíme tvary. Dítě může pro obměnu vymyslet tvar jako vzor pro skládání dospělého. Figury můžeme zkoušet, skládat z geometrických tvarů, které jsme si předtím s dítětem vystřihali či nakreslili
- Puzzle – skládání koupených puzzlí i skládání a výroba samostatných puzzlí či skládanek. Zde je velká výhoda zapojení vlastní tvořivosti a rozšíření skládaných tvarů
- Karetní a deskové hry – velice vhodná je hra Mikádo
- Obtiskování ruky, prstů do tácu s moukou, krupicí či pískem. Do těchto materiálů můžeme zkoušet s dítětem i kreslit, nacvičovat vedení čar, procvičovat geometrické tvary

- Rozvíjení hmatu – dotýkání se a osahávání předmětů z různých materiálů, poznávání materiálů hmatem. Můžeme využít misek s luštěninami, těstovinami, obilím, kamínky, korálky, knoflíky, krupicí, moukou, pískem
- Poznávání předmětu pouze hmatem – nejprve si dítě předmět pečlivě prsty osahá a prohlédne, poté si povídáme o charakteristických rysech předmětu, propojujeme viděný a hmatový vjem. Poté předmět zakryjeme a dítě poznává hmatem
- Hra na klavír – ťukání jednotlivými prsty na desku stolu, prsty se libovolně střídají
- Psaní na klávesnici – prsty se kromě vodorovného pohybu posunují nahoru a dolů
- Solení polévky – rozvoj špetkového úchopu (vhodné dát dítěti i skutečnou misku se solí)
- Postupné otevírání zavřené dlaně, po jednom prstu
- Tleskání prsty – palec s ukazovákem, prostředníkem, prsteníkem a malíkem (Bednářová J, Šmardová V., 2006)

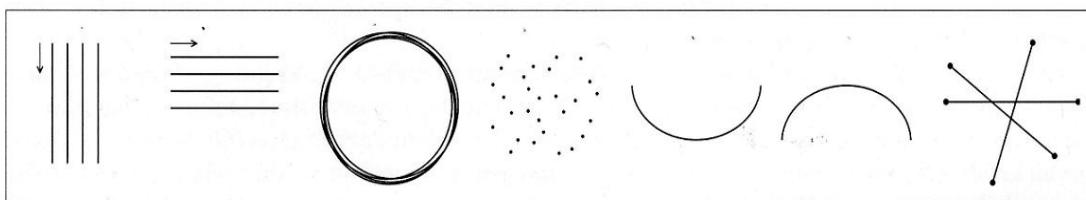
3.2 Grafomotorické aktivity, grafické prvky

Grafomotorické aktivity jsou činnosti, při kterých děti uplatňují kreslení, později psaní. V mnoha publikacích uvádějí autoři nespočetné množství těchto činností, které rozdělují do několika různých skupin. Např. Jana Doležalová uvádí velmi ucelený přehled činností, které se dají třídit na základě mnoha kritérií. Do první skupiny patří aktivity, které se rozlišují podle cíle obsahu. Mezi tyto aktivity můžeme zařadit ovládnutí určité grafomotorické dovednosti, grafomotorické uvolňovací cvičení, cvičení zaměřená na nácvik určitého grafického jevu. Další rozdělení můžeme provádět na základě etap rozvoje grafomotorických dovedností. Činnosti můžeme také rozdělit podle toho, zda dítě spontánně tvoří nebo se jedná o aktivity, které jsou navozeny učitelem za účelem nácviku určité grafomotorické dovednosti. (Doležalová J., 2010)

Jiřina Bednářová a Vlasta Šmardová naopak uvádějí třídění cviků dle věku dítěte, kde rozdělují základní grafické prvky do čtyř skupin. Každá z nich vždy odpovídá určitému věkovému období. Já bych se spíše přiklonila k této variantě, znalost

posloupnosti vývoje těchto prvků je podle mého názoru velice důležitá, pokud chceme napomoci dítěti ve správném grafomotorickém vývoji. Avšak vždy pro něj volíme takovou náročnost prvků a jejich provedení, která odpovídá jeho možnostem. Důležité je mít na paměti, že každé dítě je jedinečné a prochází vývojem s drobnými odchylkami. Proto se nemusíme znepokojovat, když zjistíme, že náš potomek již přesáhl určitý věk a prvek nezvládá. Vhodné je začínat s těmi prvky, které jsou již osvojené, nejprve je upevnit a až poté pokračovat s navozením prvků obtížnějších. (Bednářová J., Šmardová V., 2006)

Nyní bych se ráda zmínila o základních prvcích skupin odpovídajících vždy danému věkovému období. První skupina je charakteristická pro věk od tří do čtyř a půl let. Patří sem především rovná čára (svislá, vodorovná), kruh, kreslení teček, oblouky a šikmé čáry vedené pomocí opěrných bodů (obr. č. 10)¹⁰.

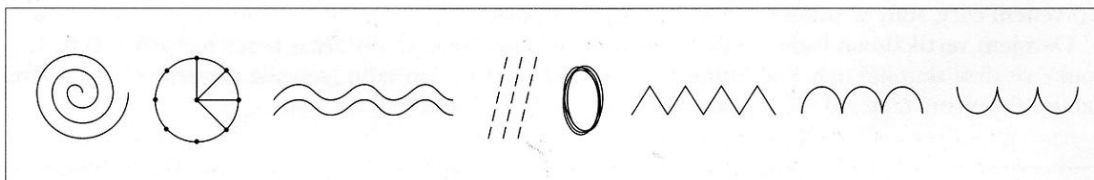
Obr. č. 10 – Základní prvky první skupiny,
Zdroj: Bednářová J., Šmardová V., 2006, s. 76

Svislou rovnou čáru vedeme seshora dolů plynule, snažíme se, aby nebyl tah přerušen. Zpočátku může dítě spojovat dva body, nejlépe obrázky. Vodorovné čáry vedeme zleva doprava. Některým dětem se nedaří uzavřít kruh, proto volíme takové cvičení, které jim k tomu napomáhá, např. dráha ve tvaru kruhu. Pokud dítě již kruhy zvládá, je zcela vhodné přistoupit ke kresbě velkých kruhů na velký formát. Při kreslení teček dbáme na to, aby se hrot tužky dotýkal pouze papíru. Bývá pravidlem, že je jednodušší dolní oblouk, avšak v této fázi zvládne dítě oblouk jedním tahem. Oblouky můžeme navodit pomocí dráhy, nejdříve ve vyznačené linii, poté samostatně. Čáru

¹⁰ Základní prvky první skupiny, které by měly být dítětem osvojeny mezi třemi až čtyřmi a půl lety

vedeme vždy zleva doprava. Prvky této skupiny nacvičujeme pomocí grafomotorických cvičení (příloha č. 2).

Druhá skupina je charakteristická pro věkovou skupinu od čtyř do pěti a půl let. Patří sem spirála, šikmé čáry, vlnovka, elipsa, kreslení zubů (obr. č. 11)¹¹. Je zapotřebí zvládnutí prvků z předešlé skupiny a mnohem koordinovanější pohyby, a také záměrné udržení vzdálenosti.

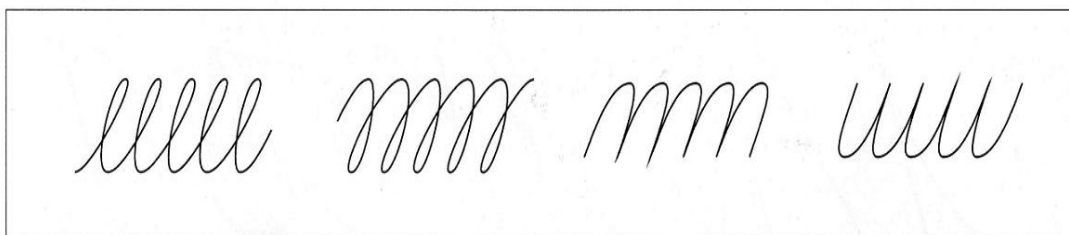
Obr. č. 11 – Základní prvky druhé skupiny
Zdroj: Bednářová J., Šmardová V., 2006, s. 76

Spirála je pro dítě náročná na koordinaci, odhad vzdálenosti mezi čarami, které se nesmí dotýkat předchozí linie. Dítě můžeme motivovat např. motivem bludiště, ulity hlemýždě. Zvládnutí šikmé čáry lze pozorovat např. u sluníčka, kdy dítě nakreslí paprsky rovnoměrně rozprostřeny podél kruhu. Vedení čar šikmým směrem začínáme spojováním šikmo umístěných obrázků. Vlnovka vyžaduje dokonalé zvládnutí spodního i horního oblouku. Vlnovku kreslíme vždy zleva doprava. Elipsa je prvkem, který je pro děti nenáročný, avšak u některých může docházet k obtížnějšímu rozlišení kruhu, spirály a elipsy, proto ho řadíme až do druhé skupiny. Kreslení zubů znamená zvládnutí šikmých čar a změny ve vedení směru. To můžeme s dítětem nacvičovat několika možnými způsoby. Prvky této skupiny nacvičujeme pomocí grafomotorických cvičení (příloha č. 3).

Třetí skupina je charakteristická pro věkovou skupinu od pěti do šesti a půl let. Patří sem především smyčky (horní, dolní) a oblouky s vratným tahem (horní, dolní), (obr. č. 12)¹². Tyto prvky vyžadují výbornou koordinaci ruky a rozsah pohybů ve vertikálním i horizontálním směru.

¹¹ Základní prvky druhé skupiny, které by měly být dítětem osvojeny mezi čtyřmi až pěti a půl lety

¹² Základní prvky třetí skupiny, které by měly být dítětem osvojeny mezi pěti až šesti a půl lety

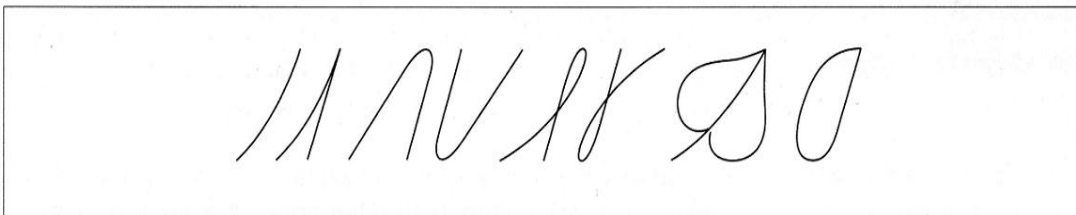

Obr. č. 12. – Základní prvky třetí skupiny
Zdroj: Bednářová J., Šmardová V., 2006, s. 76

Při kreslení horních smyček je velice důležité uvědomovat si směr vedení čáry, dobře zvládat křížit šikmé čáry. Tento prvek je velice náročný. Myslím si, že je důležité nejdříve začít s pomalým obtahováním řady smyček ve větší velikosti, a až poté, aby dítě poslední smyčky samo dokreslilo. Nejobtížnější bývá uvědomit si, jakým směrem se má smyčka zatočit. Je vhodné směr naznačit a doplnit ho slovní instrukcí. Spodní smyčky jsou ještě obtížnější než smyčky horní. Postup je obdobný jako u smyček horních. Horní oblouk s vratným tahem je též velice obtížný, proto je zde důležitá slovní instrukce, vysvětlení, co má dítě dělat. U spodního oblouku s vratným tahem platí stejná pravidla jako u předchozích tří prvků. Prvky této skupiny nacvičujeme pomocí grafomotorických cvičení (příloha č. 4).

Poslední, čtvrtou skupinu prvků, tvoří elementy písma. Jiřina Bednářová a Vlasta Šmardová uvádějí: „Většinou není zapotřebí, aby je dítě zvládalo v předškolním věku. Může se však s nimi seznámit formou hry, příběhu, což mu usnadní začátky psaní.“ (Bednářová J, Šmardová V. 2006, s. 73). Do této skupiny patří stoupající šikmá čára, srdcovka, horní a dolní zátrh, horní a dolní klička a prvek písmen a, o (obr. č. 13)¹³.

¹³ Základní prvky čtvrté skupiny, které by měly být dítětem osvojeny mezi šesti až sedmi a půl lety

Obr. č. 13. – Základní prvky čtvrté skupiny,
Zdroj: Bednářová J., Šmardová V., 2006, s. 76

Stoupající šikmou čáru s mírným prohnutím píšeme odspoda nahoru. Je nezbytnou součástí mnoha písmen, např. tvoří první část ostrého obratu a horní kličky. Horní zátrh bývá pro některé děti obtížný, zejména v udržení sklonu. Je součástí písmene m, n. Dolní zátrh je součástí druhé části písmen, např. písmene e, l, b, m. Srdcovka je jakýmsi pomocným prvkem, může pomoci vyvodit písmeno s. V předškolním věku ji můžeme znázorňovat jako lipový květ. Písmena a, o se skládají z šikmo postaveného oválu a vratným tahem připojeného dolního zátrhu. První část písmene můžeme cvičit pomocí kreslení myšek. (Bednářová J., Šmardová V., 2006). Prvky této skupiny nacvičujeme pomocí grafomotorických cvičení (příloha č. 5).

3.3 Grafomotorické obtíže

Nerozvinutá, nebo špatně rozvinutá grafomotorika a obtíže v grafomotorických dovednostech bývají často důvodem pro odklad školní docházky. Nedostatky v rozvoji grafomotoriky mohou předznamenávat potíže při nácvičku psaní. Tyto poruchy se nejčastěji objevují s horší koordinací těla. Pokud by se u dítěte včas nerozpoznaly a projevíly by se až ve škole, mohlo by u něj dojít k vážným problémům při psaní. Nástup do školy bývá náročný, na prvňáčka jsou kladeny vysoké nároky z hlediska grafomotorických dovedností. Dítě psaním může strávit i několik hodin denně. Pokud mu nečiní žádné problémy, mnoho rodičů si ani nedokáže představit, kolik času psaní jejich potomek věnuje. Jinak je to ale u těch, kterým psaní potíže činí. Zahájení školní docházky pro ně bývá často zklamáním. Jejich výkony jsou srovnávány se spolužáky, kteří však nemusejí vyvíjet při této aktivitě tolik úsilí, času a energie. Písemný projev dětí, které mají problémy s grafomotorikou, je špatně čitelný, těžkopádný a pomalý,

proto je potřeba co nejdříve začít s nápravou. Dítě si může svůj handicap uvědomovat, a tím se oslabuje jeho vnitřní motivace, ztrácí důvěru v sebe, a to může ovlivnit jeho osobnostní rozvoj.

A jak mu můžeme pomoci? Bez ohledu na to, zda u něj byla diagnostikována dysgrafie, je zapotřebí zejména minimalizovat stres. Potřebuje psychickou oporu, vytvořit dobré pracovní podmínky a návyky (správný výběr psacích potřeb, nacvičit správný úchop psacího náčiní, postavení ruky při psaní, uvolnění ruky), vytvořit podmínky pro kompenzaci a mnohdy zmírnit požadavky okolí. (Bednářová J., Šmardová V., 2006)

4 PRACOVNÍ NÁVYKY PŘI KRESLENÍ A PSANÍ

Už při prvních pokusech o kresbu je nutné dbát na správné držení tužky a sezení při psaní. Nesprávné návyky mohou negativně ovlivnit výkon a motivaci v dalších činnostech. Proto je vhodné vytvářet tyto návyky hned od začátku, než později chyby odstraňovat. Způsob, jak dítě při kreslení a psaní sedí, drží tužku, však neovlivňuje jen jeho výkon. Setkáváme se zde s mnoha aspekty, které jsou na správných pracovních návycích závislé. To, jak dítě při kreslení sedí, ovlivňuje jeho držení těla. Správná volba nábytku i vytvoření dobrých pracovních návyků, patří k prevenci očních a ortopedických vad. Korektní úchop je důležitý pro rozvoj koordinace jemných pohybů při kreslení.

K pracovním návykům patří správně zvolené psací potřeby, správná poloha těla při kreslení a psaní, úchop psacího náčiní, postavení ruky při kreslení a psaní, uvolnění ruky při kreslení a psaní (Bednářová J., Šmardová V., 2006).

4.1 Správně zvolené psací potřeby

Správná volba kreslicího a psacího náčiní ovlivňuje celkový grafický výkon dítěte. Kreslicí a psací potřeby vybíráme tvaru a podle materiálu tuhy.

Při výběru bychom měli myslet především na účel použití. Pokud budeme chtít pokrýt celou plochu, potom volíme barvy vodové, temperové či prstové, nebo pastelky s širšími tuhými. Pro kresbu zvolíme tužku či pastelku. Na rozvoj fantazie má značný vliv výběr barev, kresba napomáhá dítěti přenášet představy a prožitky do výtvarného díla. Nemusíme volit široká spektra barev, postačí základní barvy. Je vhodné volit velké formáty papíru, např. formát A3 nebo i balicí papír. Nejmenší formát volíme A4. (Bednářová J., Šmardová V., 2006)

Tvar psacího náčiní vybíráme podle toho, zda umožní jeho správné držení. Vhodné je psací náčiní běžného objemu, které odpovídá rozměrům dětské ruky a prstů. Nepříliš vhodné jsou široké fixy a křídly, jejichž šíře neumožňuje špetkové držení. Nikdy nepoužíváme krátké pastelky a tužky, které nepřesahují kožní záhyb mezi ukazovákem a palcem. Diskutovaným tématem bývá, zda používat fixy, či nikoliv. Jsem zastáncem toho názoru, že by děti fixy používat neměly. Pastelkami či tužkou je, na rozdíl od fixů, velmi dobře pozorovatelný tlak na podložku. Jestliže je vyvíjen nadměrný tlak, ovlivňuje to úhlednost a rychlost vedení čar. V kresbě, která je nakreslena fixami,

nejste schopni tlak na podložku rozpoznat. Mezi další, naprosto nevhodné psací náčiní, patří kuličkové propisovací tužky.

Na trhu je běžně dostupné velké množství kreslicího a psacího náčiní mnoha různých provedení a cenových relací. Musím si položit otázku, zda s vzrůstající cenou vzrůstá i jejich kvalita. Snažila jsem se projít recenze a zjistit co nejvíce informací na hit tohoto roku - pero Stabilo EASYoriginal roller porovnat ho s kuličkovým perem Tornado. Pero Roller Stabilo je běžně dostupné na našem trhu, cenově od 144 korun. Umožňuje správné držení a pohodlné psaní, nedělá kaňky a nerozskřípe se, neboť každá náplň má svůj hrot. Modrý inkoust je zmizíkovatelný jakýmkoliv zmizíkem. V nabídce je pero jak pro praváky, tak pro leváky, v různě barevných provedení. Děti toto pero milují, učitelé chválí a rodiče rádi kupují. Uvolněné držení při psaní zabrání předčasné únavě svalstva ruky. Pero přináší lehké, příjemné držení, a tedy i hezké písmo. Musím konstatovat, že jsem neshledala žádná negativa. Kuličkové pero Tornado je na trhu dostupné od 17 korun. Mají ho v oblibě ti nejmenší školáci. Na trhu je velké množství barev i vůní. Nezanechává kaňky a je snadno zmizíkovatelné. Nalezla jsem však mnoho nevýhod, které toto pero přináší. Např. náplň je jednorázová, pero není anatomicky tvarováno, není přizpůsobené dětské ruce a hůře se drží, často vynechává, někdo hovoří o příliš světlém inkoustu. Tyto dvě pera se od sebe výrazně liší a zde opravdu platí, že s vzrůstající cenou roste i kvalita.

4.2 Správná poloha těla při kreslení a psaní

Poloha těla při kreslení a psaní ovlivňuje psychickou a fyzickou pohodu. Správně zvolenou polohou můžeme předejít zvýšené únavě, zamezíme zhoršování činnosti smyslových orgánů a výskytu ortopedických vad. Poloha těla při kreslení může být různá. Jde kreslit vstoje, vsedě, v dřepu či v kleku, dokonce je velice vhodné tyto možnosti střídat.

Vstoje lze kreslit na desce stolu (obr. č. 14)¹⁴, ale i na svislé ploše (obr. č. 15)¹⁵ na tabuli, na malířském stojanu, na balicím papíru, který je připevněn např. na dveřích.

¹⁴ Fotografie znázorňující polohu těla při kreslení: poloha vstoje, kreslení na desce stolu

¹⁵ Fotografie znázorňující polohu těla při kreslení: poloha vstoje, kreslení na tabuli

Svislá plocha umožňuje volný pohyb ruky po papíře, jdou provádět velké pohyby, což podporuje pohyb ramenního kloubu. Všechny tyto zmíněné polohy navozují správnou polohu psacího náčiní.

Obr. č. 14 – Poloha vstoje,
kreslení na desce stolu,
Zdroj: vlastní archiv

Obr. č. 15 – Poloha vstoje,
kreslení na tabuli,
Zdroj: vlastní archiv

Kreslení v dřepu a v kleče (obr. č. 16)¹⁶, či tureckém sedu, jsou polohy též velmi vhodné. V těchto polohách je nejvhodnější provádět uvolňovací cvičení. Je však třeba dbát na správnou polohu těla.

¹⁶ Fotografie znázorňující polohu těla při kreslení: poloha vkleče

Obr. č. 16 – Poloha vkleče,
Zdroj: vlastní archiv

Poloha vsedě (obr. č. 17)¹⁷ je důležitá především při nácvičku psaní tvarů písmen. Při této poloze by dítě mělo mít vytvořené dobré podmínky pro kreslení, přiměřenou velikost nábytku, správné pracovní uspořádání místa, dostatek pracovního místa a vhodné osvětlení. Dítě by mělo sedět uvolněně a zaujímat tzv. správné držení těla (obr. č. 18)¹⁸. Jana Doležalová ve své publikaci správné držení těla charakterizuje takto: *„Dítě sedí uvolněně na celém sedadle. Nohy stojí vedle sebe, chodidla jsou na podlaze. Lýtková kost s kostí stehenní svírají úhel 90°. Trup je mírně nakloněný dopředu, prsa se nedotýkají lavice a váha trupu spočívá na sedadle, ne na předloktích. Ramena jsou stejně vysoko, obě předloktí jsou na desce stolečku, v loktech jsou ruce mírně ohnuté, přibližně do pravého úhlu. Lokty jsou volné a vzdálené od trupu, ruce spočívají lehce na podložce. Hlava je mírně nakloněná dopředu 25 - 30 cm nad papírem“* (Doležalová J., 2010, s. 48).

¹⁷ Fotografie znázorňující polohu těla při kreslení: poloha vsedě, kreslení u stolu

¹⁸ Fotografie znázorňující správné držení těla

Obr. č. 17 – Poloha vsedě,
kreslení u stolu,
Zdroj: vlastní archiv

Obr. č. 18 – Správné držení těla,
Zdroj: vlastní archiv

Měli bychom důsledně kontrolovat, zda dítě kreslí či píše ve správné poloze. Dále bychom měli myslet na to, že vytvořením uvedených podmínek a dodržáním zásad vytváříme nejen optimální předpoklad pro dobrý grafický výkon, ale zajišťujeme i dobrý tělesný vývoj.

4.3 Správný úchop kreslicího a psacího náčiní

Úchop kreslicího a psacího náčiní je stále více veřejností diskutované téma. Jak máme učit naše děti držet tužku? Většina odborníků je na straně podpory špetkového úchopu. A na druhé straně jsou tu námitky rodičů a širší veřejnosti, že na držení tužky nezáleží. Co je tedy ve skutečnosti správné? Proč by všichni pedagogové a rodiče měli trvat na špetkovém úchopu? Co vlastně toto držení přináší? Špetkový úchop umožňuje uvolnění ruky a prstů při kreslení a psaní, nejvyšší míru koordinace malých svalových skupin ruky a prstů. Na správný úchop psacího náčiní je nutné dbát již od počátku, kdy dítě začíná kreslit. J. Bednářová a V. Šmardová uvádí, že věkový průměr, kdy je nutné navodit špetkový úchop, je kolem věku tří let. Špatné držení psacích potřeb může vést k rychlé unavitelnosti ruky, k bolestivým pocitům, které často snižují motivaci dítěte k další kresebné či psací činnosti. Díky vysoké unavitelnosti a zbytečně vydanému množství energie může docházet k deformaci tvarů písmen či ke zvýšené chybovosti.

J. Bednářová a V. Šmardová ve své publikaci *Rozvoj grafomotoriky* popisují špetkový úchop (obr. č. 19)¹⁹ takto: „*Tužka leží na posledním článku prostředníku, seshora ji přidržuje bříško palce a ukazováku. Ruka a prsty jsou uvolněny, nesvírají tužku křečovitě, ukazovák není prohnutý. Prsty jsou vzdáleny od hrotu tužky 3 - 4 cm. Tužka přesahuje kožní řasu mezi palcem a ukazovákem. Malíček a prsteníček jsou volně pokrčeny v dlani.*“ (Bednářová J., Šmardová V., 2006, s. 50)

Obr. č. 19 – správné držení psacího náčiní, špetkový úchop,
Zdroj: vlastní archiv

Jak postupovat při nácviu správného úchopu? Odborníci uvádí nespočetné množství rad a pomůcek, které by dítěti měly pomoci se správným držetím tužky. Jednou z možností je názorné předvedení doplněné slovní instrukcemi. Učitel předvede správné držení a komentuje. Děti následně opakují po učiteli. Správný úchop si zkontrolují tak, že když zvednou ukazováček, tužka nevypadne. Další možná varianta je využití motivačního komentáře. J. Doležalová popisuje nácvi správného úchopu pomocí motivace takto: „*Utvoř z ruky letadélko - palec a ukazováček jsou od sebe široce rozevřené, zbývající prsty jsou ohnuté. Do doličku polož tužku a zároveň ji opři o ohnutý prostředníček. Vzniklo letadélko. Nyní přilož na tužku palec ze strany a ukazováček shora. Můžeš začít kreslit.*“ (Doležalová J., 2010, s. 42) „*Tužku uložíme do postýlky - nejprve utvoříme postýlku. Palec a ukazováček jsou od sebe široce rozevřené, zbývající prsty jsou lehce ohnuté. Do doličku a zároveň na ohnutý prostředníček*

¹⁹ Fotografie znázorňující správné držení psacího náčiní, špetkový úchop

položíme tužku. Vznikla nám postýlka a v ní leží tužka. Nyní dáme tužce polštářek (palec přiklopíme k tužce zleva) a peřinkou přikryjeme (ukazováček přiklopíme na tužku). Potom opakujeme a děti postupně dávají prsty do požadované polohy se slovy: postýlka - polštářek - peřinka“. (Doležalová J., 2010, s. 42) Některým dětem však nepomůže ani názorná ukázka s komentářem, ani využití motivačního komentáře. Potom je vhodné používat tzv. „trojhranný program“, což jsou pastelky a tužky ve tvaru trojúhelníku, kdy každá strana trojúhelníku tvoří opěrný bod právě pro jeden prst. Pokud mají i přesto potíže s úchopem náčiní, je vhodné používat speciální násadky na tužky, které se snaží ještě více fixovat prsty. Na našem trhu je k dostání celá řada speciálních násadek a nástavců.

Všechny úchopy, které se liší od špetkového, jsou nesprávné, byť jsou odchylky minimální. Mezi nejčastější chyby patří špetkový úchop křečovitý (obr. č. 20)²⁰. Prsty jsou ve správném postavení, avšak jsou v křeči, ukazovák je výrazně prohnutý. Dále úchop, který je nejčastěji označován jako dráповitý, či hrstičkový (obr. č. 21)²¹, který se vyznačuje tím, že se na držení podílejí bříška všech prstů. Další nesprávný úchop je úchop pěstičkou (obr. č. 22)²², kdy palec přesahuje ukazovák a ruka je výrazně sevřena v pěst. Nevhodný je i úchop smyčcový (obr. č. 23)²³, kde je patrný posun palce a ukazováku. Ukazovák je minimálně pohyblivý, tvoří dlahu s tužkou.

²⁰ Fotografie znázorňující špetkový úchop křečovitý psacího náčiní

²¹ Fotografie znázorňující hrstičkový úchop psacího náčiní

²² Fotografie znázorňující pěstičkový úchop psacího náčiní

²³ Fotografie znázorňující smyčcový úchop psacího náčiní

Obr. č. 20 – špetkový úchop křečovitý,
Zdroj: Vlastní archiv

Obr. č. 21 – hrstičkový úchop,
Zdroj: Vlastní archiv

Obr. č. 22 – pěstičkový úchop,
Zdroj: Vlastní archiv

Obr. č. 23 – smyčkový úchop,
Zdroj: Vlastní archiv

Na začátku mého zkoumání jsem si kladla otázku, zda je špetkový úchop tak důležitý a zda je zapotřebí věnovat držení psacího náčiní tak velkou pozornost. Proto jsem si vzala pero a tuto problematiku nastínila na list papíru. Ale pero jsem nedržela jako obvykle, použila jsem již zmiňovaný nesprávný křečovitý úchop. Byla jsem překvapená, ale z mého úhledného písma se rázem stal text velice nepřehledný. Ruka byla unavená, bolavá, tvary písmen deformované. Proto jsem došla k závěru, že výsledek není takový, jaký jsem očekávala a že je opravdu nutné věnovat správnému úchopu zvýšenou pozornost.

Na správný úchop je třeba dbát již od počátků dětských grafomotorických pokusů. Aby se stal úchop automatickým, je třeba úzké spolupráce školy a rodiny.

Chyby je třeba zaregistrovat hned, aby nedošlo k zafixování. Později se velmi těžko přeučují a můžou způsobit výukové či výchovné potíže.

4.4 Postavení ruky při kreslení a psaní

V žádném případě bychom neměli zapomínat na správné postavení ruky při psaní. J. Bednářová a V. Šmardová uvádí, že „*Směr horního konce tužky směřuje vždy do oblasti mezi ramenem a loktem. Ruka se tak nadměrně neohýbá v zápěstí. Je uvolněná, pohyb po papíře vychází z ramene a lokte*“. (Bednářová J., Šmardová V., 2006, s. 54) Správné postavení ruky při psaní umožní dítěti naklonění sešitu či pracovního listu.

Jak dítěti pomoci a dostat ruku do správného postavení? Při kreslení a psaní se pohybuje celá horní končetina, a to včetně ramenního kloubu, a právě toto je velice důležité, aby si dítě uvědomilo. Pohyb, který vychází z ramenního kloubu, můžeme navodit mícháním vařečkou ve velkém hrnci, mletím kávomlýnkem, kreslení velkých kruhů (závodní dráhy). Vhodné je využívat velké formáty papíru. Zároveň je důležité, aby si dítě uvědomilo pohyb v rameni, např. může se druhou rukou při pohybu ramene dotýkat. Dále lze pomoci „očíčkem tužky“- vysvětlíme si, že tužka na svém konci má jakési očíčko (střed tvořený tuhou) nebo je můžeme i nakreslit, popř. přilepit. Vysvětlíme, že toho, s kým tužka kreslí, chce neustále vidět. Jakmile se tužka podívá na druhou stranu, je smutná. Možné je také využití různých nástavců, které tužku výrazně prodlouží a umožní dítěti vnímat správný sklon tužky. (Bednářová J., Šmardová V., 2006)

4.5 Uvolnění ruky při kreslení a psaní

Ke grafickému výkonu značně přispívá uvolněná ruka při psaní a ovlivňuje i chuť kreslit. Dítě by nemělo vyvíjet nadměrný tlak na podložku, kreslení by mělo probíhat v uvolněné a přátelské atmosféře. Pokud je dítě napjaté, nemůže se uvolnit ani jeho ruka. Při kreslení je důležitá podpora dospělým člověkem, oceňování dílčích úspěchů, motivace přiměřená věku. Kreslení je třeba vnímat jako hru nebo jako práci na něčem příjemném a užitečném. Grafomotorickým cvikům by měly vždy předcházet hry a cvičení zaměřené na rozvoj jemné motoriky. Uvolnění ruky se často dostaví až po

zmechanizování pohybu. Proto je vhodné pohyby při manipulačních činnostech i jednotlivých cvicích opakovat několikrát za sebou. Je velice důležité, aby dítě umělo ovlivňovat svalové napětí a uvolnění. Jedna z metod je motivace panáčkem „hadráčkem“. Dítěti na panáčku ukážeme končetiny, které volně visí. S nácvičkem začínáme vleže na měkké a pohodlné podložce. Pokud dítěti ruku či nohu nadzvedneme, sama se volně spustí k zemi jako u hadrového panáčka. Později stačí nacvičit pouze uvolněné ruce před kreslením vsedě a uvolnění poté přenášet do kresby. Můžeme také pomoci jemnou masáží ruky, pohlazením paže, poskytnutím zpětné vazby o uvolnění. K uvolnění ruky při psaní také pomáhá rytmus, protože rytmizace zlepšuje plynulost pohybů. Kresbu jednotlivých prvků můžeme doprovázet písničkami či rytmickými říkankami. Velice vhodné jsou rytmické doprovody, které zároveň tvoří slovní podporu odkud a kam má dítě čáru nakreslit. (Bednářová J., Šmardová V., 2006)

5 ZVLÁŠTNOSTI KRESBY

V této kapitole přiblížím zvláštnosti, které se v kresbě objevují v průběhu jejího vývoje. Jde především o grafoidismus, grafický automatismus, princip rytmu, opakování, asymetrii, personifikaci, pravoúhlost a vícehledovost. (Uždil J., Šašinková E., 1983)

5.1 Grafoidismus

Mezi zvláštní rysy kresby patří grafoidismus. Projevuje se tím, že dítě má potřebu naklánět kresbu ve směru písma, popř. předměty zmenšovat a řadit je za sebou. Ostré úhly většinou zakulacuje. (Uždil J., Šašinková E., 1983)

5.2 Grafický automatismus

Grafický automatismus je tendence dítěte opakovat jednoduché a dříve osvojené tvary. Většinou to jsou detaily kresby jako např. knoflíky nebo vlasy v podobě čárek. Dítě má tendenci zdobit vše, proto se automatismy v dětské kresbě vyskytují velice hojně. (Uždil J., Šašinková E., 1983)

5.3 Princip rytmu, opakování a symetrie

Princip rytmu, opakování a asymetrie tvoří základ kompozice celého obrázku. Dítě se snaží zaplnit plochu tím způsobem, že motivy opakuje a umísťuje je na papír v různém seskupení. Velmi záleží na tom, co dítě právě kreslí. (Uždil J., Šašinková E., 1983)

5.4 Personifikace

Personifikace je jednou z typických zvláštností v kresbách dětí předškolního věku. Všechny rané kresebné pokusy směřují ke znázornění lidské bytosti a všechny další kresby z ní opět vycházejí. Pro dítě bývá tento námět tak atraktivní, že posléze dochází k polidštění téměř všech předmětů, které kreslí. Má sklon obdařit obličejem

tvory živé, ale i neživé. Proto jim přisuzuje lidské rysy a vlastnosti, např. slunci nakreslí obličej. (Bednářová J., Šmardová V., 2006).

5.5 Pravoúhlost

V odborné literatuře bývá tato zvláštnost označována jako R princip. Jedná se o zvýšené využívání pravých úhlů v kresbě a pramení z potřeb odlišení jednoho směru od druhého. Pravý úhel vzniká spojením vodorovné a svislé čáry, proto hovoříme o syntéze dvou nejdůležitějších směrů. Dítě zobrazuje objekty kolmo k základně i přesto, že se to neshoduje s tím, co ve skutečnosti vidí, např. komín, který nakreslí kolmo ke střeše. (Uždil J., Šašinková E., 1983)

5.6 Vícepohledovost

Tento jev souvisí s nesprávným chápáním prostoru. Dítě není schopno prostorové vztahy správně zachytit, a proto se s tím vypořádá svým osobitým způsobem. Smísí několik pohledů v jednom jediném obrázku. Nejčastějším příkladem je propojení čelního a bočního pohledu. Někdy také dochází ke kombinování podhledu a nadhledu. Ve snaze o prostorové vyjádření situace se často objevuje i sklápění předmětů, např. stromů u silnice nebo postav do půdorysu. (Uždil J., Šašinková E., 1983)

6 DIAGNOSTICKÉ VYUŽITÍ KRESBY

Z hlediska diagnostiky lze kresbu využít především v oblasti primárního vzdělávání, kdy pedagogové pracují s dětmi předškolního a mladšího školního věku. Kresba poskytuje učiteli určité představy o dítěti, především o jeho osobnostních charakteristikách, schopnostech a dovednostech. Vnímavý pedagog s odpovídajícími znalostmi psychologických aspektů kresby může využít všech informací, které z kresby vyplývají. Při interpretaci je třeba pamatovat na to, že jeden obrázek nemůže odhalit vše a není možné z něj dělat závěry. Vždy je třeba posuzovat a hodnotit osobnost dítěte v hlubších souvislostech a nezapomínat na sociální a kulturní souvislosti.

6.1 Základní symbolika kresby

Mezi základní náměty patří dům, zvířata (pes, ptáci, ryby, divoké šelmy), hvězdy (slunce, obloha, měsíc a noc) a živly (země, oheň, voda). Nyní se pokusím o analýzu těchto symbolů.

Kresba domu patří mezi nejoblíbenější. Vypovídá o osobnosti a charakteru dítěte, obsahuje četné symboly, např. rodinné teplo, přístřeší, otevření vnějšímu světu. Při interpretaci bychom měli přihlížet jak k vlastnímu domu, tak i k jeho okolí. Nejčastěji dítě kreslí zcela obyčejný dům, jehož průčelí je plošně zobrazeno. Dítě, které se pyšní otevřeností, přívětivostí a živostí, zobrazuje dům většinou uprostřed, s velkými otevřenými okny a několika dveřmi. Okolí domu kreslí nenápadné a harmonické. Naopak malý dům se objevuje u dětí, které trpí méněcenností, nesmělostí, zdrženlivostí v projevení citů, připoutaností k matce. Nevyužijí celou plochu papíru, okna jsou malá, nebo mohou zcela chybět, v okolí je mnoho malých prvků nebo stromů. Také se můžeme setkat s případy, kdy dům zaplňuje celý papír, nebo námět dokonce papír přesahuje. Potom je pravděpodobné, že malý umělec touží po projevech lásky, nebo po ovládnutí svých pudů. V dětské kresbě se může objevit dům také v podobě zámku, který představuje ideální útočiště. Velmi důležitá je cesta, která by měla vést ke dveřím. U narušených dětí (agresivita, úzkost) je cesta zaslepena, vybarvena černě nebo červeně. Na střeše domu se nejčastěji objevují dva komíny, někteří odborníci takto zdůvodňují přítomnost matky i otce. (Davido R., 2008)

Zvířata jsou dětem velice blízká, zobrazují a znají i ta, která nikdy neviděly (knihy, filmy, pohádky, bajky). Avšak nejčastěji kreslí zvířata domácí, což se na první pohled může jevit jako dobré přizpůsobení dítěte okolí. Vždy je ale důležité zkoumat kresbu důsledněji a myslet na to, že i dobře adaptované dítě může zakrývat citové problémy tím, že nakreslí na první pohled zvíře zcela obyčejné, a přesto to o leccems vypovídá (pes kouše, štěká, kočka má vytažené dráčky). V odlišných případech může pomocí kresby zvířete vyjádřit, že by chtělo být hýčkané a touží mít normální rodinu. Nejzajímavějšími a nejvíce interpretovanými zvířaty v dětské kresbě bezesporu jsou psi, ptáci, ryby a šelmy. Na psa je možné nahlížet několika různými způsoby (je věrný svému pánovi, ale přesto je na vodítku), proto není význam psa jednoznačný. Často se vyskytuje u malých dětí, které se rády mazlí, po desátém roce věku tento námět může upozornit na citové problémy. Dalším nejčastěji zobrazovaným zvířetem je pták - zobrazený v letu, ale i v hnízdě. Po desátém roce může obrázek hnízda ukazovat na určitou formu citové nezralosti. Dalším častým motivem je ryba. Nadarmo se neříká „cítit se jako ryba ve vodě“. Ryby se objevují v kontextu štěstí a pohody. Existují výjimky, kdy dítě vyobrazí rybu jako oběť na rybářově udici. Pak vyvstává na povrch mnoho otázek, např. Kdo je rybář? Je ryba samo dítě?, které lze odkrýt dalším podrobnějším vyšetřením. Poslední nejčastěji dětmi kreslená a odborníky interpretovaná zvířata, které uvedu, jsou šelmy. Tato krvežíznivá zvířata velmi často zobrazují obraz otce. Přítomnost těchto zvířat může také svědčit o úzkostných stavech. (Davidová R., 2008)

Symbol slunce bývá často spojován s otcem dítěte. Jestliže má dítě s otcem pěkné vztahy, nakreslí slunce v teplých barvách s věncem paprsků. V opačném případě zobrazuje slunce vybledlé, někdy schované za jiné prvky. V případě, že se dítě otce dokonce bojí nebo ho neakceptuje, nakreslí slunce červenou nebo černou barvou. Jak už jsem uvedla, slunce je mužský symbol. Na některých kresbách se vyskytuje pouze ženská postava, avšak slunce se objevuje v tomto spojení také. Tehdy se jedná o přítomnost mužského faktoru. Pokud se na obrázku objeví měsíc, lze to interpretovat různými způsoby. Měsíc představuje symbol noci, která skrývá mnoho tajemství. Někdy také bývá spojován se smrtí. Měsíc však může symbolizovat i něco úplně rozdílného než tmu. Je zahalen tajemstvím a poezií. Noc bývá temná, strašidelná a bývá zdrojem mnoha dětských úzkostí. Většinou je zobrazení noci spojováno se zážitkem dítěte, kdy

je náhodou přítomno sexuálním kontaktům rodičů. Dítě může být na dlouho dobu otřeseno a zmateno. Na jeho obrázcích se scény odehrávají především v noci, aby je bylo možné skrýt. Obloha představuje většinou symbol tužeb, dokonalosti a čistoty. Někdy však bývá spojována se smrtí a vyjadřuje úzkost. (Davido R., 2008)

Na rozdíl od předchozích symbolů, země je obraz statický. Poskytuje pocit bezpečí, je to symbol rovnováhy a stability. Ale také může zobrazovat plodnost, nerostné bohatství a růst rostlin. Symbol ohně těsně souvisí se symbolem slunce. Oheň také představuje světlo, teplo a mužnost, ale na druhou stranu oheň ničí. Posledním symbolem, který uvedu, je voda. Patří k hlavním ženským symbolům a většinou představuje všechno, co se týká zrození. Přerušované čáry (déšť) často kreslí úzkostné děti. Voda se často vyskytuje na obrázcích dítěte, které se pomočuje. (Davido R., 2008)

6.1.1 Význam barev

Barvy jsou součástí velmi obsáhlé symboliky, s níž přicházíme do styku ve všech oblastech života. Interpretacemi barvy se zabývalo ve svých publikacích několik známých badatelů včetně Furthe, Lüschera, Machoverové a Schaie s Heissemito. Ne vždy se tito badatelé shodli na významu jednotlivých barev, ale všichni se shodují, že barva symbolizuje pocity, náladu či důraz u obrazu. Dítě zobrazuje barvy dvěma možnými způsoby, buď se řídí barevností a zákony přírody, nebo se nechává řídit svým instinktem. Potom si dovoluji tvrdit, že výběru a použití barvy nelze upřít psychologickou hodnotu.

Používání výhradně červené barvy je zcela normální u dětí před šestým rokem věku. Po uplynutí tohoto věku to může ukazovat na tendenci k agresivitě a nedostatečnou kontrolu emocí a citů. U dětí, které trpí nějakou nemocí, nemá červená barva tak sytý odstín. Modrou barvu volí děti mladší pěti let. Modrou barvu by měla později vystřídat hnědá. Pokud se tak nestane a po dovršení tohoto věku se stále vyskytuje převaha modré barvy, trpí dítě přílišnou sebekontrolou. Volba zelené barvy je srovnatelná s modrou, avšak odráží spíše sociální vztahy. Žlutá barva je často spojována s červenou nebo se vyskytuje zcela samostatně. Někdy zobrazuje velkou závislost dítěte na dospělém. Hnědá, a všechny tmavé barvy můžou být ukazatelem špatné rodinné atmosféry a různých dětských konfliktů. Tyto barvy volí s oblibou umíněné děti. Barvu fialovou používají děti jen málokdy, pokud se však v obrázku objeví, může být

příznakem neklidu, úzkosti. Často je tato barva ve spojení s modrou. Dítětem je využívána především v obdobích obtížné adaptace. Černá barva se vyskytuje v jakémkoli věku. Většinou prozrazuje určitou míru úzkosti. Symbolika černé je ojedinělá v období puberty, kdy vyjadřuje především nepřístupnost ve vyjadřování citů. (Davidov R., 2008)

Měli bychom si uvědomit, že při interpretaci symboliky barev je nutné přihlížet k mnoha dalším aspektům a tyto další faktory dávat do souvislostí. Je to především kombinace barev, věk subjektu, kulturní vlivy, módní trendy, linie a formy.

6.2 Kresba lidské postavy

Kresbou lidské postavy se zabývalo v minulosti i dnes mnoho teoretiků. Existují dva diametrálně odlišné přístupy k posuzování kresby lidské postavy, a sice kvalitativní (interpretační) a kvantitativní (bodovací). V rámci této kapitoly shrnu oba způsoby. Kvalitativní analýzu uplatnili ve svých výzkumech např. Machoverová, DiLeo, Buck, Hammer nebo Jolles. Právě kvůli ošemetnosti projektivní interpretace se většina autorů přiklání k opačnému postupu. Kresby interpretují na základě určitých objektivně přítomných či chybějících znaků (indikátorů), které poté bodují. Na tomto systému jsou založeny práce Goodenoughové a Harrise, Koppitzové, Vaneho a Eisena, Dillarda a Landsmana, Burnse a Kaufmana, Osterrietha a také Petersonové a Hardina. Z každé skupiny uvedu pro ilustraci jednoho zástupce. V kvalitativním směru to bude hodnocení podle K. Machoverové a z kvantitativního směru rozeberu přístup Petersonové a Hardina.

Kresba podle K. Machoverové je velmi populární. Úkolem dítěte je nakreslit lidskou postavu. Když ji dokončí, musí zobrazit opačné pohlaví. Dítě samo rozhoduje, které kresbě dá přednost. Nedílnou součástí testu je rozhovor o postavě (jaká je, co dělá, jaké asi vykonává povolání, co ji zajímá, kolik je jí let, jak se cítí, která část těla je nejlepší a která nejhorší apod.). Malí autoři často do kreslené postavy zobrazují sami sebe. Proto se předpokládá, že se identifikují s osobou, kterou kreslí první v pořadí. To znamená, že jí přisuzují vlastnosti, o kterých se domnívají, že samy mají nebo touží mít. Kresba opačného pohlaví přebírá rysy té osoby, která je pro ně důležitá, zejména rodičovská postava. Tato metoda hodnocení se používá především v klinické praxi, při diagnostice dětí s emočními problémy, nebo v případech vážnějších duševních

onemocnění. Vždy bychom měli mít na paměti, že tato metoda by se měla užívat při vytváření předběžných hypotéz, které je nutné ověřit jinými klinickými postupy. (Říčan P., Krejčířová D. a kol., 2006)

Kresbu lidské postavy hodnotíme a interpretujeme z níže uvedených hledisek. Prvním hlediskem, je velikost a umístění na papíře. Velmi malé postavy kreslívali úzkostné děti, jež často trpí pocity nejistoty. Naopak velké postavy se vyskytují u jedinců se sklonem k silnému sebeprosazování či agresivitě, nebo s poruchami chování. Při hodnocení kresby je nutné vyloučit postižení centrální nervové soustavy, tyto děti kreslívali postavu většinou tak velkou, že se jim nevejde na papír. Co se týká umístění kresby na papíře, maličká postava zobrazená v rohu, může být projevem citové nevyrovnanosti, dítě může mít problémy se sebehodnocením či s adaptací. Dalším hlediskem při hodnocení je vynechání podstatné části těla, nebo zda je některá jeho část nedostatečně či chybně spojena. Jedná se především o hlavu, trup, končetiny a části obličeje. Tento nedostatek se vyskytuje u dětí s adaptačními potížemi. Mohou se cítit bezmocné, vyčerpané, bezradné. Tyto znaky bývají projevem apatie, vyskytují se u schizofreniků nebo u neurotiků. Chybně spojené části těla ukazují na poruchy vlastní tělesné integrity. Další velmi důležité hledisko je kvalita čar. Velmi slabé, nejisté čáry, nebo naopak silné začernění, nápadné škrtání či gumování, může být projevem úzkosti, deprese, vnitřního napětí a nejistoty. Kvalita čar může odrážet velikost psychické bariéry mezi subjektem a prostředím. Nemohu také opomenout nadměrně pečlivé provedení, kdy se v obrázku vyskytuje mnoho detailů. Takto vyjadřují své pocity neurotické děti s úzkostnými projevy, děti rigidní. Postava bývá často nakreslena ve strnulém postoji se vzpřímeným tělem, nohy jsou těsně u sebe a paže těsně u těla. Dalším hlediskem je zobrazení a propracování jednotlivých částí těla. Hlava je nápadně malá nebo asymetrická, tj. výraz dětí s citovou nerovnováhou, které mohou trpět komunikačními a adaptačními potížemi. Např. zvýrazněné oči lze najít v kresbě u dětí s paranoidními rysy, zvýrazněné zuby bychom hledali u dětí trpících agresivitou, prázdné oči mohou znamenat poruchu vztahů s lidmi, nápadně malé detaily obličeje mohou vypovídat o úzkosti. Přehnaně zpracovaný trup bývá projevem u dětí s neadekvátním vztahem k vlastnímu tělu. Zvýrazněné maskulinní či femininní znaky naznačují nejistotu v identifikaci s odpovídající psychosexuální rolí. Pokud trup zcela chybí (po odeznění stádia hlavonožce), znamená to poruchu vlastního schématu, která

se vyskytuje např. u schizofreniků. Paže a ruce nápadně krátké či deformované bývají ve vztahu s komunikačními obtížemi. Mohou odrážet nejistotu, bezmocnost, strach z kontaktu s ostatními lidmi. Nadměrně velké paže či ruce často vyjadřují agresivitu nebo vytěsňenou touhu po agresivním projevu. Nohy jsou zpravidla symbolem rovnováhy a opory těla. Pokud v kresbě chybějí nebo jsou deformovány, může to znamenat nejistotu, potíže v uplatnění a stabilitě rolí v sociální skupině. Poslední hledisko, které uvedu, je zobrazení oblečení. Nápadně či nedostatečně oblečené postavy kreslívali děti s touhou se předvádět, děti se zaměřením na vlastní tělo nebo děti primitivní, impulzivní či s nedostatečnými zábrany. (Říčan P., Krejčířová D. a kol., 2006)

Z uvedeného můžeme vidět, kolik možností interpretace jednotlivé znaky skýtají. Někdy jde o charakteristiky velmi nesourodé, a proto je zde zcela reálné nebezpečí chybné analýzy kresby. Také z tohoto důvodu je test K. Machoverové považován pouze za metodou doplňující. Závěrem ještě dodám, že její platnost nebyla dosud nikdy prokázána.

Z kvantitativního směru uvádím přístup Petersonové a Hardina. Společně navrhli formulář, který má sloužit jako screeningová metoda se širokým záběrem pro zjištění potencionálních emočních, sexuálních či fyzických indikátorů, které může dítě sdělit pomocí kresby. Hardin a Petersonová se snažili stanovit znaky, které odlišují pohlavně zneužitá děti od emočně narušených a normálních dětí ve stejném věkovém období. Hardinova studie zkoumala počet a typ sexuálních ukazatelů přítomných ve třech skupinách dětských kreseb. Sedm z dvaceti osmi sexuálních znaků se vyskytovalo výrazně častěji v kresbách pohlavně zneužitých dětí než v kresbách ostatních dětí. Jsou to především explicitně vyvedené genitálie, zakryté genitálie, vynechání genitálních partií, vynechání střední části postavy, opouzďení, dokreslené ovocné stromy a postava opačného pohlaví. Už přítomnost jediného z těchto indikátorů by měla upozornit lékaře či jiného odborníka na možnost pohlavního zneužití, a proto by měla následovat cílená lékařská prohlídka a pohovor s dítětem (Hardin M., Petersonová E., 1989). Nyní se zmíním o samotném postupu vyšetření. Odborník by měl dítě vyzvat, aby nakreslilo u malého stolku obrázek. Dále by ho měl povzbudit, aby kreslilo, ale co nejméně ho usměrňovat. Jakmile dítě dokreslí, obrázek slouží jako most pro komunikaci. Nyní přichází ideální chvíle pro rychlé skórování podle formuláře. Bodování zapisujeme na

rubu kresby nebo na protější stranu dvojlistu. V tomto formuláři hodnotící zakroužkuje pouze ty ukazatele, které jsou v kresbě přítomny. Indikátory jsou uspořádány podle závažnosti. Pokud se sledovaná položka v kresbě vyskytla, podle závažnosti přidělíme body. Výsledkem součtu všech bodů získáme hrubý skór, který se pomocí stanovených tabulek převede na možné tělesné, pohlavní nebo citové zneužití. Poté následuje rozhovor či lékařská prohlídka. Pokud vyvstane podezření na pohlavní či tělesné zneužití, lze se zaměřit na určité tělesné partie nebo položit více otázek týkajících se těchto partií. Je zcela nutné, aby rozhovor s dítětem proběhl o samotě, protože v přítomnosti pachatele dítě nesdělí žádné informace.

Diagnostika na základě kresby má řadu předností, na druhé straně také mnoho nevýhod. Mezi výhody bezesporu patří časová a materiální nenáročnost, poměrně vysoká atraktivita činnosti (dítě většinou chápe kresbu jako hru), a proto se výborně hodí pro navázání kontaktu dítěte s okolím nebo jako motivace k jeho další činnosti. Nevýhody, resp. rizika, spočívají v možnosti nesprávné či chybné interpretace či přecenění jejího významu. Proto musíme vždy vycházet z kontextu situace. Závěry nelze vyvozovat na základě jediné kresby a nesmíme opomenout, že tento systém hodnocení lze doporučit pouze tomu, kdo je ochoten s ním několik let pracovat.

6.3 Kresba stromu

Test stromu vypovídá o člověku a jeho životě, o jeho současnosti, minulosti a také náhledu do budoucna. Dnes se hojně využívá v mnoha oborech spojených zejména s psychologií a grafologií. S touto metodou se můžeme setkat při výběrových řízeních do zaměstnání. Běžně je zařazován jako projektivní technika používaná odbornými pedagogy a psychology. Rozbořem kresby stromu se zabývalo mnoho autorů, ovšem za hlavního tvůrce považujeme Karla Kocha, jehož práce *Der Baumtest* vyšla poprvé v roce 1949. Zdeněk Altman vydal v roce 1998 první český manuál k hodnocení testu. Altman však při své interpretaci vychází právě z prací K. Kocha.

V této diplomové práci budu vycházet z koncepce Z. Altmana, která je přehlednější a zdá se i více využívaná samotnými odborníky. Administrace testu spočívá ve slovní výzvě: „*Nakreslete strom, jaký chcete, jak nejlépe umíte, ale neměl by to být jehličnan ani palma.*“ (Altman Z., 2002, str. 15) Je vhodné pozorovat a zaznamenávat i samotný průběh kresby, rozpaky, opravy a gumování.

Strom posuzujeme a interpretujeme z níže uvedených hledisek. První hledisko je zcela jednoduché. Pozorovatel posuzuje celkový dojem z kresby, jak na něj kresba působí. Jako důležité vodítko slouží místo napojení větví na kmen neboli srdce stromu. Toto místo označuje Já, zralost osobnosti, zvládnutí přechodu z dětství do dospělosti. Další hledisko, je umístění a velikost kresby. Pokud se strom vyskytuje na levé straně, tvůrce má vztah především k sobě samému, převažuje introverze, přemýšlivost, zaměření na minulost či autor může být vysoce vázán na matku. Pokud je však strom vyobrazen na straně pravé, kreslíř zaujímá postoj k druhým, k vnějšímu světu, směřuje k budoucnosti, touží po novém, může být nadměrně vázán na otce. Co se týká velikosti, průměrný strom by měl tvořit 2/3 listu papíru. Malá kresba znamená nízké sebevědomí, projev opatrnosti a nejistoty. Na druhou stranu celý formát zaplňuje především člověk, který má tendence vše obsáhnout, trpí přehnanou expanzivitou. Je nutné uvést i takové případy, kdy strom přesahuje okraj. Takto zobrazuje strom člověk trpící nevyzrálostí, má neadekvátní cíle, nepřijímá omezení. Dalším kritériem pro posouzení kresby je míra vyvíjení tlaku na podložku. Pokud kreslíř vyvíjí nadměrný tlak, linie jsou velice tmavé, svědčí to o jeho energičnosti, rozhodnosti, odolnosti vůči zátěži, někdy také o těžkopádnosti. Opakem jsou velmi tenké čáry, tudíž je ruka velice uvolněná a tlak na podložku je slabý. Takto strom kreslívali jedinci citliví, někdy až přecitlivělí, trpící slabou vůlí. Další, velmi důležité hledisko je tah, který autor vede. Pokud je čára znatelně roztřesená, svědčí to o vnitřní únavě, depresi či úzkosti, nebo také může autor trpět nějakou nemocí. Pevné tahy vypovídají o kreslířově jistotě a rozhodnosti. Pomalý tah vede člověk pasivní, trpící značnou nerozhodností. Časté opravy dělají lidé nerozhodní, labilní. Šrafování a černění může být projevem prožívání, výtvarné stylizace, ale také důsledek snahy zamaskovat nepovedené části kresby či projev nejistoty. Velmi posuzované kritérium při hodnocení kresby stromu je výskyt regresivních projevů v kresbě. Jedná se především o ovoce a doplňky - ptáky, hnízda, houby, budky. Autor pocítuje potřebu předvést se, ale může to být i projev recese. Dalším, posledním kritériem, je symbolický výklad. Symbolická interpretace částí stromu pramení s paralelou obsaženou v mýtech či kulturních tradicích. Nyní se zmíním o funkcích jednotlivých částí a symbolických významech. (Altman Z., 2002)

- Kořeny – drží strom v zemi – zakotvení, zaměření k minulosti, tradici, atd.
- vyrůstají ze země – dobrý vztah k rodině

- ukryté před zraky – oblast nevědomí
- Základna a pata kmene – zázemí a stabilita
- Kmen – nese korunu, jedná se o nejvíce stabilní část stromu – odolnost, stabilita, životní energie
- Koruna – nese plody – naplnění přítomnosti, dobré postavení ve světě
- Větve – vytváří strukturu koruny – analogie k vnitřnímu uspořádání osobnosti
- Listy – nejvíce žijící část stromu, pomíjivá – prožívání, povrchnost

Tato diagnostika má řadu předností, na druhé straně také mnoho nevýhod. Mohla bych je shrnout asi následovně. Mezi výhody bezesporu patří možnost poskytnout pohled na osobnost probanda jako celku, na jeho dynamiku a schopnosti. Test stromu vypovídá zejména o Eysenkových faktorech osobnosti, způsobech prožívání, reagování, vztazích a přístupech k okolnímu světu, aspiracích, aj. Mohou se však projevit i ty aspekty osobnosti, které posuzovaná osoba nechce či nemůže jinak projevit. Autor má minimální prostor pro sebestylizaci a přetvářku, protože proband není schopen kontrolovat výpovědní hodnotu své kresby. Velkou výhodou je časová nenáročnost, jednoduchá administrace a možnost opakování. Mezi nevýhody v tomto testování uvedu zkreslování výsledku testu. Jako je tomu u všech projektivních metod, tak i u testu stromu vyvstává problém validity testu. Výsledky testu nesmíme brát jen jako jednoznačná data, ale spíše jako okruhy otázek vyžadující ověření prostřednictvím jiných metod. Proto je nutné využívat i jiných dostupných informací, zejména pohlaví, věk, vzdělání, okolnosti testové situace, důvody vyšetření, data získaná pozorováním subjektu či rozhovor. Další nevýhodou je subjektivní volnost výkladu kresby. Na jedné straně volnost přístupu umožňuje pozorovateli respektování osobnosti v její individualitě, na straně druhé však existuje riziko subjektivního zkreslení. Může nastat i případ, kdy daná kresba má malou vypovídající hodnotu, a proto nemusí poskytnout dostatek informací o osobnosti kreslíře. Neposlední nevýhodou, je nekritická a povrchní aplikace testu, která může vést k poškození zkoumané osoby (zvláště ke zveličení patologických rysů osobnosti). (Altman Z., 2002)

6.4 Kresba rodiny

Jak pro dětské psychology, tak i pro samotné děti, je kresba rodiny jednou z nejoblíbenějších metod vůbec. To dokazuje nejen mnoholetá práce Z. Matějčka, ale i dalších významných odborníků. Cílem tohoto testu je získat informace o tom, jak dítě svou rodinu vnímá, ale metoda umožňuje i přiblížit to, jak jí subjektivně hodnotí. Do kresby se promítají názory, postoje a pocity, dítě do kresby také promítá své minulé zkušenosti, ovšem můžeme v ní vyčíst i přání, jak by si svou rodinu představovalo. (Svoboda M., Krejčířová D., Vágnerová M., 2001)

K provedení testu je potřeba pouze tužka a papír formátu A4. Matějček ustálil počáteční instrukci na větě „Nakresli obrázek, který by vyjadřoval život celé vaší rodiny.“ Většina autorů testu poukazuje na to, že je užitečné dítě při práci pozorovat a všimnout si, jak si s kresbou poradí. Důležité je všimnout si maličkostí, např. koho z rodiny kreslí nejdříve, před čím váhá, kde je nejisté, opravuje, škrtá. Tyto informace se dají následně využít při rozhovoru nad kresbou, kde je vhodné si ověřit, kdo je na obrázku ztvárněn, co dělá apod. Tato metoda nebývá obvykle časově náročná. Test je určen dětem šestiletým až dvanáctiletým, výjimečně i mimo toto věkové pásmo. Předškolní děti nejsou kreslířsky natolik vyspělé, aby dokázaly zobrazit představu o své vlastní rodině. Naproti tomu děti pubertální mají zkreslené představy nebo bývají často ke svým dílům kritičtí.

Kresbu rodiny hodnotíme a interpretujeme z níže uvedených hledisek. První hledisko je, zda jsou v kresbě zobrazeny všechny postavy nebo naopak jestli nějaké chybějí. Opomenutí matky, otce, či kterého ze sourozenců může signalizovat odmítání, napětí v rodině. Výjimečně to však může znamenat i opačný postoj, např. děvče ve své kresbě nenakreslí matku ani sebe a na otázku, proč tyto dvě postavy chybí, odpovídá slovy „ Já a maminka jsme na výletě“. V tomto případě se projevilo přání děvčátka, které na své sourozence žárlí a chce mít maminku jen pro sebe. Pokud otec v kresbách chybí častěji než matka, může to znamenat lhostejný či negativní vztah jak z jeho strany, tak i ze strany dítěte. Tento projevující se znak může jen vyjadřovat převažující otcovu nepřítomnost. Za zmínku stojí i kresba, kde není žádná postava. Je však zachycen televizor, nebo rybičky či pes. Takový výtvar signalizuje, že jde o rodinu nějakým způsobem narušenou, dysfunkční. Dítě zde strádá, nemá dostatek podnětů pro

svůj vlastní rozvoj. Vztahy tu bývají často narušené, i když po formální stránce je rodina úplná. Pro diagnostiku je významné i zobrazení osob, které v rodině nežijí, nebo nemají s rodinou nic společného (např. listonoška, opravář). Takto zobrazují kresbu děti citově deprivované. Další hledisko, které je důležité při interpretaci a hodnocení kresby zohlednit je, co rodina právě dělá. Nejmladší děti zobrazují výčet osob bez jakékoli aktivity, prostředí, ve kterém je rodina situována, velmi často zcela chybí. Nepoukazuje to na nějaký problém, ale jedná se o neschopnost nakreslit složitější obrázek. U starších dětí mohou primitivní obrázky svědčit o nízké vývojové úrovni, o neochotě spolupracovat, lhostejnosti, rezignaci či o vyčerpání, např. při somatickém onemocnění. Pokud se setkáváme s kresbou, na které je rodina zobrazena v souladu, je možné, že tento soulad nemusí odpovídat realitě a může být přáním dítěte mít právě takovou rodinu. I zde musíme kresbu konfrontovat s informacemi, které získáme odjinud, např. ze zprávy učitele či rozhovoru s rodiči. Za zmínku stojí i kresba, kde je vyobrazen konflikt, např. hádka rodičů. Zobrazení této nepříjemné situace může vycházet z jednorázového zážitku, dítě se pomocí kresby snaží s touto nepříjemnou situací vyrovnat. Další hledisko, které uvedu, odborníci využívají při odhalení rolí v rodině. Matka může být zobrazena jako hospodyně, která pečuje o domácnost. Může být nakreslena v roli atraktivní ženy, nebo naopak bez výrazných sekundárních pohlavních znaků. Často se vyskytuje v blízkosti dětí. Otec bývá zobrazen jako nositel autority, velký, svalnatý, v postoji vyjadřující agresivitu, nebo naopak klidný, pasivní, kouřící u televize, může si hrát se psem či přímo s dětmi. Poslední hledisko, na jehož základě hodnotíme a interpretujeme kresbu, je nápadnost v zobrazení jednotlivých členů rodiny. Postava, která je otočená záda nebo profilem od ostatních osob, může vyjadřovat odmítání. Postava, která je výrazně velká v porovnání od ostatních osob, mívá v rodině velký význam. Osoba může vyjadřovat zdroj autority, ale také zobrazovat někoho, kdo vyvolává strach, žárlivost. Sourozenec vyobrazený největší ze všech dětí má většinou výjimečné postavení, může se mu dostávat, alespoň v očích kreslího, nejvíce lásky, pozornosti a různých výhod. Naopak postava, která je výrazně malá v porovnání s ostatními osobami, bývá považována za nedůležitou, s malou autoritou. Často se jedná spíše o přání než realitu. Pokud dítě nakreslí nápadně malou svojí vlastní osobu, oddělenou od ostatních, lze usuzovat, že cítí pocit odmítání a izolace. Postava, která je vyčerněná či stínovaná, je symbolem strachu či nejistoty. Naopak ta, která je zobrazená

velmi slabými nebo přerušovanými liniemi, je často spojena s ambivalentními pocity nebo nejistotou. Škrtní, gumování nebo překreslování je znakem úzkosti a nejistoty. (Říčan P., Krejčířová D. a kol., 2006)

Jako je tomu u všech projektivních metod, tak i test kresby rodiny skýtá mnoho pozitiv, ale i negativ. Abych se neopakovala, tak tyto výhody a nevýhody shrnu pouze několika větami. Mezi výhody bezesporu patří časová nenáročnost, jednoduchá administrace, možnost opakování a vysoká atraktivita této činnosti. Mezi nevýhody zařadím možnosti nesprávné či chybné interpretace kresby či přecenění jejího významu.

6.4.1 Kresba začarované rodiny

Kresbu začarované rodiny řadíme mezi projektivní metody. Odborníci doporučují kombinovat kresbu běžné rodiny s kresbou rodiny začarované, která stimuluje ve větší míře symbolické zpracování prožitků a postojů k vlastní rodině. Způsob proměny jednotlivých postav lze chápat jako určitou symboliku, jejíž význam je zašifrován a dítě si jej nemusí uvědomovat. Tímto způsobem je schopné sdělit informace, které by jinak vyjádřit nedovedlo, popřípadě ani nechtělo. Kresba může sloužit jako vodítko při zkoumání rodinných vztahů. Tento test je určen pro věk od šesti do dvanácti let.

Administrace testu spočívá ve slovní výzvě: *„Jako kdyby přišel kouzelník a každého z vás začaroval do nějakého zvířete, které mu tak nejvíc odpovídá, nejlíp vyjadřuje jeho povahu.“* (Říčan P., Krejčířová D. a kol., s. 446, 2006) Tyto pokyny lze upravit dle věku nebo podle vývojové úrovně. Důležité je uvést pouze obecný pokyn bez jakýchkoliv dalších vodítek, nenavádět, neuvádět vzory, přesnější instruktaž, jak zadaný úkol zpracovat. Stejně jako u již zmíněných kresebných metod, i u kresby začarované rodiny platí to, že je užitečné dítě při práci pozorovat, všimat si, kterou osobou začne, jak pokračuje, nad čím se rozmýšlí, koho překresluje, dodatečně upravuje, vylepšuje, či znehodnocuje. Po nakreslení následuje rozhovor s dítětem, popř. s jeho rodiči. Dotazujeme se např. kdo je na obrázku, proč ho dítě tak začarovalo, hovoříme s ním o jednotlivých členech, jaký kdo je apod. Verbalizované vysvětlení je v každém případě velmi nutné. Dítě navíc ocení zájem o jeho výtvar, kterému věnovalo čas, námahu a nápady. (Svoboda M., Krejčířová D., Vágnerová M., 2001)

Jak postupovat při interpretaci a na co se v kresbě zaměřit? V žádném z pramenů, které se zabývají dětskou kresbou, nenajdeme strukturovaný návod, jak při interpretaci postupovat. Rozbor je pouze otázkou intuice, která je založena na zkušenostech toho, kdo výtvar hodnotí. Domnívám se, že jedním z vodítek při samotné interpretaci je respektování archetypů symbolů. Dle Vágnerové lze symbolické zobrazení hodnotit na základě vlastností a vztahů, o kterých se zmíním níže. (Svoboda M., Krejčířová D., Vágnerová M., 2001))

- Psychické vlastnosti a projevy chování - bratr je líný a nepořádný, tak bude prase, sestra je hloupá, tak bude husa, babička je pilná, tak ji nakreslím jako včelku.
- Vnější, viditelné znaky - maminka je krásná, tak bude královnou, tatínek je velký, bude medvědem
- Vztah tohoto člověka k dítěti, resp. vztah s tímto člověkem - dědeček mě pořád hlídá, tak bude psem, maminka se o nás všechny stará, tak bude včelka

Metody kresby začarované rodiny standardizovány nejsou, nelze tedy srovnat individuální výsledek s normami, které jsou závazné. Hodnocení je pouze kvalitativní a záleží do velké míry na subjektivním přístupu hodnotitele.

7 RÁMCOVÉ VZDĚLÁVACÍ DOKUMENTY

V souladu s principy kurikulární politiky, zformulovanými v Národním programu rozvoje vzdělávání v ČR a zakotvenými v zákoně o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání, se do vzdělávací soustavy byl zaveden systém kurikulárních dokumentů pro vzdělávání žáků od 3 do 19 let. Z těchto obecných principů si školy vytváří své vlastní školní vzdělávací programy.

7.1 RVP pro PV

Předškolní vzdělávání se maximálně přizpůsobuje vývojovým fyziologickým, kognitivním, sociálním a emocionálním potřebám dětí a dbá, aby tato vývojová specifika byla při vzdělávání v plné míře respektována. Klíčové kompetence reprezentují v současném vzdělávání cílovou kategorii, vyjádřenou v podobě výstupů. V kurikulárních dokumentech jsou obecně formulovány jako soubory předpokládaných vědomostí, dovedností, schopností, postojů a hodnot důležitých pro osobní rozvoj a uplatnění každého jedince. Nyní se zaměřím na jednotlivé kapitoly RVP pro PV²⁴, kde je problematika kresby a psaní zmíněna. Je to zejména Komunikativní kompetence, Vzdělávací obsah, Vzdělávací oblast Dítě a jeho tělo a Vzdělávací oblast Dítě a jeho psychika.

Kapitola Komunikativní kompetence – žák ovládá dovednosti předcházející čtení a psaní. (RVP pro PV, 2006)

Kapitola Vzdělávací obsah – rozvoj pohybových schopností a zdokonalování dovedností v oblasti hrubé i jemné motoriky (koordinace a rozsahu pohybu, dýchání, koordinace ruky a oka apod.), ovládání pohybového aparátu a tělesných funkcí. (RVP pro PV, 2006)

Kapitola Vzdělávací oblast - Dítě a jeho tělo. Záměrem vzdělávacího úsilí pedagoga v oblasti biologické je stimulovat a podporovat růst a nervosvalový vývoj dítěte. Podporovat jeho fyzickou pohodu, zlepšovat jeho tělesnou zdatnost i pohybovou a zdravotní kulturu, podporovat rozvoj jeho pohybových i manipulačních dovedností,

²⁴ RVP pro PV: Rámcový vzdělávací program pro předškolní vzdělávání

učit je samoobslužným dovednostem a vést je k zdravým životním návykům a postojům. Co pedagog u dítěte podporuje (dílní vzdělávací cíle)? Uvědomění si vlastního těla, rozvoj pohybových schopností a zdokonalování dovedností v oblasti hrubé i jemné motoriky (koordinace a rozsahu pohybu, dýchání, koordinace ruky a oka apod.), ovládnutí pohybového aparátu a tělesných funkcí, rozvoj a užívání všech smyslů, rozvoj fyzické i psychické zdatnosti, osvojení si věku přiměřených praktických dovedností, osvojení si poznatků o těle a jeho zdraví, o pohybových činnostech a jejich kvalitě, osvojení si poznatků a dovedností důležitých k podpoře zdraví, bezpečí, osobní pohody i pohody prostředí, vytváření zdravých životních návyků a postojů jako základů zdravého životního stylu. Co pedagog dítěti nabízí (vzdělávací nabídka)? Lokomoční pohybové činnosti (chůze, běh, skoky a poskoky, lezení), nelokomoční pohybové činnosti (změny poloh a pohybů těla na místě) a jiné činnosti (základní gymnastika, turistika, sezónní činnosti, míčové hry apod.), manipulační činnosti a jednoduché úkony s předměty, pomůckami, nástroji, náčiním, materiálem; činnosti seznamující děti s věcmi, které je obklopují a jejich praktickým používáním, zdravotně zaměřené činnosti (vyrovnávací, protahovací, uvolňovací, dechová, relaxační cvičení), smyslové a psychomotorické hry, konstruktivní a grafické činnosti, činnosti zaměřené k poznávání lidského těla a jeho částí, příležitosti a činnosti směřující k ochraně zdraví, osobního bezpečí a vytváření zdravých životních návyků, činnosti relaxační a odpočinkové, zajišťující zdravou atmosféru a pohodu prostředí. Co dítě na konci předškolního období zpravidla dokáže (očekávané výstupy)? Zachovávat správné držení těla, zvládnout základní pohybové dovednosti a prostorovou orientaci, běžné způsoby pohybu v různém prostředí (zvládat překážky, házet a chytat míč, užívat různé náčiní, pohybovat se ve skupině dětí, pohybovat se na sněhu, ledu, ve vodě, v písku), koordinovat lokomoci a další polohy a pohyby těla, sladit pohyb s rytmem a hudbou, vědomě napodobit jednoduchý pohyb podle vzoru a přizpůsobit jej podle pokynu, ovládat koordinaci ruky a oka, zvládat jemnou motoriku (zacházet s předměty denní potřeby, s drobnými pomůckami, s nástroji, náčiním a materiálem, zacházet s grafickým a výtvarným materiálem, např. s tužkami, barvami, nůžkami, papírem, modelovací hmotou, zacházet s jednoduchými hudebními nástroji apod.), zacházet s běžnými předměty denní potřeby, hračkami, pomůckami, drobnými nástroji, sportovním náčiním a nářadím, výtvarnými pomůckami a materiály, jednoduchými hudebními nástroji, běžnými pracovními

pomůckami. Co ohrožuje úspěch vzdělávacích záměrů pedagoga (rizika)? Denní režim nevyhovující fyziologickým dětským potřebám a zásadám zdravého životního stylu, nedostatečný respekt k individuálním potřebám dětí (k potřebě pohybu, spánku, odpočinku, látkové výměny, osobního tempa a tepelné pohody, k potřebě soukromí, apod.), omezování samostatnosti dítěte při pohybových činnostech, málo příležitostí k pracovním úkonům, nerespektování rozdílných tělesných a smyslových předpokladů a pohybových možností jednotlivých dětí, neznalost zdravotního stavu a zdravotních problémů dítěte, omezování spontánních pohybových aktivit, nepravidelná, málo rozmanitá či jednostranná nabídka pohybových činností, absence či nedostatek řízených pohybových aktivit vedoucích k osvojení nových pohybových dovedností, nevhodné prostory pro pohybové činnosti a nevhodná organizace z hlediska bezpečnosti dětí, dlouhodobé statické zatěžování bez pohybu, uplatňování nevhodných cviků a činností, nevhodné oblečení při pohybových činnostech, nedostatek či zkreslení elementárních informací o lidském těle, o jeho růstu a vývoji, o funkcích některých částí a orgánů, o zdraví i možnostech jeho ohrožení, způsobech ochrany zdraví a bezpečí, nevhodné vzory chování dospělých v prostředí mateřské školy, nedostatečně připravené prostředí, nedostatečné vybavení náčiním, náradím, popř. nedostatečné využívání vybavení a dalších možností apod. (RVP pro PV, 2006)

Kapitola Vzdělávací oblast - Dítě a jeho psychika. Záměrem vzdělávacího úsilí pedagoga v oblasti psychologické je podporovat duševní pohodu, psychickou zdatnost, odolnost dítěte, rozvoj jeho intelektu, řeči a jazyka, poznávacích procesů a funkcí, jeho citů i vůle, stejně tak i jeho sebezpojetí a sebenahlížení, jeho kreativity a sebevyjádření, stimulovat osvojování a rozvoj jeho vzdělávacích dovedností a povzbuzovat je v dalším rozvoji, poznávání a učení. Tato oblast zahrnuje tři „podoblasti“ Jednou z nich je podoblast Jazyk a řeč. Co pedagog u dítěte podporuje? Osvojení si některých poznatků a dovedností, které předcházejí čtení i psaní, rozvoj zájmu o psanou podobu jazyka i další formy sdělení verbální i neverbální (výtvarné, hudební, pohybové, dramatické). Co pedagog dítěti nabízí? Grafické napodobování symbolů, tvarů, čísel, písmen. Co dítě na konci předškolního období zpravidla dokáže? Rozlišovat některé obrazné symboly (piktogramy, orientační a dopravní značky, označení nebezpečí apod.) a porozumět jejich významu i jejich komunikativní funkci, sledovat očima zleva doprava, poznat některá písmena a číslice, popř. slova, poznat napsané své jméno. Co ohrožuje úspěch

vzdělávacích záměrů pedagoga? Nedostatečná pozornost k rozvoji dovedností předcházejících čtení a psaní. (RVP pro PV, 2006)

7.2 RVP pro ZV

RVP pro ZV²⁵ je závazný dokument, který navazuje na RVP pro PV a na výchovu v rodině. Problematice kresby se věnuje ve vzdělávací oblasti Umění a kultura. Bohužel zde však není uvedena žádná informace o tom, že je třeba rozvíjet kresbu jako nástroj pro rozvoj motoriky a podpoření výuky psaní. Tomu se pak věnuje krátkou zmínkou vzdělávací oblast Jazyk a jazyková komunikace.

V charakteristice vzdělávací oblasti Jazyk a jazyková komunikace je zmíněno, že dovednosti získané ve vzdělávacím oboru Český jazyk a literatura jsou potřebné nejen pro kvalitní jazykové vzdělání, ale jsou důležité i pro úspěšné osvojování poznatků v dalších oblastech vzdělávání. Užívání češtiny jako mateřského jazyka v jeho mluvené i písemné podobě umožňuje žákům poznat a pochopit společensko-kulturní vývoj lidské společnosti. Vzdělávací obsah vzdělávacího oboru Český jazyk a literatura má komplexní charakter, ale pro přehlednost je rozdělen do tří složek: Komunikační a slohové výchovy, Jazykové výchovy a Literární výchovy. Ve výuce se však vzdělávací obsah jednotlivých složek vzájemně prolíná. Komunikační a slohová výchova je řazena do následujících výstupů. Žák zvládá základní hygienické návyky spojené se psaním, píše správné tvary písmen a číslic, správně spojuje písmena i slabiky; kontroluje vlastní písemný projev, píše věcně i formálně správně jednoduchá sdělení. Z Učiva je zde zařazen písemný projev žáka (základní hygienické návyky – správné sezení, držení psacího náčiní, hygiena zraku, zacházení s grafickým materiálem, technika psaní - úhledný, čitelný a přehledný písemný projev, formální úprava textu). (RVP pro ZV, 2007)

²⁵ RVP pro ZV : Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání

8 SHRNURÍ TEORETICKÉ ČÁSTI

Prostřednictvím kresby dítě komunikuje s okolním světem. Od nejtělejšího věku rozvíjí díky ní jemnou motoriku, grafomotorické schopnosti a dovednosti. Vývoj a úroveň kresby je ovlivňován mnoha faktory, vyvíjí se v průběhu růstu. Každé období je charakteristické jinými kresebnými atributy. V průběhu vývoje se objevují ve výtvorech jemnější detaily a plynulost tahů je zdokonalována. Zároveň se však vyskytují určité zvláštnosti, které vypovídají o psychickém dozrávání či regresi dítěte. Ke kreslení, a později i ke psaní, je třeba jistá úroveň rozvoje jemné motoriky. Ta však úzce souvisí s hrubou. Je proto třeba intenzivním tréninkem jí procvičovat, zdokonalovat a následně trénovat motoriku jemnou. K tomu lze využít nepřeberné množství grafomotorických cvičení, které také v práci uvádím. K dosažení pěkného písemného projevu je také nutné osvojit si vhodné pracovní návyky a využívat pracovní náčiní doporučené k těmto činnostem. Přestože se odborníci neshodují v názoru, zda kresba jednoznačně udává psychický stav, mnoho publikací kresbu diagnostikuje a poukazuje na souvislosti mezi kresbou a duševním stavem. Pro potřeby pedagogů je nutnost s dětmi kreslit a psát zahrnuta v RVP, v RVP ZV však v zcela nedostatečné míře.

Studium podkladů pro teoretickou část bylo pro mě ohromným přínosem. Díky podrobnému zpracování zjištěných informací jsem nabyla teoretických poznatků v oblasti dětské kresby, které mi poslouží při zpracování praktické části mé práce.

PRAKTICKÁ ČÁST

9 CÍL A ÚKOLY PRÁCE

Cílem této práce je pomocí výzkumných metod a dlouhodobého pozorování zjistit, zda sledovaný jedinec odpovídá normám psychomotorického a kresebného vývoje a zda má v tomto případě dětská kresba vliv na písemný projev.

Pro dosažení cíle je nutné splnit následující body:

1. Načrpat teoretické znalosti o vývoji dětské kresby a grafomotoriky z různých zdrojů.
2. Porovnat informace zjištěné z předmětu Vývojová psychologie s všeobecně platnými normami.
3. Vybrat sledovaného jedince a zjistit charakteristické znaky.
4. Sestavit příručku pro matky a pedagogy, která poslouží zmiňovaným skupinám v hodnocení vývoje dítěte.

Tyto výsledky budou uceleny, porovnány a diskutovány v závěru práce a budou konfrontovány s mým předpokladem.

10 PŘEDPOKLADY

Předpokládám, že:

1. Pokud sledovaný jedinec dosahuje v kresbě nadprůměrných výsledků, potom písemný projev bude podobných kvalit.

11 CHARAKTERISTIKA SLEDOVANÉHO JEDINCE

Pro zjištění správnosti mého předpokladu a stanovení zadaných cílů jsem se zaměřila na dlouhodobé pozorování a zkoumání vývoje jednoho dítěte, a to od narození až do věku devíti let. Vzhledem k časové a technické náročnosti, nebylo možné srovnávání většího vzorku dětí. Mé zkoumání je příspěvkem k řešení dané problematiky a nekladu si za cíl stanovit obecnou platnost.

Shromažďovala jsem materiál, kresbu, fotografie, písemný projev. Dále jsem zaznamenávala jednotlivé pokroky a posuny v psychomotorickém vývoji, vývoji kresby a písemném projevu.

12 KOJENECKÉ OBDOBÍ

12.1 Psychomotorický vývoj – 1 rok

Obr. č. 24 – Lara Š., 1 rok²⁶

Zdroj: archiv matky sledované dívky

2 měsíce:

- Cucá si ručičku
- Směje se
- Snaží se držet hlavičku
- Snaží se lézt a plížit
- Propíná nožičky
- S podporou hlavičky plave

4 měsíce:

- Nahlas se směje, povídá, křičí
- Pase koníky
- Pravou ruku propíná – zatím do obloučku

²⁶ Fotografie znázorňující období 1 roku sledované dívky

- Plíží se – moc se jí do toho nechce, křičí u toho
- Chce chodit – při podpírání švihá nožičkama
- Hraje si s chrastítky – umí je chytnout a strčit do pusy
- Prohlíží si svoje ručičky
- Je lechtivá – směje se
- Reaguje na slova „úsměv, povídej, co ta ručička“
- Umí zvednout nožičky
- Ráda se koupe
- Udrží hračku
- Dokáže se přitáhnout do sedu

6 měsíců:

- Pase koníčky
- Hraje si na bříšku s hračkou, cucá jí, natahuje se pro další
- Otočí se ze zad na břicho – moc se jí nechce
- Začíná se snažit otočit z břicha na záda, ale udělá to pouze od pasu nahoru
- Z polosedu se posadí, hraje si v sedu s hračkami, předkloní se pro ně a zase se vrátí do polosedu
- Při hře používá i nožičky
- Povídá, trhá papíry, vše si strká do pusy
- Vleže na zádech si hraje s nožičkami, umí si při přebalování rozepnout plenku
- Při usínání si tře plenku o tvářičku
- Má první zoubek, světlé vlásky

8 měsíců:

- Sama se postaví v postýlce – zatím pouze čtyřikrát
- Natahuje se z lehu do sedu, sama se zatím neposadí
- Přendává hračky z ruky do ruky, nejraději má líčidla matky
- Umí sedět sama, bez opory zad
- Lehce se přetáčí z břicha na záda a obráceně

- Dělá „paci, paci“
- Zvedá ručičky na otázku: „Jak jsi veliká“?
- Nejraději je s mámou
- Často si brouká, ale slabiky neříká
- Dokáže brát i malé předměty do prstů na ruce
- Zajímá ji zlato – náušnice, řetízky
- Ráda trhá časopisy a papíry
- Ráda stojí, udělá jeden až dva krůčky s pomocí
- Jezdí na dětské motorce

10 měsíců:

- Sama se postaví u nábytku v postýlce u gauče
- S oporem o zem si stoupne pouze do předklonu
- Leze
- Ze sedu se předkloní do kleku a kousek leze
- Pěkně se přetáčí, nejde udržet
- Na odrážedle se trochu odstrkuje
- Bere mamince vše z ruky
- Vše jí zajímá – má ráda děti
- Říká často „mama“
- Sama si hraje, když má připraveno hodně hraček
- Stále chce vidět matku, pláče, když matka odchází
- V pondělí 21. 6. 2004 zaznamenala Jana Šopejstalová – matka: „*V pátek jsi poprvé malovala barvičkami na papír. Držela jsi velký štětec, snažila ses nabrat barvu a pak jsi píchala do papíru a nakreslila docela pěkný obrázek. Pak jsem ti natřela ručičku a obtiskla. Doufám, že si někdy porovnáš, jak jsi měla malou tlapku.*“ (Deník matky sledované dívky, 2002).

Obr. č. 25 – Otisk Lary dlaní, 21. 6. 2004 - 11 měsíců 29 dnů²⁷

Zdroj: deník matky sledované dívky

Obr. č. 26. – Lara Š., 21. 6. 2004 - 11 měsíců 29 dnů²⁸

Zdroj: deník matky sledované dívky

1 rok

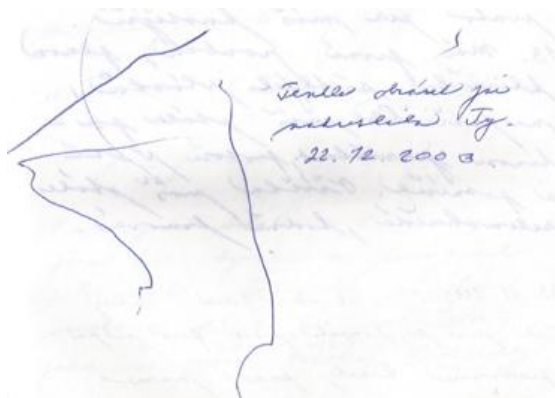
- Začala chodit
- Sedí, přetáčí se, postaví se kdekoliv, vyleze na schůdek
- Umí dělat „indiána“, „paci, paci“, „pá, pá“, píchnout tatínka do oka
- Občas se vyčůrá do nočníku
- Umí jezdit na odstrkovadle
- Zajímá ji malování
- Chodí po bytě s kladívkem a do všeho ťuká

²⁷ Obrázek otisku dlaní sledované dívky, 21. 6. 2004 - 11 měsíců 29 dnů

²⁸ Obrázek znázorňující skvrny, Lara Š., 21. 6. 2004 – 11 měsíců 29 dnů

- Žárlí na tatínka
- Začíná se učit lézt z postele po nožičkách

12.2 Vývoj kresby – 1 rok

Obr. č. 27 – Lara Š., 22. 12. 2003 – 6 měsíců²⁹

Zdroj: deník matky sledované dívky

Obr. č. 28 – Lara Š., 25. 5. 2004 – 11 měsíců, 3 dni³⁰

Zdroj: deník matky sledované dívky

²⁹ Obrázek sledované dívky – nesouvislé čáry, Lara Š., 22. 12. 2003 – 6 měsíců

³⁰ Obrázek sledované dívky – nesouvislé čáry, Lara Š., 25. 5. 2004 – 11 měsíců, 3 dni

Lara se začala o kreslení a kreslicí prostředky zajímat okolo šesti měsíců. Nejprve se natahovala po peru, když její matka psala. Nástroj držela v pěsti a snažila se udělat čáru. V osmi měsících prováděla několik nesouvislých čar. Snažila se trefit doprostřed papíru. Nakreslených tahů se dotýkala rukama, přitom občas celý papír zmuchlala či roztrhala. Po osmém měsíci jí matka nabídla k činnosti prstové barvy, velký štětec a archy papíru. Lara se snažila nabrat barvu, tu si nanášela částečně štětcem, ale i prsty do vlasů, na oblečení, nábytek či koberec. Na papír přenášela velkou vrstvu barvy, kterou dále roztírala rukama. Z malby měla vždy velkou radost, ale stejně tak se jí líbilo i zašpiněné okolí. Před prvním rokem dostala možnost kreslit vodou na savý papír, poté jí rodiče zakoupili podložku, na které se kreslí štětcem plněným vodou. Tato činnost z počátku Laru nadchla, ale poté, co zjistila, že kresba sama mizí, o tuto činnost nestála. Posléze jí zaujalo pouze vysávání vody ze štětce.

12.3 Srovnání s Vývojovou psychologií od M. Vágnerové

Pro porovnání vývojových období sledovaného dítěte jsem zvolila klasifikaci od Marie Vágnerové³¹. Prof. PhDr. RNDr. Marie Vágnerová, CSc. je přední českou odbornicí v oblasti pedopsychologie, vývojové psychologie a psychologie handicapu. Její publikační činnost je mezi odborníky velice kladně hodnocena, proto jsem si její dílo *Vývojová psychologie – Dětství a dospívání* zvolila k porovnání jednotlivých vývojových období. Autorka v této publikaci popisuje psychický vývoj člověka od prenatalního věku do dvaceti let. Postupně probírá psychické projevy v kojeneckém a batolecím věku, v předškolním věku, po nástupu do školy, během školní docházky, v pubertě a významné psychické změny v období adolescence.

Lara se narodila v 36. týdnu těhotenství, její porodní hmotnost se od průměrné (3300 - 3400 g) lišila (2910 g). Vzhledem k nedonošenosti bylo dítě více sledováno lékaři i matkou.

Vágnerová zmiňuje, že po narození má svět malého dítěte převážně vizuální podobu, zrak je pro něj zdrojem informací a nejvýznamnějším prostředkem orientace,

³¹ Marie Vágnerová: uznávaná česká odbornice v oblasti pedopsychologie, vývojové psychologie a psychologie handicapu

zraková stimulace má velký význam pro udržení aktivační úrovně. Jak matka zaznamenala, Lara již ve druhém měsíci reagovala na zrakové podněty. Vágnerová udává, že v tomto období kojenec vnímá předměty vzdálené asi 30 cm, je to dáno dozríváním centrální části sítnice. Tato vzdálenost se ve třech měsících zvětší na 50 cm. Dítě se natahuje po dalších věcech, které vidí. Matka však nepostřehla, že dítě rozlišuje barvy, v publikaci se však dozvíme, že již ve dvou až třech měsících věku je možné diferencovat základní barvy. Od čtyř měsíců se rozvíjí koordinace očí a rukou, objevuje se tzv. klíčový úchop. Matka zaregistrovala, že její dcera udrží hračku. Rozvoj poznávání dle publikace závisí i na vývoji motorických dovedností. Mezi mezníky patří ovládnutí hlavičky (2 měsíce), úchop a manipulace s objekty (4 měsíce), sezení (7 měsíců), počátky samostatné lokomoce (konec prvního roku) U sledované dívky byl vývoj těchto dovedností v pásmu průměru, některé činnosti (sezení) se objevili lehce později. (Vágnerová M., 2005)

Zcela podle Vágnerové se u dívky objevují fáze senzomotorické inteligence. Fáze primární kruhové reakce – koncentrace na vlastní tělo a jeho projevy (1 – 4 měsíců). Lara se zajímá o své končetiny, vše si strká do úst, cucá si prsty. Dále fáze sekundární kruhové reakce – dítě má větší zájem o své okolí. Lara se zajímá o hračky, již ve čtyřech měsících se zajímá o chrastítka. Fáze kombinované sekundární kruhové reakce (8 – 12 měsíců) – dítě si stanoví cíl, hledá prostředek, který vede k jeho dosažení. Lara jezdí na odstrkovadle. (Vágnerová M., 2005)

Dítě preferuje již od narození zvuk lidského hlasu, to sama tvrdí Lary matka. Její dcera již od velmi raného období reaguje na její hlas. Autorka uvádí, že jedním z největších předpokladů rozvoje řeči je sluchové vnímání. Každé dítě se již od narození učí diferencovat specifické zvuky jazyka. Dalším předpokladem pro rozvoj řeči je vrozená schopnost produkovat zvuky. Kolem 4 měsíce života začínají děti produkovat zvuky – broukání. Matka sledovaného dívky ve čtyřech měsících uvádí, že křičí, nahlas se směje. Mezi 6 – 8 měsícem děti opakují určité, dost podobné slabiky – žvatlání. V tomto věkovém období matka Lary nezaznamenala žádný pokus o žvatlání. Na konci tohoto věkového období začínají děti používat první slova, která mají nějaký význam. První slovo dívky bylo mama, které poprvé začala používat kolem jednoho roku života. (Vágnerová M., 2005)

Prostředkem socializace, o kterém se Vágnerová zmiňuje, je sociální učení. Toto učení se uskutečňuje v rámci mezilidské interakce. Dítě je pro takovéto učení vybaveno již vrozenými dispozicemi. Další vývoj v této oblasti je již závislý na prostředí, které dítěti zprostředkovává určitou zkušenost. Již v tomto věku poskytuje matka dítěti zpětnou vazbu, zde se vytváří základ pro učení nápodobou. Matka Lary uvádí, že kolem půl roka věku je holčička schopná rozeznat matku od ostatních lidských bytostí. Na konci tohoto období se již setkali rodiče dívky s nápodobou, kdy se snažila o napodobení matky v kuchyni (příprava obědu). (Vágnerová M., 2005)

13 BATOLECÍ OBDOBÍ

13.1 Psychomotorický vývoj – 1 – 2 roky

Obr. č. 29 – Lara Š., 2 roky³²

Zdroj: vlastní archiv

14 měsíců

- Pěkně chodí, umí přejít futra u dveří i u balkónu, tam se ještě přidržuje zárubní, nechce přidržovat
- Říká „ahoj, papá, táto“, mluví však pouze před matkou
- Vyleze si tam, kam potřebuje – dá jí to hodně práce, občas při tom v rozčilení křičí
- Umí šroubovat víčka u pití a u krémů, otevírat zátky
- Ráda cucá krémy, šampony i pudr.
- Zajímá se o zvířata – prasata v chlívku, slepice, králíky
- Ráda se koupe, miluje vodu, v bazénu jí nevadí ani studená
- Dává si telefon k uchu, vatičkou si sama čistí ucho
- Když nalezne tetování ze žvýkaček, dává si ho na ruku

³² Fotografie znázorňující období 2 let sledované dívky

- Nemá ráda stříhání nehtů – dříve jí to nevadilo
- Opakuje po dětech hry – skákání do peřin, pořád se spolu smějí
- Poprvé poznala otce po telefonu – řekla „tata“, na matku volá mama
- Prasátku říká „chch“, ostatní zvířátka nepojmenovává
- Při tancování se nadzvedává na nožičkách, zvedá ručičky a kroutí s nimi
- Ráda telefonuje, dává si k uchu sluchátko, ale i placaté kameny nebo části stavebnic
- Sbírá drobné věci do skleničky nebo stavebnici do pytle
- Přepíná televizi a vypíná video

16 měsíců

- Sama pije z hrnečku, dokonce i z lahve – sama si jí nahne a nepolije se
- Vyleze na nábytek, přeलेze z postýlky do postele matky
- Bere do ruky a přendává malé předměty
- Dává pusinky, říká „hopla, hop haf, mňau, bú, mami, máma, táta, teta“
- Když něco chce, tak křičí
- Pere se s dětmi, tahá za vlasy, bere dětem věci z rukou
- Umí mačkat knoflíky na ovladačích, když přepne program, vyleká jí to a nese dospělému ovladač nazpět, aby ho spravil
- Ráda maluje barvičkami a kreslí pastelkami
- Umí sama jíst krajíček chleba a lžičkou nabírat jogurt
- Ráda tancuje, točí se
- Když v televizi tleskají, tleská také
- Táhne rodiče za ruku tam, kam chce jít
- Ukazuje to, co chce podat

18 měsíců

- Sama jí lžičkou, ale většinou jídlo rozhází kolem sebe
- Jezdí na koloběžce
- Sama pije z hrníčku
- Leze do židličky a zase dolů – bez pomoci rodičů

- Řekne si, že chce čůrat, tahá si kalhoty dolů
- Při spaní se většinou počůrá, ale venku ne, kaká do kalhotek
- Hraje si s autíčkem, kachničkou, přebírá kamínky, oříšky, maluje pastelkami
- ráda jezdí na odstrkovadle a na tříkolce – matka jí tlačí do města
- Nemluví, ale často křičí „mami“, má ráda slovo houpy
- Matka často předčítá knihy, ale Lara je zavírá
- Rychle běhá
- Říká: „mamí, ou, opy ham, ne, pa a táta“
- Maluje oběma rukama
- Ráda sleduje dětské pořady v televizi
- Při odchodu matky velmi pláče
- Skládá kostky na sebe, ale ostatním je vždy zbourá, z pěnových puzzle sestavuje koberec
- Má ráda míčky
- Hezky maluje štětcem, všechny barvy míchá dohromady
- Snaží se sama oblékat – oběma nohama leze do jedné nohavice, pokud jí chce matka pomoci, vzteká se
- Má ráda básničky z knihy
- Zpívá písničku – Skákal pes

20 měsíců

- Běhá, ráda běží a chce, aby jí matka chytala
- Říká „mami, tati, haf, mam, ham“
- Uklízí si po sobě – sebere si papírky, kamínky, kostky
- Ráda kreslí fixy
- Donese nepořádek do koše na odpadky, špinavé prádlo do koše na prádlo
- Ráda nosí každému to, co je jeho
- Utěšuje plačící děti
- Hezky maluje – jako kdyby psala kudrlinky, začíná být vidět snaha o výsledek
- Opakuje slova – Nody, Jano, kečup a další, ale sama moc nemluví

- Hraje si sama – skládá medvídka, kostky, staví z kamenů
- Na písku si hraje s lopatkou
- Umí ukázat nos, pus, oko, vlasy, nožičku, ručičku a lidi kolem sebe

22. měsíců

- Opakuje slova
- Šlape na tříkolce, snaží se sama řídit
- Vyleze sama na skluzavku po dětské horolezecké stěně
- Ráda se houpá na houpačce
- Maluje nejraději fixami, střídá pravou a levou ruku – Matka se občas domnívá, že je Lara levák, ale třeba po týdnu zase začne malovat pravou rukou
- Ukazuje na místa na papíře a chce namalovat od matky čiči nebo chrchr
- Při běhu téměř nepadá, sama se umí rychle zvednout
- Sama se nají

24 měsíců

- Lara přestala být kojena – z legrace předvádí, že stále cucá, ale třeba matce na rameni
- Při usínání žmoulá roh peřiny
- Často povídá, ale není jí příliš rozumět
- Nechce půjčovat hračky ostatním
- Nechce, aby jí někdo chytal do náruče
- Hraje si – staví letadla ze stavebnice, skládá puzzle
- Uklízí si po sobě hračky
- Méně maluje, většinou práci odbývá
- Ráda se zdobí, navléká si náramky, řetízky, prstýnky, nosí matčiny boty
- Stále střídá opravou a levou ruku při kreslení
- Sama se obléká
- Na svou fotografii ukazuje a říká ty

- Miluje tancování – točí se, tleská, vyskakuje do výšky, třepe hlavičkou a kroučí ručičkami
- Zpívá písničky
- Vzteká se
- Nesnáší slovo potom
- Nosí panenky a medvídky, stále je hledá a shání, večer je balí do peřiny, pokud některý schází, hledá ho
- Sama si řekne, kdy chce na záchod
- Na procházky chodí bez kočárku

13.2 Vývoj kresby – 1 – 2 roky

Obr. č. 30. – Lara Š., 21. 8. 2004 – 14 měsíců, 9 dnů³³

Zdroj: deník matky sledované dívky

³³ Obrázek sledované dívky – čáry, stádium čmáranic, Lara Š., 21. 8. 2004 – 14 měsíců, 9 dnů

Obr. č. 31 - Lara Š., 23. 3.2005 – 21 měsíců, 1 den ³⁴

Zdroj: deník matky sledované dívky

Lara dává přednost barevným pastelkám před perem. Většinou volí červenou barvu. Ve velké oblibě má také fixy, protože jich má velké balení a ráda je vytahuje z obalu, otevírá a zavírá. Po práci je však nechává otevřené. Tvoří spletité čáry, místy velmi důrazné, často protrhne papír. Většinou kresbu pojmenovává slovy. Občas chce, aby kresby pojmenovávala matka, pokud nepozná název, Lara se rozčiluje a křičí. Často opakuje motiv tady, jahaha a šic. S oblibou také kreslí exkrementy, nazývá je kaka. Tyto motivy kreslí jako klubička čar. Při práci s barvami stále používá prsty, barvu si však neroztírá po oblečení, ani po nábytku, vzniklé zašpinění jí mrzí. Občas své výtvary schovává, a pak se snaží rodiče dotáhnout k místu, kam je ukryla. Při malování vodovými barvami maluje vkleče, občas sedí rozkročená na zemi. Barvy si pokládá mezi nohy. Občas si přenesse barvy na stůl a pro každé nabrání barvy vstane a jde ke stolu. Při kreslení si sedne do svého stolečku, kresebné náčiní si volně rozhází po ploše. Pokud pokreslí formát papíru, ale má chuť dále kreslit, volně pokračuje po stole. Poté se však asi vyděsí a pláče. Nikdy však za to nebyla potrestána. Lara chce po matce, aby jí stůl umyla.

³⁴ Obrázek sledované dívky – kresba exkrementů, Lara Š., 23. 3. 2005 – 21 měsíců, 1 den

13.3 Psychomotorický vývoj – 2 – 3 roky

Obr. č. 32, Lara Š., dva a půl roku ³⁵

Zdroj: vlastní archiv

2 roky, 2 měsíce

- Sama si hraje v dětském pokoji i na zahradě
- Pomáhá matce vyndávat prádlo z pračky
- Zcela sama si uklidí své hračky
- Stolování je na vyšší společenské úrovni, ale stále neumí ovládat nůž
- Uvědomuje si své pohlaví a chápe, že se lidé rozlišují na muže a ženy
- Sama se oblékne, ale stále jí dělá potíže se zapínáním knoflíků

2 roky, 4 měsíce

- Spí s panenkami a plyšáky, pokud nejsou všichni přikrytí, nejde spát
- Na spaní nenosí plenky
- Mluví na hračky
- Má ráda čtení před spaním a pohádky v televizi
- Matka řeší nedostatečnou slovní zásobou s dětskou lékařkou
- Navléká na drát malé korálky

³⁵ Fotografie znázorňující období 2, 5 let sledované dívky

- Utírá nádobí
- Mixuje mixérem
- Hraje si se stavebnicemi
- Provléká tkaničky
- Sama chce zapínat zipy, čistit si zuby

2 roky 6 měsíců

- Začíná o sobě hovořit v kategoriích toho, co vlastní
- Zcela rozlišuje bezpečné a nebezpečné aktivity
- Ráda skáče, hopsá, poskakuje
- Ze schodů nakračuje pouze jednou nohou, ale nemusí se již přidržovat zábradlí
- Ráda si hraje se staršíma dětmi
- Její nejoblíbenější hračkou jsou autíčka jejího bratrance

2 roky 8 měsíců

- Staví důmyslné stavby
- Zcela sama zvládne složit puzzle
- Zdá se, že Lara používá jednoznačně pravou ruku
- Miluje tvořivou činnost – modelování, kreslení, malbu
- Porovnává se s ostatními
- Ke svým věcem se chová velmi majetnický
- Záchvaty vzteku pomalu odeznívají, ale často se hádá se svým bratrancem
- Ráda předvádí jiné osoby či postavy
- Začíná být empatická a projevuje soucit s pohádkovými hrdiny
- Často se převléká a velmi ráda si hraje na někoho jiného

2 roky 10 měsíců

- Umí pojmenovat všechny části těla
- Při řeči je jí špatně rozumět
- Nechce uklízet ani se oblékat

- V noci se nepočůrá
- O sobě mluví v mužském rodě – „Mám tě rád nejvíc“.
- Ráda pusinkuje rodiče na oči, nos, čelo, tváře, ruce, nohy
- Málokdy maluje
- Ráda tiská s tiskátky
- Žmoulá různé rohy – u bundy, peřiny atd.
- Hraje si s dětmi
- Stříhá nůžkami a taky si sama ostříhala vlasy
- Líčí veškeré události, jakoby neexistovalo jiné než její hledisko
- Lara umí vyjádřit lásku (nejvíce k matce), pýchu a vinu
- Vnímá smutek druhých lidí, které miluje
- Miluje čtení knih
- Slovní zásoba je poněkud bohatší

3 roky

- Sama si o vše řekne
- Používá slova prosím a děkuji
- Ráda běhá, skáče, začíná jezdit na kolečkových bruslích a na kole
- Sama se obléká a obouvá, někdy říká, že je na to malinká
- Občas simuluje
- Manipuluje s otcem – za úplatu nabízí pusinku
- Nechce si uklízet, vymlouvá se, že je malinká, nožičkou do věcí lehce kope nebo se schová do jiné místnosti
- Ráda hraje na schovávanou, ale zároveň přitom křičí „tady jsem“
- Pokud něco provede, svádí to na svého bratrance (5 let), také na něj žárlí, matka ho nesmí pochovat
- Používá oslovení maminka, tatínek a větu „když jsem byla malá“
- Rozhoduje o tom, co si chce obléknout
- Ráda sleduje televizi a chce po matce vyprávět strašidelné příběhy
- Ráda vyrábí, ze svého kapesného si kupuje lepidla, barevné papíry atd.
- Umí vyválet těsto, udělat závin
- Rozbaluje balíčky, vyndává věci z krabic

- Začíná rozumět pojmům „ uvnitř“, „pod“, „nahore“
- Dokáže porovnávat věci a jevy
- Poznává několik barev – červená, žlutá, zelená
- Začíná chápat významy „jeden“ a „mnoho“
- Nerada půjčuje hračky, je sobecká, často nespolupracuje
- Často se hádá a pře se svým bratrancem
- 24. 3. 2007 zaznamenala Jana Š. – matka: „Minulý týden jsem přišla z venku a ty jsi mi ukazovala oříšek, že ti spadl do záchodu. Já ti říkala: „snad jsi pro něj nesahala“, odpověděla jsi: „sahala, ale obalila jsem si ruku papírem.“ Až k lokti jsi měla nalepené kousky mokrého toalet’áku.“

13.4 Vývoj kresby – 2 – 3 roky

Obr. č. 33, Lara Š., 4. 6. 2006, 2 roky, 11 měsíců ³⁶

Zdroj: archiv matky sledované dívky

³⁶ Obrázek sledované dívky – kresba domu, stádium čarání, Lara Š., 4. 6. 2006 – 2 roky, 11 měsíců

Obr. č. 34, Lara Š., 4. 6. 2006, 2 roky, 11 měsíců³⁷

Zdroj: archiv matky sledované dívky

U Lary se dočasně objevil nezájem o malování. Při kreslení se často vzteká, nechce, aby jí do obrázku někdo zasahoval. Pokud maluje, pak volí tlusté trojboké pastelky, vybírá si většinou zelené. Chce, aby rodiče seděli při kreslení u ní a dívali se, jak pracuje. Vede tužku stejnou intenzitou, má korektní úchop. Při odkládání pastelek je vrací na své místo do krabičky. Vadí jí neořezané pastelky. Často kreslí domy a zvířata, popř. obličej u lidí. Kreslí výhradně u svého stolečku, maluje pouze po papíře. Nemá ráda zašpiněné či špatně vytržené papíry. Většinou kresbu dokončí a pokryje celý formát, nerada si však o svých výtvorech povídá a nechce, aby je matka ukazovala prarodičům.

13.5 Srovnání s Vývojovou psychologií od M. Vágnerové

Motorické aktivity mají v tomto věku značný význam ve vztahu k vlastnímu tělu i ve vztahu k okolnímu světu. Mezi důležité vývojové mezníky zařazuje Vágnerová schopnost ovládat vyměšování, což matka uvádí, že Lara zvládá v 18 měsících. Dívka si řekne, že chce „čůrat“, ve 24 měsících si sama dojde na nočník. (Vágnerová M., 2005)

³⁷ Obrázek sledované dívky – nepojmenovaná kresba, stádium čárání, Lara Š., 4. 6. 2006 – 2 roky, 11 měsíců

Vágnerová uvádí, že charakteristickým znakem této fáze je osamostatňování a uvolňování z různých vazeb spojené s expanzí do širšího světa. V tomto období dochází k rozvoji poznávacích procesů. (Vágnerová M., 2005)

Orientace v prostoru – odhad vzdálenosti je stále nepřesný, ale učí se odhadovat velikosti. Lara v tomto období s oblibou skládá skládačky.

Orientace v čase – je obtížnější, dítě se koncentruje na omezený časový úsek přítomnosti. Matka zaznamenala, že její dcera ve 24 měsících nesnáší slovo potom.

Orientace v množství – malé děti užívají k hodnocení počtu vizuálního odhadu.

V publikaci se uvádí, že se v batolecím věku rychle rozvíjí sémantická složka řeči, první řečové projevy jsou agramatické a teprve mezi druhým a třetím rokem si děti osvojují základy syntaxe. Matka však uvádí, že její dcera nemluví ve větách ani na konci uvedeného období. Teprve po třetím roce začíná k vyjádření používat věty. (Vágnerová M., 2005)

Batole se postupně osamostatňuje a vymaňuje se z vazby na matku. V tomto období by mělo získat základní důvěru v sebe sama a své schopnosti. Matka uvádí, že je na ní dítě velice závislé, někdy má problém dívka samostatně pracovat. V uváděné publikaci se dočteme, že se v tomto věku objevuje vědomí vlastní osobnosti, trvalosti vlastní existence a její kontinuity. Toto se projevuje potřebou sebeprosazení, které může vést až k negativismu. Rodiče dívky si nevšimli, že by se tyto uváděné rysy u ní nějakým způsobem objevily. (Vágnerová M., 2005)

V tomto období autorka zmiňuje, že se dítě učí obecně platným normám chování prostřednictvím verbálního sdělení. Sociální učení probíhá pomocí nápodoby nebo identifikace. I matka sledovaného dítěte si je vědoma, že od obou rodičů přejímá postoje i jejich chování. Ráda napodobuje činnosti matky, předvádí jiné osoby či postavy, ráda se převléká do kostýmů a hraje si na někoho jiného. (Vágnerová M., 2005)

14 PŘEDŠKOLNÍ OBDOBÍ

14.1 Psychomotorický vývoj – 3 – 4 roky

Obr. č. 35, Lara Š., tři a půl roku³⁸

Zdroj: vlastní archiv

3 roky 6 měsíců

- Lara zcela sama vyšplhá po žebříku na klouzačku, šplhá po velké prolézačce
- S jistotou se rozběhne, při běhu se bez pádu zastaví
- Velice rychle cválá, poskakuje
- Dokáže vyskočit do výšky, náraz při dopadu vyrovná tím, že nohy pokrčí v kolenou
- Velice ráda si hází s míčem na krátké vzdálenosti
- Při chůzi do schodů již střídá pravou a levou nohu
- Lary nejoblíbenější hra je na „honěnou“
- Je velice aktivní, nevydrží chvíli v klidu
- Porovnává se s ostatními dětmi, ale i s matkou či otcem
- Ke svým věcem se chová stále velice majetnicky

³⁸ Fotografie znázorňující období 3, 5 let sledované dívky

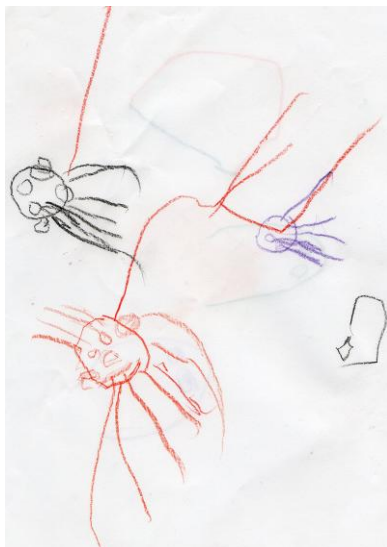
- Velmi často se převléká do matčiných šatů a ráda se zdobí
- Třídy předměty do skupin, ale skupiny příliš nesplňují požadavky formální logiky
- Miluje příběhy, které jí často vypráví matka
- Velice ráda chodí na návštěvy k příbuzným či matčiným kamarádkám
- Dokáže rozlišit základní barvy
- Pozorovaný jev dokáže popsat tak podrobně, že je matce hned jasné, kam se dívá
- Stavebnice staví z velmi malých dílků a zvládá komplikované stavebnicové systémy
- Chápe, že matka nemůže vidět všechno, co vidí ona, ani vědět o věcech, které se udály za její přítomnosti, avšak matka má někdy pocit, že se toho snaží zneužít – lže
- Sílí u ní kamarádké vztahy, avšak k hádkám a třenicím není někdy daleko
- Skoro vždy poslechne, je schopná řídit se pokyny
- Sama se oblékne, svlékne, umyje, vyčistí si zuby
- Pod dohledem matky či otce je schopná dotáhnout danou činnost až do konce – např. vytrít podlahu v koupelně

4 roky

- Při hodu chytne velký míč, který jí hodí matka či otec přímo do náruče
- Ráda zdolává výšky či různé překážky
- Skládá složitější puzzle
- Projevuje zájem o pexeso, ale když prohraje, velice se rozčiluje
- Stále jí dělají problém tkaničky a menší knoflíky, ale obléci se již zvládne zcela sama
- Stále jeví zájem o autíčka, jezdí s nimi po silnici a silnice též ráda staví
- V oblibě má také kuželky, které shazuje lehkým míčkem
- Již ovládá nůžky, vystřihne jednoduché tvary
- Začíná chápat, že ostatní lidé myslí, prožívají a cítí jinak než ona
- Velice ráda vypráví své zážitky
- Má velice bujnou fantazii

- Ráda se chová a mazlí se svou matkou
- Dělá jí moc dobře vědomí, že jí miluje spousta lidí
- Začíná počítat do pěti a chápe význam těchto čísel
- Dokáže porovnat několik věcí mezi sebou
- Neustále srovnává, co má ona a co druzí
- Velice ráda si prohlíží složitější knihy, po matce chce, aby jí sdělovalo, co kde je
- Jedná podle určitého vnitřního sledu myšlenek
- Argumentuje a dokáže řešit problémy
- Chápe pravidla jednotlivých her – někdy jí dělá problémy je respektovat
- Zdůvodňuje a řeší problémy, které přicházejí
- Slovní zásoba je již dostatečná, matka konečně přestala mít pocit, že je v tomto směru opožděná
- Plyně mluví, klade otázky, rozumí odpovědím
- Dokáže všem sdělit, co si myslí
- Někdy má matka pocit, že si Lara myslí, že je středem světa a že neživé předměty jsou živé
- Ráda napodobuje to, co viděla např.
- Dokáže hovořit o věcech minulých, ale i budoucích

14.2 Vývoj kresby – 3 – 4 roky

Obr. č. 36, Lara Š., 2. 10. 2006 – 3 roky, 3 měsíce³⁹

Zdroj: vlastní archiv

Obr. č. 37, Lara Š., 22. 3. 2007 – 3 roky, 9 měsíců⁴⁰

Zdroj: vlastní archiv

³⁹ Obrázek sledované dívky – kresba hlavonožce, Lara Š., 2. 10. 2006 – 3 roky, 3 mě

⁴⁰ Obrázek sledované dívky – kresba princezny, Lara Š., 22. 3. 2007 – 3 roky, 9 měsíců

Larinky kresba kolem věku tří let obsahuje mnoho nových prvků, jako jsou pospojované kruhy, čtverce, křížky, čáry či tečky. Tečky a křížky jsou velmi často uzavírány do kruhů, někdy se rozebíhají z kruhu ven tak, jak kreslí obyčejné dětské sluníčko. V tomto období nejvíce však zobrazuje obličej či postavy lidí. Čáry vycházejí ze spodní části trupu, takto znázorňuje nohy. Oči vytvoří dvěma nebo třemi tečkami. Většinou kreslí větší počet nohou a jednotlivé části těla umísťuje nesprávně, např. oči jsou v jednom rohu, nebo dolní končetiny vyrůstají z hlavy. Jednotlivé úseky či části těla kreslí bez ohledu na skutečnou velikost či polohu. Většinou sama matka řekne, co má v úmyslu ztvárnit. Přestože má poměrně jasný záměr, snadno jí od něj cokoli odvede. Jestliže jí např. človíček na obrázku začne připomínat kočku, dokreslí kočku. V tomto věku se Lara také začíná velice hojně zajímat o vedlejší výtvarné techniky (práce s plastelínou, hlinou). Ráda si hraje s plastelínou, dokáže jí vyválet, rozdělit na kousky a zase spojit dohromady. Zároveň umí velice dobře zacházet s formičkami. S blížícím se čtvrtým rokem se stává její kresba propracovanější, některé části těla stále však chybí, ale většinou už je zobrazuje na správném místě. Na trup někdy zapomíná, ale dolní končetiny umístí dole a horní po stranách. Co se týče kreslicího materiálu, nejraději volí tlusté barevné pastelky, fixy, ale i voskovky. Matka se mi svěřila, že poprvé společně vyzkoušely techniku „Stříkání“. Lara si namočila štětec do tekuté barvy, podržela ho nad papírem a barvu z něho sklepávala. I když bylo kolem mnoho nepořádku, při této činnosti si matka s dcerou užily mnoho legrace.

14.3 Psychomotorický vývoj – 4 – 5 let

Obr. č. 38, Lara Š., čtyři roky ⁴¹

Zdroj: vlastní archiv

4 roky 6 měsíců

- Lara miluje míčové hry, při nichž kope, kutálí, hází a chytá míč
- Pohyby má o něco zralejší a vyspělejší
- Jemná motorika se zlepšuje, avšak matka stále pozoruje odlišnosti od normy
- Neuvědomuje si následky některých svých činů
- Mezi její oblíbenou hru patří hra na prodavačku, napodobuje ráda chování dospělých lidí
- Stále se ráda chová a mazlí se svojí matkou
- Vypráví zážitky, které se odehrály za nepřítomnosti rodičů – někdy jsou tyto zážitky smyšlené, matka má pocit, že je neodlišuje od skutečných
- Dokáže roztrždit věci podle barev
- Definitivně přestala mluvit v holých větách, ale její výslovnost je stále méně srozumitelná
- Její paměť se zdokonaluje – při mé návštěvě dokáže hodiny mluvit o tom, co dělala např. včera
- Srovnává, porovnává věci a jevy

⁴¹ Fotografie znázorňující období 4 let sledované dívky

- Při řešení úkolů, či nějaké hře používá řeč, argumentuje
- Velmi často dělá někomu radost – neustále mě obskakuje, snaží se posloužit
- Miluje výlety
- Velmi často napodobuje projevy rodičů, také jejich držení těla, tón hlasu či melodii, tempo a rytmus jejich řeči
- Mezi její oblíbené činnosti patří takové hry, ve kterých musí něco, či někoho napodobovat
- Nejraději si hraje v kolektivu známých dětí, nedělá jí problém objasnit postup hry ostatním dětem
- Je schopná přijít s aktivním návrhem na nějakou činnost, aniž by jí matka musela pobízet, řídit či chválit
- Dokáže tiše sedět a stále delší dobu vydržet bez matky
- Udrží pozornost v kolektivu 20 – 30 dětí
- Vyhledává lásku matky, velice ráda se mazlí, pusinkuje
- Ráda pomáhá matce s domácími pracemi (úklid, příprava jídla, úklid hraček, nákupy)
- S oblibou pracuje na zahrádce

5 let

- Bez pomocných koleček jezdí na kole
- Dokáže unést i velmi objemné hračky
- Projevuje zájem o plavání, v tomto věku se u ní objevují první tempa
- Miluje tančení, skákání na trampolíně
- Dokáže se již podepsat tiskacími písmeny
- Má ráda veškeré ruční práce – výroba jednoduchých modelů, trhání, stříhání, jednoduché šití
- Hraje jednoduché stolní hry, nejraději „Člověče, nezlob se“, nevadí jí prohrát
- V kolektivu dětí je smutná, baví ji však honičky, míčové hry
- Někdy je při hře velice hlučná a má ráda divoké a nebezpečné hry
- 6. 7. 2008 jsem při mé návštěvě zaznamenala: *„Larinka měla velikou radost, že jsem i dnes dorazila na návštěvu, proto se snažila na sebe upoutat*

pozornost. Vymýšlela všelijaké hry. Pod schodiště naházela hromadu polštářů a peřiny z ložnice rodičů, do kterých beze strachu začala skákat“

- Má oblíbenou stavebnici, kterou skládá neustále dokola
- Mluví gramaticky správně, její výslovnost však není korektní (dě, tě, ně, ž, š, č, ř, r)
- Více se zajímá o televizní pořady a pohádky pro děti
- Začíná si uvědomovat kontinuitu svého života
- Velice ráda se stará a pečuje o druhé
- Někdy si sama pro sebe vypráví vymyšlené příběhy – při hře, ve vaně, při ukládání ke spánku
- Když chce, aby jí matka neviděla, zakrývá si oči dlaněmi
- Je samostatná – dokáže se věnovat jiné činnosti než ostatní děti
- Zajímá se i o složitější hry
- Umí dát najevo, co je smyšlené a co naopak skutečné
- Již si neplete pojmy „včera“ a „zítra“
- Rozezná pravou a levou ruku
- Nejraději pomáhá matce při mytí nádobí, vaření a věšení prádla
- Ráda hraje pod dohledem dospělého, příliš nevyhledává samostatnou činnost
- Její nejoblíbenější činnost je vyrábění

14.4 Vývoj kresby – 4 – 5 let

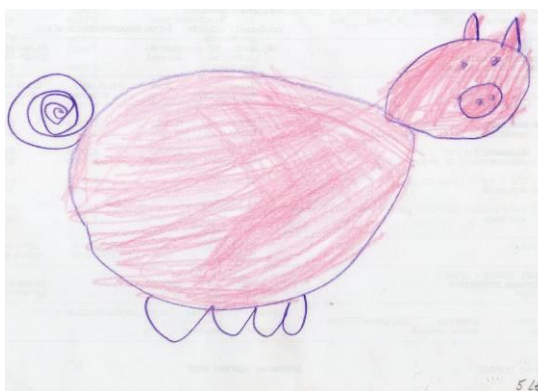
Obr. č. 39, Lara Š., 10. 11. 2007 – 4 roky, 5 měsíců⁴²
Zdroj: vlastní archiv

Obr. č. 40, Lara Š., 21. 5. 2008 – 4 roky, 11 měsíců⁴³
Zdroj: vlastní archiv

⁴² Obrázek sledované dívky – kresba domu, Lara Š., 10. 11. 2007 – 4 roky, 5 měsíců

⁴³ Obrázek sledované dívky – kresba matky, stádium subjektivně fantazijního zpracování, Lara Š., 21. 5. 2008 – 4 roky, 11 měsíců

Obr. č. 41, Lara Š., 29. 6. 2007 – 5 let⁴⁴

Zdroj: vlastní archiv

Kresby v tomto věku Lara velice propracovává. Každý nový detail, který se naučí, nakreslí veliký a většinou také v nesprávném počtu. Např. lidé mají tři ohromné prsty a domy nespočetné množství oken. Oči znázorňuje už spíše kroužky než tečkami.

U kresby postavy umí nakreslit mnoho detailů, jako jsou vlasy, krk, knoflíky, kolena. Velice jí těší a raduje se z toho, když její výtvary rodiče vystaví nejen v pokoji, ale i po celém bytě. Nejčastěji kreslí věci, které ji přitahují. Např. dostala nové boty, jejím obrázkům dominují boty, nebo si ten den odřela koleno, tak její papír zaplavují spousty odřených kolínek. Někdy Larinka využívá při kresbě svých vlastních představ, ale většinou zobrazuje reálné představy. Mezi nejčastější náměty, které volí, jsou samozřejmě postavy, domy, sluníčka, zvířata. Při kreslení a malování využívá mnoho pomůcek. Např. vyrábí tiskátka z brambor, maluje houbičkou, otiskuje listy, skládají mozaiku, lepí nejrůznější koláže. Otec Lary se po delší době vrátil ke své tvorbě a maluje plátna velkých rozměrů. Ona jeho práci komentuje, hledá v nakreslených abstraktních motivech konkrétní věci. Sama projevila zájem malovat na velká plátna, z uspořené peněz si zakoupila stojan a olejové barvy. Pokouší se o napodobení otce. Též u ní přetrvává zájem o plastelínu a keramickou hlinu. Modely jsou stále více dokonalejší a pečlivější v provedení. Vytváří celou řadu postaviček. Zajímá se o to, co se stane, když smíchá několik barviček plastelíny dohromady, či jaká bude barva glazury po vypálení.

⁴⁴ Obrázek sledované dívky – kresba prasete, Lara Š., 29. 6. 2007 – 5 let

14.5 Psychomotorický vývoj – 5 – 6 let

Obr. č. 42, Lara Š., pět let ⁴⁵

Zdroj: vlastní archiv

5 let 6 měsíců

- Dochází k dalšímu rozvoji pohybových schopností, rovnováhy, pružnosti, zvládnutí rozmanitých terénů, zrychlování, starty a souhra více činností najednou
- Má cit pro plánování hry a ovlivňuje její charakter
- Velice ráda chodí na návštěvy k příbuzným
- Umí se pochválit za svůj vlastní výkon
- Dokáže se podepsat tiskacími písmeny
- Mezi její oblíbené aktivity patří spojovačky, skrývačky, obkreslování, které pro ni vytváří sama matka
- Stále přetrvává oblíbenost ve skládání puzzlí
- Zvládá činnosti s drobnějšími předměty – navlékání korálků, vyšívání
- Má již zcela správný špetkový úchop kreslicího a psacího náčiní
- Rozlišuje pravou a levou stranu, pravou a levou ruku
- Řadí zpravidla prvky zleva doprava

⁴⁵ Fotografie znázorňující období 5 let sledované dívky

- Přemýšlí, vede jednoduché úvahy
- K ostatním dětem se chová přátelsky, citlivě a ohleduplně – dokáže se rozdělit o své hračky, pomůcky, pamlsky, rozdělí si úlohy, všímá si, co si druhý přeje
- Je schopna brát ohled na druhé – dokáže se dohodnout, počkat, vystřídat se, pomoci mladším
- Rozpozná všechny geometrické tvary a rozdíly mezi nimi
- Velice ráda vytváří, modeluje, kreslí, maluje, stříhá, lepí, vytrhává, sestavuje, vyrábí
- Též se zajímá o dramatické činnosti – hraje tvořivé a námětové hry (např. na školu, na rodinu, na cestování, na lékaře), dokáže hrát krátkou divadelní roli
- zajímá se o knihy, zná mnoho pohádek a příběhů, má své oblíbené hrdiny
- zná celou řadu písní, básní a říkadel, nerada je však prezentuje
- zpívá jednoduché písně, rozlišuje a dodržuje rytmus
- každý den s matkou intenzivně trénuje výslovnost, je u toho plačtivá
- každý den jí před spaním matka hodinu předčítá knihy

6 let

- Vydrží tiše sedět a sama pracovat
- Je zcela samostatná v sebeobsluze – svlékne se, oblékne se, obuje se, je samostatná při jídle, zvládá samostatně osobní hygienu, úklidové práce, dokáže se postarat o své věci
- Vystupuje samostatně, má svůj názor, vyjadřuje souhlas i nesouhlas
- Reaguje přiměřeně na drobný neúspěch
- Je si vědomá zodpovědnosti za své chování
- Dodržuje dohodnutá pravidla
- Vyslovuje správně všechny hlásky
- Mluví ve větách, dovede vyprávět příběh či popsat nějakou situaci
- Má přiměřenou slovní zásobu
- Dobře spolupracuje ve skupině dětí
- Přirozeně používá neverbální komunikaci

- chápe jednoduché vztahy a souvislosti, řeší jednoduché problémy a problémové situace, slovní příklady, úlohy, hádanky, rébusy či labyrinty
- rozumí časoprostorovým pojmům (např. nad, pod, dole, nahoře, uvnitř a vně, dříve, později, včera, dnes), pojmům označujícím velikost, hmotnost (např. dlouhý, krátký, malý, velký, těžký, lehký)
- třídí, seskupuje předměty dle zadaného kritéria
- záměrně si zapamatuje, co prožila, viděla, slyšela, je schopna si toto po přiměřené době vybavit a reprodukovat, částečně i zhodnotit
- pamatuje si říkadla, básničky, písničky
- přijme úkol či povinnost, zadaným činnostem se věnuje soustředěně, odbíhá však často k jiným činnostem
- postupuje dle pokynů rodičů nebo učitelky ve škole
- Práci dodělá většinou do konce, když sama vidí výsledek své práce, těší ji to
- Neztrácí radost z objevování, ale nemá chuť se učit do školy
- Miluje pomáhat matce s domácími pracemi – příprava jídla, práce na zahradě, domácí úklid
- Je schopná snášet kritiku
- V kolektivu dětí se velice dobře zapojuje, stále hledá nejlepší kamarádku
- Věci vnímá komplexně, neulpívá na jednom detailu
- Slovo vnímá jako soubor písmen
- Dokáže rozlišovat různé sociální role a diferencovat jejich chování
- Komunikuje přijatelným způsobem
- Stále převládá radost z tance

14.6 Vývoj kresby – 5 – 6 let

Obr. č. 43, Lara Š., 13. 10. 2008 – 5 let, 4 měsíce⁴⁶

Zdroj: vlastní archiv

Obr. č. 44, Lara Š., 13. 10. 2008 – 5 let, 4 měsíce⁴⁷

Zdroj: vlastní archiv

⁴⁶ Obrázek sledované dívky – kresba princezny, stádium sklápění, Lara Š., 13. 10. 2008 – 5 let, 4 měsíce

⁴⁷ Obrázek sledované dívky – kresba opice, Lara Š., 13. 10. 2008 – 5 let, 4 měsíce

Obr. č. 45, Lara Š., 29. 10. 2008 – 5 let, 5 měsíců⁴⁸

Zdroj: vlastní archiv

Lara se v tomto věkovém období o kresbu a činnosti s ní spojené velice zajímá. Od rodičů vyžaduje neustálý nákup pracovních pomůcek, ráda zkusí nové výtvarné techniky. Obrázky jsou již bohatší, dosud však stále převládají symboly viděného než věrná podoba skutečnosti. Např. velice ráda zobrazuje dům se čtyřmi okny a dveřmi, avšak skutečností je, že bydlí v panelovém bytě. Postavy mají již všechny prvky, obsahují mnoho detailů. Velice ráda míchá barvy dohromady, její malby se stávají plastičtějšími. Co se týká ostatních výtvarných činností – ráda pracuje se vším novým. Např. keramická hlína, slané těsto, sádra, výroba koláží, mozaik. Svě díla chce stále více zachovávat. Je schopná pracovat podle návodu, vyrobit jednoduchou bižuterii, používat složité formy. Lara navštěvuje ZUŠ – výtvarný obor.

14.7 Srovnání s Vývojovou psychologií od M. Vágnerové

V již zmiňované vývojové psychologii se dozvídáme, že se poznávání v tomto věku projevuje především v zaměřenosti na nejbližší svět. Dětské uvažování je poněkud názorné, flexibilní, velmi nepřesné a prelogické. Jeho znaky, které jsou pro něho typické, lze stručně vyjádřit ve čtyřech bodech. Egocentrismus – dítě ulpívá na subjektivním pohledu a má tendence zkreslovat úsudky na základě subjektivních preferencí. V důsledku toho dochází k nepřesnostem v poznávání a používání. I u

⁴⁸ Obrázek sledované dívky – kresba koně, Lara Š., 29. 10. 2008 – 5 let, 5 měsíců

sledované dívky se projevuje výrazný rys egocentrismu. Ve věku pěti let si zakrývá oči rukama, když chce, aby jí matka neviděla. Fenomenismus – dítě je fixováno na nějaký obraz reality, od kterého se není schopno ve svých úvahách odloučit. Zároveň se jedná o přetrvávající vazbu na přítomnost, na aktuální podobu světa. Lara matka se zmiňuje, že se ve věku kolem čtyř let se u ní objevil velmi výrazný zájem o zvířata. Avšak rodiče měli často potíže dívence vysvětlit, že např. slepýš není slepý, nebo velryba není ryba. Magičnost – předškolní děti nevnímají velký rozdíl mezi skutečností a fantazií. Lara vypráví zážitky, které se odehrály za nepřítomnosti rodičů – někdy jsou tyto zážitky smyšlené, matka má pocit, že je neodlišuje od skutečných. Absolutismus – dítě je v tomto věku přesvědčeno, že každé poznání musí mít definitivní a jednoznačnou platnost. Tyto projevy se vyskytují i u zkoumané dívky, matka uvádí, že její dcera zcela nechápe změny názorů dospělých. (Vágnerová M., 2005)

Typickým znakem předškolního myšlení je útržkovitost, nekoordinovanost a nepropojenost. Mnohé děti už dovedou správně vyřešit ledajaké úkoly dílčího charakteru, avšak nedovedou do svých úvah zahrnout více znalostí či jiné pohledy. Lara např. kolem věku pěti let dokáže vnímat a roztřídit živé a neživé objekty, avšak stále občas uvažuje animisticky. (Vágnerová M., 2005)

Vágnerová se také zmiňuje o sebepojetí dítěte, které se v tomto období rozvíjí ve spojení s poznávacími procesy. Předškolní dítě přebírá názory od dospělých na sebe sama nekriticky, tak jak je dospělí prezentují. Dítě o sobě dokáže také uvažovat, avšak převážně egocentricky, se sklonem k fantazijnímu zkreslení sebepojetí. Nezralost sebepojetí se může projevovat majetnickými sklony či sklony k vychloubání. Při následné analýze a rozhovoru s matkou dívky, matka toto v předškolním období nezaregistrovala. (Vágnerová M., 2005)

V literatuře vývojová psychologie se dočteme, že předškolní děti si uvědomují rozdíl jak mužského, tak ženského pohlaví. Lara Š.ví, jak má vypadat chlapec a jak holčička, podle toho se také orientuje. Většinou si při hře vybírá holčičky, s nimiž se ztotožňuje. Má typické holčičí vlastnosti – závislost, empatie, citlivost, laskavost, jemnost. (Vágnerová M., 2005)

Předškolní dítě vyjadřuje svůj jednoznačný názor na svět pomocí kresby, vyprávění nebo pomocí hry. V těchto aktivitách se projevují typické znaky dětského myšlení i emočního prožívání. Kresba je jednou ze symbolických funkcí dítěte, v níž se

projeví tendence zobrazit realitu tak, jak ji chápe. Vágnerová uvádí, že za začátku tohoto období v kresbě převažují subjektivně důležité rysy nad jeho reálnou podobou. Později, na konci předškolního věku, se kresby dětí stále více začínají podobat skutečnosti. Nakreslí spíše to, co vidí. Sledovaná dívka, kolem věku čtyř let, v kresbě zobrazuje obličej či postavy lidí. Čáry vycházejí ze spodní části trupu, takto znázorňuje nohy. Oči vytvoří dvěma nebo třemi tečkami. Většinou kreslí větší počet nohou a jednotlivé části těla umísťuje nesprávně, např. oči jsou v jednom rohu, nebo dolní končetiny vyrůstají z hlavy. Jednotlivé úseky či části těla kreslí bez ohledu na skutečnou velikost či polohu. Na konci předškolního období Lara kreslí obrázky již bohatší, dosud však stále převládají symboly viděného než věrná podoba skutečnosti. Hra a vyprávění zmiňuje autorka jako další způsob vyjádření vlastní interpretce reality a postoje ke světu. Hra slouží dítěti jako prostředek k vyrovnání se s realitou, která je pro něj mnohdy problematická. Hra mu umožňuje alespoň symbolicky uspokojit svá přání a touhy, které v realitě uspokojit nelze. Matka uvádí, že si Lara často hraje na sestřičku mladšího sourozence (sourozence však nemá, ale přála by si ho), stará se o něj, vaří mu. (Vágnerová M., 2005)

V literatuře se dozvídáme o chápání prostoru a času v předškolním věku. Dítě má tendenci přeceňovat velikost nejbližších objektů, protože se mu zdají velké, a podceňovat vzdálenější, protože je vidí malé. Dítě je hodnotí podle toho, jak je vnímá, nikoli podle reálné skutečnosti. Pojem času se vyvíjí velmi pomalu. Dítě má tendenci přeceňovat délku časového intervalu, čas pro něj není důležitý mnohdy velmi obtěžující, nikam nespěchá, je pro něj významnější přítomnost, než minulost. Matka se s tímto zcela ztotožňuje, uváděné rysy vnímá jako zcela pravdivá fakta. Uvádí, že má Larinka někdy pocit, že ve vyšší lahvi je více vody než v silnější a menší. (Vágnerová M., 2005)

Vágnerová uvádí, že socializace předškolních dětí probíhá především v rodině. Dítě si v tomto věku osvojuje normy chování, s nimiž se postupně ztotožňuje. Avšak nejvíce je pro ně důležité, zda bude za jejich dodržení oceněno. V tomto věku se děti učí způsobům správného chování. Rodiče slouží dětem jako model různých rolí, s nimiž se identifikují. V tomto věku by se měla postupně odbourávat vázanost na matku či rodiče. Navazují kontakty s vrstevníky, hledají si nové kamarády, učí se soupeřit, ale i spolupracovat. Matka děvčátka zpozorovala, že se její dcera v tomto období snaží ztotožnit se svými vrstevníky, napodobuje je. Mezi její oblíbenou hru patří hra na

prodavačku, napodobuje často chování dospělých lidí. Vázanost na matku je i na konci předškolního období velice silná (matka se obává nástupu do školy). Kolem věku pěti let u ní sílí kamarádké vztahy, snaží se spolupracovat v kolektivu více dětí, avšak někdy má stále potíže zapojit se do hry, především ve větším kolektivu neznámých dětí. (Vágnerová M., 2005)

15 ŠKOLNÍ OBDOBÍ

15.1 Psychomotorický vývoj – 6 – 7 let

Obr. č. 46, Lara Š., šest let ⁴⁹

Zdroj: vlastní archiv

6 let 6 měsíců

- Rozvoj jemné motoriky, hrubé motoriky, koordinovanější a dokonalejší pohyby v provedení daných činností
- Má bohatší slovní zásobu, větší kapacitu paměti
- Opouští subjektivní egocentrický pohled na svět
- Dovede členit slovo na hlásky a slabiky, které dovede klasifikovat, třídít a kombinovat
- Seznamuje se s písmeny abecedy – čtení jí ve škole však nebaví, musí doma hodně cvičit
- Dokáže manipulovat s číselnými pojmy
- Umí poznat číselné symboly a dopravní značky, vybarvuje předkreslené obrázky, roztřídí velikosti a délky
- Dokáže rozlišit stejné od podobného

⁴⁹ Fotografie znázorňující období 6 let sledované dívky

- Poznává to, co je nelogické, co nepatří do stejné kategorie
- Neprodleně plní ústní příkazy, umí vyřídit tři jednoduché úkoly, které přímo souvisejí
- Dobře zná roční období
- Je schopná vyprávět, co si sama vymyslela, definuje dva rozdíly, používá výmluvy
- Chápe souvislosti a vztahy mezi jednotlivými jevy a věcmi
- Používá pravidla a strategie
- Potřebné věci si dokáže zapamatovat
- Je schopná získat potřebné informace, které jsou nezbytným základem pro účelné řešení úkolu
- Často používá učení pokusem a omylem
- Dokáže věci logicky odvodit na základě předchozí zkušenosti
- Uznává rodiče i učitele jako autoritu
- Velice dobře kontroluje své chování, jedná podle konkrétních pravidel
- Vnímá části i velice drobné detaily
- Bez problémů přijímá nové sociální role
- Velice ráda pracuje ve skupině
- Dokáže ovládat své pocity, emoce
- Třídní učitelka oceňuje její nadstandardní vědomosti v předmětu prvouka

7 let

- Dokáže dobře odhadnout, jak se její chování jeví druhým lidem
- Stále se zajímá o hru a herní činnosti
- Ve škole jí nedělá problémy téměř žádné učivo – nejvíce ji baví prvouka (paní učitelka jí chválí za všeobecný přehled), nerada však čte, při psaní často chybuje
- Na konci první třídy čte s lehkými obtížemi, píše, počítá
- Má velice detailní představy
- Slovní zásoba má bohatou, paměť stabilnější
- Je optimistická, skoro vždy má dlouhotrvající radostnou náladu

- Je schopná logických operací (matka vidí velikou výhodu, že se Lara učí matematiku z učebnic nakladatelství Fraus)
- Má stabilnější paměť, využívá paměťových strategií
- Vnímá schéma svého těla a orientuje se v prostoru
- Umí poutavě vyprávět příběhy

15.2 Vývoj kresby – 6 – 7 let

Obr. č. 47, Lara Š., 22. 9. 2009 – 6 let, 3 měsíce⁵⁰

Zdroj: vlastní archiv

⁵⁰ Obrázek sledované dívky – kresba Lary, Lara Š., 22. 9. 2009 – 6 let, 3 měsíce

Obr. č. 48, Lara Š., 9. 1. 2010 – 6 let, 7měsíců⁵¹

Zdroj: vlastní archiv

Obr. č. 49, Lara Š., 26. 9. 2009 – 6 let, 3 měsíce⁵²

Zdroj: vlastní archiv

U Lary je v tomto vidět věku veliký vývoj a posun v oblasti kresby. Maluje již konkrétní předměty, a to i své fantazijní představy. Její kresby jsou bohaté jak ve svém obsahu, tak barevném provedení. Obsahově se začínají lišit od kreseb chlapců. Jako hlavní motivy si vybírá princezny a zvířata (koně). Kresby lidských postav bývají již profilové, objevuje se dynamičnost. Stále vyžaduje od rodičů, aby její výtvo

⁵¹ Obrázek sledované dívky – kresba džungle, Lara Š., 9. 1. 2010 – 6 let, 7měsíců

⁵² Obrázek sledované dívky – kresba psů, Lara Š., 26. 9. 2009 – 6 let, 3 měsíce

vystavovali po celém bytě. Opouští modelování, tyto činnosti již hodnotí jako činnosti pro malé děti.

15.3 Písemný projev v 1. třídě ZŠ

Při hodnocení písma školáka se pedagogové zaměřují na několik ukazatelů. Všímají si jednotlivých tvarů grafémů a jejich navazování, sklonu písma a dodržování linie řádku. Dále hledí na celkovou úpravu napsaného textu.

Sledovaná dívka zprvu neměla problémy s uvolňovacími cviky. Její písanky byly úhledné, tahy rovnoměrné, snažila se dodržet linii řádku. Celková úprava byla dobrá. S přechodem na písanky psacího typu se projevil vliv nekorektního úchopu psacího náčiní. Její písmo bylo nerovnoměrné, kostřbaté, nedodržovala vzdálenost jednotlivých grafémů (příloha č. 6). Později se cvičením dopracovala k přijatelné úpravě písemného projevu.

15.4 Psychomotorický vývoj – 7 – 8 let

Obr. č. 50, Lara Š., sedm let⁵³

Zdroj: vlastní archiv

⁵³ Fotografie znázorňující období 7 let sledované dívky

7 let 6 měsíců

- Rozvoj jemné, hrubé motoriky, koordinovanější pohyby
- Paměť má zase o něco stabilnější
- Již zcela chápe pojetí času – dokáže řadit různé události, rozlišuje délku trvání dění (cesta do školy), dokáže stanovit časový odhad, ví, že je čas nevratný
- Dokáže uvažovat o jiných lidech, matka zpozorovala, že si velice ráda povídá o potřebách druhých, o chování jiných lidí v daných situacích
- Někdy bývá nejistá
- Dovede uvažovat o konkrétní situaci
- Velice jí záleží na tom, jak jí hodnotí její vrstevníci, jak vypadá, jaké je její chování, vystupování
- Je schopná vykonávat delší dobu činnost, která jí netěší či nebaví
- Lara změnila školu, své spolužáky však zná z MŠ, navazuje nová přátelství, často se setkává s kamarádkami doma

Vývoj kresby – 7 – 8 let

Obr. č. 51, Lara Š., 5. 7. 2010 – 7 let, 1 měsíc⁵⁴

Zdroj: vlastní archiv

⁵⁴ Obrázek sledované dívky – kresba začarované princezny, Lara Š., 5. 7. 2010 – 7 let, 1 měsíc

Obr. č. 52, Lara Š., 19. 1. 2011 – 7 let, 8 měsíců⁵⁵

Zdroj: vlastní archiv

Obr. č. 53, Lara Š., 7. 2. 2011 – 7 let, 8 měsíců⁵⁶

Zdroj: vlastní archiv

U Lary v tomto věkovém období dochází k jisté stabilizaci kresby. Při tvorbě je méně spontánní a kreativní, místo vytváření nových způsobů vyjádření má tendenci opakovat naučené grafické typy. Na papír znázorní naučený grafický typ, na němž mírně pozmění nějaký detail. V jejich kresbách je patrné, že si uvědomuje prostor, ví, co má být nahoře a co dole. Při kresbě postupuje obvykle tak, že nejprve namaluje

⁵⁵ Obrázek sledované dívky – kresba lvíčete, Lara Š., 19. 1. 2011 – 7 let, 8 měsíců

⁵⁶ Obrázek sledované dívky – kresba jezdce ne koni, stádium vizuálního realismu, Lara Š., 7. 2. 2011 – 7 let, 8 měsíců

základní linky, tedy „čáru země“ a „čáru nebe“, a pak na ně začne umísťovat objekty, které zobrazuje v řadě vedle sebe. Nejčastěji se v jejich kresbách objevují motivy princezen, zvířat a květin. Stále na některých obrázcích převládá nepřiměřená velikost významných částí či detailně vykreslené některé pasáže obrázku. S barvami ráda experimentuje. Snaží se zachytit realitu opravdu takovou, jaká je, a to vizuálně i barevně.

15.5 Písemný projev v 2. třídě ZŠ

Na písmu sledované dívky je vidět snaha o zmenšení rukopisu. Tím došlo k větší rychlosti psaní, ale zároveň k deformování tvarů jednotlivých grafémů, zvětšil se sklon písma doprava a dívka má problémy s dodržáním linie řádku (příloha č. 7). V textu se objevují známky dysortografických potíží – záměny tvarově podobných písmen.

15.6 Psychomotorický vývoj – 8 – 9 let

Obr. č. 54, Lara Š., osm let⁵⁷

Zdroj: vlastní archiv

8 let 6 měsíců

- Rozvoj jemné motoriky, hrubé motoriky, koordinovanější pohyby
- Nárůst slovní zásoby

⁵⁷ Fotografie znázorňující období 8 let sledované dívky

- Velice rychle a srozumitelně se vyjadřuje
- Matka uvádí, že je někdy až příliš lítostivá
- Lara si ráda dopisuje se svými kamarádkami, také si píše deníček
- Má svá tajemství, která však svěřuje matce
- Sama si vkusně zdobí pokojíček
- Matka musela zavést časový harmonogram, protože se Lara nechtěla učit, stále přetrvávají problémy se čtením
- Za nejoblíbenější činnost považuje výrobu ozdobných krabiček
- Její písmo je velice malé a kostrbaté
- Velmi intenzivně se věnuje malbě, a to jak v ZUŠ, tak doma (ve třídě má jako jediná jedničky podtržené z VV)
- Nejraději by celé dny trávil s kamarádkami při hrách
- Nechce předčítat, nemá ráda knihy, v knihovně si půjčuje knihy pouze o vyrábění

15.7 Vývoj kresby – 8 – 9 let

Obr. č. 55, Lara Š., 24. 6. 2011 – 8 let⁵⁸

Zdroj: vlastní archiv

⁵⁸ Obrázek sledované dívky – kresba otce, stádium vizuálního realismu, Lara Š., 24. 6. 2011 – 8 let

Obr. č. 56, Lara Š., 8. 1. 2012 – 8 let, 6 měsíců⁵⁹

Zdroj: vlastní archiv

Obr. č. 57, Lara Š., 12. 12. 2011 – 8 let, 6 měsíců⁶⁰

Zdroj: vlastní archiv

U Lary se v tomto věku projevuje již realistické vnímání světa, a tím se prohlubuje i výtvarná krize, která v tomto období zcela vyvrcholí. Usiluje o co nejpravdivější a nejpřesnější ztvárnění reality za cenu ztráty vlastního osobitého projevu, kreslení se stává kontrolovanější a už pro ni není tak přirozenou činností. Už nezáleží příliš na tom, jak objekt subjektivně vnímá nebo co o něm ví, ale primární je ho

⁵⁹ Obrázek sledované dívky – kresba matky, stádium vizuálního realismu, Lara Š., 8. 1. 2012 – 8 let, 6 měsíců

⁶⁰ Obrázek sledované dívky – kresba domu, stádium vizuálního realismu, Lara Š., 12. 12. 2011 – 8 let, 6 měsíců

zachytit takový, jaký opravdu je. Někdy má matka pocit, že je kresba pro ni zábava, forma hry. Jindy usuzuje, že pro ni kresba představuje pouze potřebu autostylizace, nápodoby či projekce vlastních prožitků. S tím souvisí výběr objektů, které Lara do svých výtvarných děl volí. Domnívám se, že výběr témat do jisté míry ovlivňuje i prostředí, ve kterém Larinka žije a vyrůstá – co matka předkresluje, vliv médií. V jejich kresbách se proto stále objevují motivy komikových postav a hrdinů z filmů.

15.8 Písemný projev ve 3. třídě ZŠ

Dívka zmenšila rukopis, což vedlo místy k absolutní nečitelnosti. Nedodrží linii řádku (příloha č. 8), úprava napsaného textu ji sice mrzí, ale výrazně se o ni nesnaží. Vynechává části grafémů (m – n). Je často upozorňována na nekorektní úchop, pokud však drží pero správně, její písmo je ještě kostrbatější a rychlost práce se výrazně zpomalí. Ve volných chvílích si píše své poznámky, které však nedokáže sama po sobě přečíst. V jejím písemném projevu se objevují dysortografické obtíže.

15.9 Srovnání s Vývojovou psychologií od M. Vágnerové

Vágnerová uvádí, že děti raného školního věku začínají uvažovat jiným způsobem, než tomu bylo doposud. V jejich myšlení se objevují některé vývojově podmíněné zněny, které jim umožňují zvládnout obtížné nároky učiva. Toto konkrétní logické myšlení je charakteristické tím, že respektuje základní zákony logiky a zákony konkrétní reality. Lara je již schopná operovat se skutečností, popřípadě s představami nebo symboly, které mají jednoznačný, konkrétní obsah. Vychází ze zkušenosti s vlastní činností, se zacházením s různými věcmi, z kontaktu s různými lidmi. Dává přednost takovému způsobu chování, kdy se může sama přesvědčit o pravdivosti verbálně prezentovaných informací. Tyto změny v uvažování autorka shrnuje do několika významných bodů. Decentrace – školní dítě není omezováno subjektivním pohledem na poznávanou skutečnost. Lara dokáže odpoutat vázanost na zjevné znaky a atraktivní vlastnosti reality. Dále dovede posuzovat skutečnost podle více hledisek, uvažovat o jejich vzájemných vztazích. Chápe, že se objekty či situace mohou měnit, ale zároveň mají určité trvalé znaky. Konverzace – školní dítě je schopné pochopit trvalost podstaty určitého objektu nebo množiny objektů, přestože se jejich vnější vzhled mění. Lara si je

vědoma, že skutečnost může mít více různých podob, např. voda zmrzne, ale stane se z ní led, voda ve sklenici je stejná jako v plastové lahvi, koláče naskládané na sebe vyjadřují stejný počet, jako když jsou vedle sebe. Myšlení je u ní dynamičtější, schopnost proměny chápe jako jednu z vlastností určitého objektu. Reverzibilita – dítě tohoto věku dokáže pochopit zákon vratnosti či různé proměny jevů. U Lary se tato změna v uvažování projevuje např. v matematice. Jestliže ubere určité množství, vznikne nová hodnota. Jestliže k ní stejné množství zase přidá, vrátí se tato hodnota do původního stavu (sčítání a odčítání). (Vágnerová M., 2005)

Dále se z literatury dozvídáme, že se u dítěte mladšího školního věku rozvíjejí logické operace, které se projevují změnou způsobu manipulace se znaky a symboly. Sledované děvče je v tomto věku schopné chápat vztahy mezi písmeny a zvukovou podobou jednotlivých hlásek, slovo dovede členit na hlásky a slabiky, hlásky i slabiky dokáže klasifikovat, třídít a kombinovat. Je si zcela vědoma stálosti obsahu určitého slova, které používá v různých gramatických tvarech. Toto zjištění zcela odpovídá uvedené literatuře. Vágnerová se zmiňuje, že děti tohoto věku dokážou manipulovat s číselnými pojmy. Lara si již na začátku školní docházky dobře uvědomuje trvalost počtu. Toto zjištění se u ní projevuje např. tím, že ví, že počet prvků je pořád stejný, ať jsou blízko nebo daleko od sebe či na sobě nebo vedle sebe. (Vágnerová M., 2005)

Podle již zmiňované autorky dochází u dětí kolem věku osmi let ke zpřesnění pojmu času. Lara též v tomto věku dovede řadit různé časové události, je si vědoma střídání dnů v týdnu či ročních období, ví, že je čas nevratný, a jeho chod je omezen pouze jedním směrem. Dále Vágnerová uvádí, že se v tomto věku projevuje u dětí úvaha o jiných lidech. Na základě matčiny výpovědi jsem zjistila, že i tento rys je u Lary patrný již v sedmi a půl letech. Dívka uvažuje o jiných lidech. Matka zpozorovala, že si velice ráda povídá o potřebách druhých, o chování jiných lidí v daných situacích. (Vágnerová M., 2005)

V 7 letech lze u dětí vyzorovat různé strategie učení, řešení problémů může tudíž probíhat několika způsoby. Vágnerová se zaměřuje na tři typy strategie. Učení pokusem a omylem – děti většinou pracují spontánně, bez vedení jiné osoby. Zcela sami a náhodně objeví způsob řešení na daný problém a ten si zapamatují. Logické odvození – děti usuzují správné řešení na základě předchozí zkušenosti. Dokážou aplikovat určité řešení na daný problém, který má podobný princip jako již známá situace, se kterou se

musely už dříve vypořádat. Učení nápodobou – děti napodobují řešení, které se osvědčilo jiným lidem. Snaží se na základě pozitivního výsledku tento typ řešení aplikovat na svůj problém. (Vágnerová M., 2005)

Z publikace se dozvídáme, že role školáka zahrnuje dvě dílčí role, a to roli žáka a spolužáka. Role žáka je jednoznačně podřízenou rolí, její obsah je předepsán školním řádem. Na základě této role se u dítěte rozvíjejí různé druhy schopností a dovedností. Role spolužáka označujeme za souřadnou roli. Způsob, jakým se s ní dítě vypořádá, jednoznačně ovlivní prožití školního věku, ale i jeho budoucí strategie chování a sociální vztahy. Zkoumaná dívka se v tomto věkovém období vypořádala s oběma rolemi velice lehce, avšak matka uvádí, že v kolektivu neznámých lidí je stále nejistá, nerozhodná, tomuto styku se často vyhýbá. (Vágnerová M., 2005)

Vágnerová zmiňuje také o rozvoji komunikaci, kdy děti ve škole komunikují dvěma různými způsoby. A to komunikace dětské skupiny a komunikace žáka s učitelem. Komunikace dětské skupiny je typická převahou dětského slangu, citoslovci, velkou hlučností či určitým zjednodušením projevu. Naopak komunikace žáka s učitelem vyžaduje formální podobu a obsah. Jak už jsem se několikrát zmínila, Lara má obtíže s navazováním kontaktu s neznámými lidmi, avšak v kruhu přátel a kamarádek si je v komunikaci velice jistá, její vyjadřování je přiměřené věku. V komunikaci s učitelem si je zcela jistá, kdy smí a nesmí mluvit, co smí a má říkat a naopak, co říkat nemá. (Vágnerová M., 2005)

16 ZHODNOCENÍ VÝSLEDKŮ

Pro potvrzení nebo vyvrácení mého předpokladu jsem použila dlouhodobé pozorování a výzkum u jednoho dítěte. Toto pozorování probíhalo po dobu devíti let, proto vzhledem k časové náročnosti nebylo možné srovnávání většího vzorku dětí. Mé zkoumání je příspěvkem k řešení dané problematiky, a nekladu si za cíl stanovit všeobecnou platnost.

U zvolené dívky jsem ve všech zmíněných obdobích pečlivě sledovala a zaznamenávala jednotlivé pokroky v dovednostech a schopnostech. Všimla jsem si především pohybů, chování, dovednosti při hře, rozvoje řeči, duševního a sociálního života. Zprvu jsem si musela uvědomit, že jednotlivá období, kdy by podle uváděných norem mělo dítě dovedností dosáhnout, jsou pouze orientační, a proto by se mělo k hodnocení psychomotorického vývoje a vývoje kresby přistupovat individuálně a zohlednit konstituční, sociální, kulturní a rodinné faktory, které mohou způsobit různé akceptovatelné odchylky. K hodnocení vývoje jsem využívala hračky, známé prostředí a především informace ze strany rodičů, hlavně matky.

Porovnáním s informacemi zvolené literatury, jsem dospěla k závěru, že se dívka významně neodlišuje od standardů vyplývajících z vývojové psychologie. Její psychomotorický vývoj i vývoj kresby je plynulý, pozvolný, zcela odpovídá normám.

Dlouhodobým pozorováním a výzkumem jsem se snažila objasnit předpoklad, že pokud sledovaný jedinec dosahuje v kresbě nadprůměrných výsledků, potom písemný projev bude podobných kvalit. Bohužel musím konstatovat, že se toto tvrzení nepotvrdilo, písemný projev dívky byl již od první třídy ZŠ podprůměrný, žákyně měla v tomto směru značné problémy. Kresba má svůj význam zejména pro počáteční psaní (ovlivňuje především uvolněnost a vyhraněnost ruky, úchop), avšak u rozvoje písemného projevu nemusí vždy platit, že kdo hezky kreslí, také hezky píše. Psaní je řečová činnost, a tedy trochu jiná, než činnost výtvarná.

Závěr

Diplomová práce byla rozdělena na teoretickou a praktickou část. Jejím předmětem bylo zkoumat vývoj dětské kresby v předškolním období a na základě tohoto zaznamenat vliv na písemný projev žáků 1. třídy ZŠ. Z tohoto důvodu bylo v teoretické části podrobně rozebráno období předškolního a mladšího školního dítěte. Dětská kresba byla stěžejním tématem celé této diplomové práce. Zaměřila jsem se především na celkový vývoj dětské kresby směřující od stádia skvrn, čmáranic, čarání, kresby hlavonožců, kresby subjektivně fantazijního zpracování, sklápění až po stádium transparentnosti a vizuálního realismu, kde je vývoj završen. Byla zde, mimo jiné, popsána hrubá a jemná motorika, grafomotorika dítěte, se kterou dětská kresba velice úzce souvisí, protože právě prostřednictvím kresby můžeme získat informace nejen o vývojové úrovni dítěte, ale také o úrovni jemné motoriky a grafomotoriky. Byly zde nastíněny také pracovní návyky při kreslení a psaní. Pokud si dítě nevytvoří správné návyky při držení tužky, sezení či postavení a uvolnění ruky, projeví se to v celém jeho budoucím grafomotorickém vývoji. Nesprávné a křečovitě držení tužky se promítne do kreslení, čáry a tahy budou nepřesné, těžkopádné. Kresba má význam i pro dovednost psát. Dále jsem se v práci věnovala zvláštnostem kresby, určitým znakům, které jsou typické právě pro projev dětského kreslíře. Pozornost byla věnována i diagnostickým metodám, které dětská kresba poskytuje. Hlavní metodou byl test kresby lidské postavy, ale opomenuty nebyly ani jiné projektivní metody, jako je test kresby stromu, rodiny nebo začarované rodiny. Všechny tyto diagnostické metody lze využít v pedagogické praxi. Závěrem teoretické části jsem nezapomněla uvést kapitoly RVP pro PV a ZV, kde byla problematika kresby a psaní zahrnuta.

Praktická část byla věnována rozboru psychomotorického vývoje, vývoje kresby a vlivu kresby na budoucí písemný projev u dívky. Jak jsem již předeslala, vzhledem k časové a technické náročnosti, nebylo možné srovnávání většího vzorku dětí. Proto jsem zvolila důkladné pozorování jednoho dítěte. Mé zkoumání je příspěvkem k řešení dané problematiky a nekladla jsem si za cíl stanovit obecnou platnost. Práci jsem rozdělila do čtyř věkových období (kojenecké, batolecí, předškolní a mladšího školního věku) a v těchto fázích vývoje jsem po jednotlivých časových úsecích uváděla schopnosti, dovednosti, chování, rozvoj řeči, změny duševního a sociálního života,

změny týkající se vývoje kresby a v neposlední řadě posouzení písemného projevu. Dále bylo mým úkolem zhodnotit vývoj dítěte a srovnat ho s literaturou, kterou jsem si do své diplomové práce zvolila. Musím konstatovat, že jsem si uložila práci nelehkou, zprvu bylo potřeba si uvědomit, že jednotlivá období, kdy by podle uváděných norem, měla dívka dovedností dosáhnout, je pouze orientační, a proto by se mělo k hodnocení psychomotorického vývoje a vývoje kresby přistupovat individuálně a zohlednit všechny faktory (konstituční, sociální, kulturní, rodinné), které mohou způsobit různé akceptovatelné odchylky. Avšak s přihlédnutím ke všem zmiňovaným faktorům uvádím zjištění, že se dítě významně neodlišuje od standardů vyplývajících z vývojové psychologie. Jeho psychomotorický vývoj i vývoj kresby je plynulý, pozvolný, odpovídající normám. Závěrem mé diplomové práce bylo objasnit stanovený předpoklad, zda se nadprůměrný výtvarný projev odrazí v písemném projevu zkoumaného dítěte. Bohužel se toto mínění nepotvrdilo, písemný projev dívky byl již od první třídy ZŠ velice podprůměrný, žákyně měla v tomto směru značné problémy.

Tato předkládaná diplomová práce může sloužit pro pedagogickou praxi jako přínosný materiál ke zjištění úrovně dětské kresby a s ní spojenými vývojovými zákonitostmi předškolního a mladšího školního věku.

Resumé

My thesis is divided into theoretical and practical parts. The theoretical part deals with the general issue of children's drawing and its influence on the writing skills of students in their first year of primary school. At the beginning of the theoretical part, the importance of children's drawing and art work from the perspective of the child's development is described. A very important section is the chapter dealing with the development of gross motor skills, fine motor skills, graphomotor skills and work habits in drawing and writing, which are closely connected with the proper mastery of all art activities. In the end the theoretical part mentions particularities of drawing, projective diagnostic methods, tests and lists educational documents discussing the issues of drawing and writing.

The main part of my thesis is a long term research, which is presented in the practical part. I focused on observation and exploration of one child in terms of psychomotor skills development and development of drawing skills, I gathered material, drawings, photos and writing instances. In the end I deal with comparison of the gathered information with the general standards of child's development, as well as with hypotheses, research methods and finally with the results of the identified hypotheses.

Použitá literatura

1. ALTMAN, Z. *Test stromu*. 2. rozš. vyd. Praha: Pražská pedagogicko-psychologická poradna, 2002. 175 s. ISBN neuvedeno.
2. BEDNÁŘOVÁ, J. *Co si tužky povídaly*. 1. vyd. Brno: Computer Press, a.s., 2005a. 64 s. ISBN 80-251-0895-3.
3. BEDNÁŘOVÁ, J. *Mezi námi pastelkami*. 1. vyd. Brno: Computer Press, a.s., 2005b. 64 s. ISBN 80-251-0809-01.
4. BEDNÁŘOVÁ, J. *Na návštěvě u malíře*. 1. vyd. Brno: Computer Press, a.s., 2006. 64 s. ISBN 80-251-0951-8.
5. BEDNÁŘOVÁ, J. *Mezi námi předškoláky*. 1. vyd. Brno: Computer Press, a.s., 2011. 72 s. ISBN 978-80-251-3473-3.
6. BEDNÁŘOVÁ, J., ŠMARDOVÁ, V. *Rozvoj grafomotoriky*. 1. vyd. Brno: Computer Press, a.s., 2006. 80 s. ISBN 80-251-0977-1.
7. ČAČKA, O. *Psychologie dítěte*. 3. dopl. vyd., Tišnov: Sursum, 1997. 112 s. ISBN 80-85799-03-0.
8. DAVIDO, R. *Kresba jako nástroj poznání dítěte*. 2. vyd. Praha: Portál, 2008. 205 s. ISBN 978-80-7367-415-1
9. DOLEŽALOVÁ, J. *Rozvoj grafomotoriky v projektech*. 1. vyd. Praha: Portál, 2010. 166 s. ISBN 978-80-7367693-3
10. KUCHARSKÁ, A., MÁJOVÁ, L. *Dětská kresba v psychologickém výzkumu*. 1. vyd. Praha: Univerzita Karlova, Pedagogická fakulta, 2005. 96 s. ISBN 80-7290-217-2.
11. PETERSON, L. W., HARDIN, M. E. *Děti v tísní*. 1. vyd. Praha: Triton, 2002. 141 s. ISBN 80-7524-237-0.
12. PIAGET, J., INHELDEROVÁ, B. *Psychologie dítěte*. 2. vyd. Praha: Portál, 1997. 143 s. ISBN 80-7178-146-0.
13. ŘÍČAN, D., KREJČÍŘOVÁ, D. A KOL. *Dětská klinická psychologie*. 4., přeprac. a dopl. vyd. Praha: Grada, 2006. 608 s. ISBN 80-247-1049-8.
14. SLAVÍKOVÁ, V., HAZUKOVÁ, H., SLAVÍK, J. *Výtvarné čarování: Artefiletika pro předškoláky a mladší školáky*. 2. upr. vyd. Úvaly: Albra, 2010. 167 s. ISBN 978-80-7361-079-1.

15. SVOBODA, M., KREJČÍŘOVÁ, D., VÁGNEROVÁ, M. *Psychodiagnostika dětí a dospívajících*. 1.vyd. Praha: Portál, 2001. 791s. ISBN 80-7178-545-8.
16. ŠICKOVÁ – FABRICI, J. *Základy arteterapie*. 1. vyd. Praha: Portál, 2002. 167 s. ISBN 80-7178-616-0.
17. UŽDIL, J. *Čáry, klikyháky, paňáci a auta*. 5., přeprac. a dopl. vyd. Praha: Portál, 2002. 125 s. ISBN 80-7178-599-7.
18. UŽDIL, J. *Mezi uměním a výchovou*. 1. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1988. 463 s. ISBN 14-692-88.
19. UŽDIL, J., *Výtvarný projev a výchova*. 2. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1978. 333 s. ISBN 14-778- 78.
20. UŽDIL, J., ŠAŠINKOVÁ, E. *Výtvarná výchova v předškolním věku*. 3. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1983. 80 s. ISBN neuvedeno.
21. VÁGNEROVÁ, M. *Vývojová psychologie I. Dětství a dospívání*. 1. vyd. Praha: Univerzita Karlova, 2005. 467 s. ISBN 80-246-0956-8.

Ostatní použité zdroje

1. *Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání*. 1. vyd. Praha: Výzkumný ústav pedagogický v Praze, 2007. 126 s.
2. *Rámcový vzdělávací program pro předškolní vzdělávání*. 1. vyd. Praha: Výzkumný ústav pedagogický v Praze, 2006. 48 s. ISBN 80-87000-00-5.
3. ŠOPEJSTALOVÁ, J. *Deník matky sledované dívky*. 2002. 93 s.

Poznámkový aparát

1. Fotografie znázorňující tvoření skvrn
2. Obrázek znázorňující skvrny, Lara Š. – 11 měsíců 29 dnů
3. Obrázek znázorňující čmáranice, Lara Š. – 14 měsíců, 9 dnů
4. Obrázek znázorňující čárání, Lara Š. – 30 měsíců
5. Obrázek hlavonožce, Lara Š. – 3 roky, 4 měsíce
6. Obrázek znázorňující rozkouskované tělo, Lara Š. – 4 roky, 6 měsíců
7. Obrázek znázorňující období sklápění, Lara Š. – 5 let, 3 měsíce
8. Obrázek znázorňující období transparentnosti, Lara Š. – 7 let, 8 měsíců
9. Obrázek znázorňující období vizuálního realismu, Lara Š. – 8 let, 6 měsíců
10. Základní prvky první skupiny, které by měly být dítětem osvojeny mezi třemi až čtyřmi a půl lety
11. Základní prvky druhé skupiny, které by měly být dítětem osvojeny mezi čtyřmi až pěti a půl lety
12. Základní prvky třetí skupiny, které by měly být dítětem osvojeny mezi pěti až pěti a půl lety
13. Základní prvky čtvrté skupiny – elementy písma, není důležité, aby si dítě tyto prvky osvojilo v předškolním věku
14. Fotografie znázorňující polohu těla při kreslení: poloha vstojе, kreslení na desce stolu
15. Fotografie znázorňující polohu těla při kreslení: poloha vstojе, kreslení na tabuli
16. Fotografie znázorňující polohu těla při kreslení: poloha vkleče
17. Fotografie znázorňující polohu těla při kreslení: poloha vsedě, kreslení u stolu
18. Fotografie znázorňující správné držení těla
19. Fotografie znázorňující správné držení psacího náčiní, špetkový úchop
20. Fotografie znázorňující špetkový úchop křečovitý psacího náčiní
21. Fotografie znázorňující hrstičkový úchop psacího náčiní
22. Fotografie znázorňující pěstičkový úchop psacího náčiní
23. Fotografie znázorňující smyčcový úchop psacího náčiní
24. RVP pro PV: Rámcový vzdělávací program pro předškolní vzdělávání
25. RVP pro ZV : Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání

26. Fotografie znázorňující období 1 roku sledované dívky
27. Obrázek otisku dlaní sledované dívky, 21. 6. 2004 - 11 měsíců 29 dnů
28. Obrázek znázorňující skvrny, Lara Š., 21. 6. 2004 – 11 měsíců 29 dnů
29. Obrázek sledované dívky – nesouvislé čáry, Lara Š., 22. 12. 2003 – 6 měsíců
30. Obrázek sledované dívky – nesouvislé čáry, Lara Š., 25. 5. 2004 – 11 měsíců, 3 dni
31. Marie Vágnerová: uznávaná česká odbornice v oblasti pedopsychologie, vývojové psychologie a psychologie handicapu
32. Fotografie znázorňující období 2 let sledované dívky
33. Obrázek sledované dívky – čáry, stádium čmáranic, Lara Š., 21. 8. 2004 – 14 měsíců, 9 dnů
34. Obrázek sledované dívky – kresba exkrementů, Lara Š., 23. 3. 2005 – 21 měsíců, 1 den
35. Fotografie znázorňující období 2, 5 let sledované dívky
36. Obrázek sledované dívky – kresba domu, stádium čarání, Lara Š., 4. 6. 2006 – 2 roky, 11 měsíců
37. Obrázek sledované dívky – nepojmenovaná kresba, stádium čarání, Lara Š., 4. 6. 2006 – 2 roky, 11 měsíců
38. Fotografie znázorňující období 3, 5 let sledované dívky
39. Obrázek sledované dívky – kresba hlavonožce, Lara Š., 2. 10. 2006 – 3 roky, 3 mě
40. Obrázek sledované dívky – kresba princezny, Lara Š., 22. 3. 2007 – 3 roky, 9 měsíců
41. Fotografie znázorňující období 4 let sledované dívky
42. Obrázek sledované dívky – kresba domu, Lara Š., 10. 11. 2007 – 4 roky, 5 měsíců
43. Obrázek sledované dívky – kresba matky, stádium subjektivně fantazijního zpracování, Lara Š., 21. 5. 2008 – 4 roky, 11 měsíců
44. Obrázek sledované dívky – kresba prasete, Lara Š., 29. 6. 2007 – 5 let
45. Fotografie znázorňující období 5 let sledované dívky
46. Obrázek sledované dívky – kresba princezny, stádium sklápění, Lara Š., 13. 10. 2008 – 5 let, 4 měsíce

47. Obrázek sledované dívky – kresba opice, Lara Š., 13. 10. 2008 – 5 let, 4 měsíce
48. Obrázek sledované dívky – kresba koně, Lara Š., 29. 10. 2008 – 5 let, 5 měsíců
49. Fotografie znázorňující období 6 let sledované dívky
50. Obrázek sledované dívky – kresba Lary, Lara Š., 22. 9. 2009 – 6 let, 3 měsíce
51. Obrázek sledované dívky – kresba džungle, Lara Š., 9. 1. 2010 – 6 let, 7 měsíců
52. Obrázek sledované dívky – kresba psů, Lara Š., 26. 9. 2009 – 6 let, 3 měsíce
53. Fotografie znázorňující období 7 let sledované dívky
54. Obrázek sledované dívky – kresba začarované princezny, Lara Š., 5. 7. 2010 – 7 let, 1 měsíc
55. Obrázek sledované dívky – kresba lvíčete, Lara Š., 19. 1. 2011 – 7 let, 8 měsíců
56. Obrázek sledované dívky – kresba jezdce ne koni, stádium vizuálního realismu, Lara Š., 7. 2. 2011 – 7 let, 8 měsíců
57. Fotografie znázorňující období 8 let sledované dívky
58. Obrázek sledované dívky – kresba otce, stádium vizuálního realismu, Lara Š., 24. 6. 2011 – 8 let
59. Obrázek sledované dívky – kresba matky, stádium vizuálního realismu, Lara Š., 8. 1. 2012 – 8 let, 6 měsíců
60. Obrázek sledované dívky – kresba domu, stádium vizuálního realismu, Lara Š., 12. 12. 2011 – 8 let, 6 měsíců

Seznam příloh

Příloha č. 1 – Souhlas se zveřejněním fotografií a výtvarných prací dítěte v DP

Příloha č. 2 – Grafomotorické cvičení, prvky první skupiny

Příloha č. 3 – Grafomotorické cvičení, prvky druhé skupiny

Příloha č. 4 – Grafomotorické cvičení, prvky třetí skupiny

Příloha č. 5 – Grafomotorické cvičení, prvky čtvrté skupiny

Příloha č. 6 – Ukázka písemného projevu sledované dívky – 1. ročník

Příloha č. 7 – Ukázka písemného projevu sledované dívky – 2. ročník

Příloha č. 8 – Ukázka písemného projevu sledované dívky – 3. ročník

Přílohy

SOUHLAS SE ZVEŘEJNĚNÍM FOTOGRAFIÍ A VÝTVARNÝCH PRACÍ DÍTĚTE V DP

Já, zákonný zástupce žáka prohlašuji, že jsem byl/a srozumitelně informován/a o důvodech pořizování a zveřejňování fotografií, zveřejňování výtvarných a jiných prací mého dítěte.

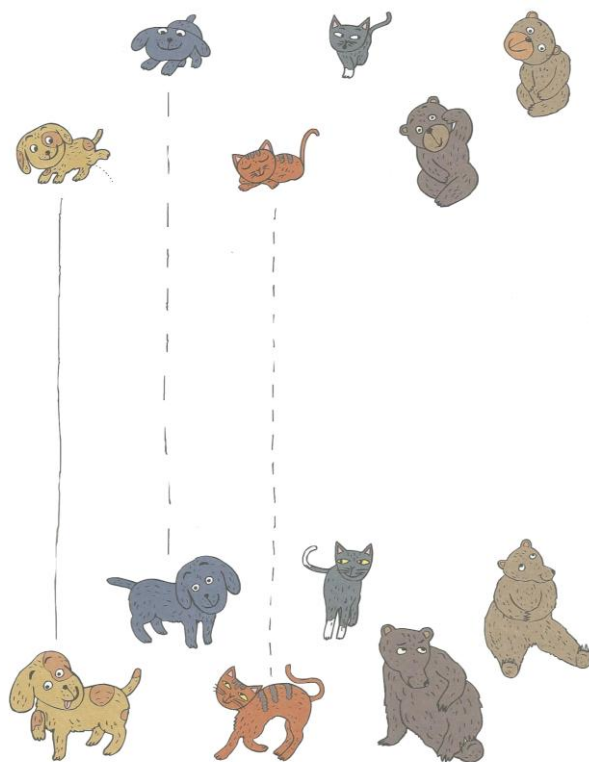
Na základě poskytnutých informací **souhlasím** - **nesouhlasím**¹ s pořizováním a zveřejňováním fotografií, zveřejňováním výtvarných a jiných prací mého dítěte.

Poučení provedl (jméno, podpis) : *EVA GRUNERTOVA* datum: *17.10.2012*

Datum a podpis zákonného zástupce žáka: *17.10.2012* *Mgr. Jana Špičková, DiS.*

¹Nehodící se škrtněte

Příloha č. 1

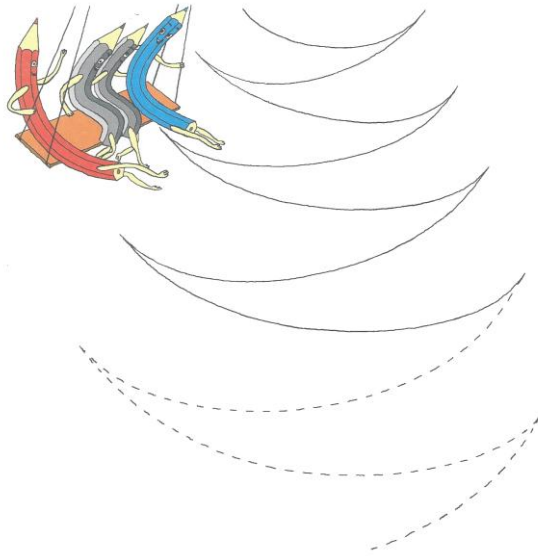
Příloha č. 2

Zdroj: Bednářová J., 2005a, s. 7

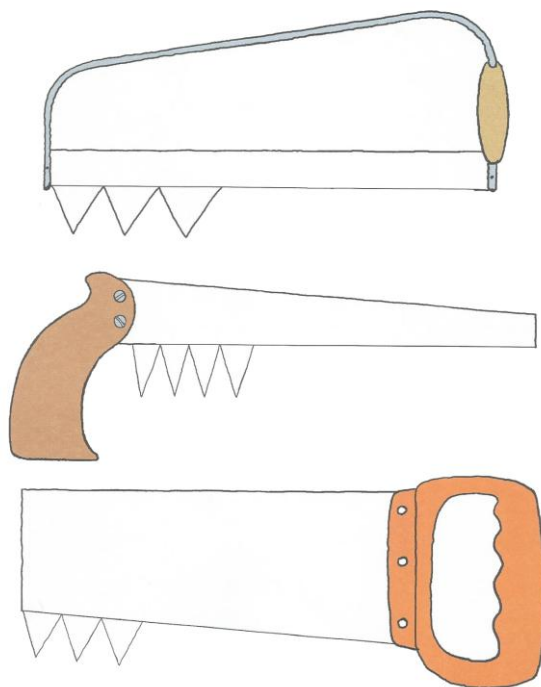
Příloha č. 2

Zdroj: Bednářová J., 2005a, s. 14

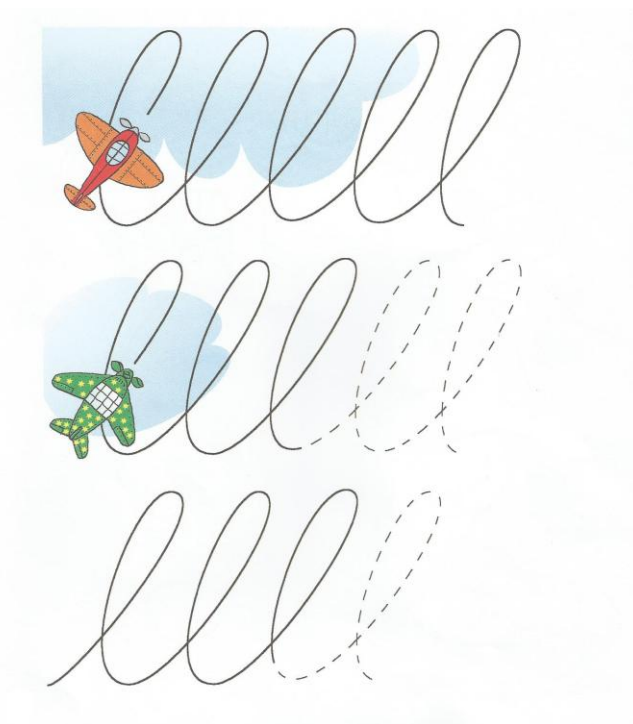
Příloha č. 3

Zdroj: Bednářová J., 2005b, s. 35

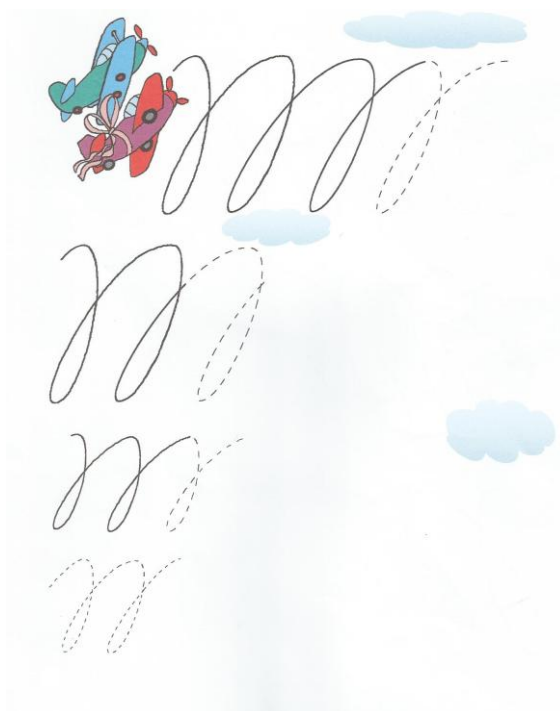
Příloha č. 3

Zdroj: Bednářová J., 2005b, s. 39

Příloha č. 4

Zdroj: Bednářová J., 2006, s. 10

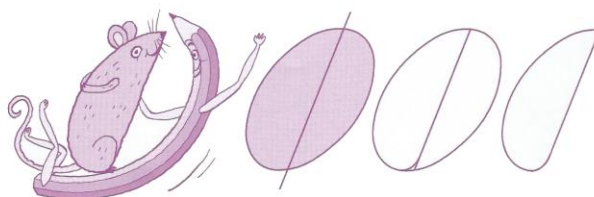
Příloha č. 4

Zdroj: Bednářová J., 2006, s. 1

Příloha č. 5

Zdroj: Bednářová J., 2006, s. 53

Příloha č. 5

Zdroj: Bednářová J., 2006, s. 56

^d
 de, ko, nu, ju,
 soli, Ola,
 O: de, ko, nu, ju. 3M
 soli, Ola,
 j, M, V: ka, O, y, i, l,
 p, d, k, n, e,
 j, M 2M
 O: j, M, V, k, a, O, y,
 i, l, p, d, k, n, e,

Māma nese sivr.
 Mila volá na Věnu.
 Věnu.
 O: Māma nese 1M
 sivr. Mila volá
 na Věnu. 1M
 mo, le, si, sa,
 ju, do, nu, ke, se,
 nu,
 O: sa, vi, nu 3M

Příloha č. 6

Zdroj: archiv matky sledované dívky

nežli pofňukávat.
 O: Lépe skákat 3M
 Ráno brzy se posle,
 více brzy spávat.
 Lépe skákat více
 nežli pofňukávat. 1M

Mít na oči čířka
 a sa malha vránu,
^{du} biva l bych se na svět
 jako s eroplánu.
 O: díval, bych, jako 3M
 Travička zelená,
 to je moje polevína,
 Travička zelená,
 to je moje pečína.
 O: zelená, moje 2M

Příloha č. 7

Zdroj: archiv matky sledované dívky

25. listopadu

Voda a její vlastnosti

Voda se na zemi vyskytuje v 3 skupenstvích

1) kapalné = nejčastější (deště, řeky, jezera, mraky)

2) plynné = vodní pára - při teplotě 100°C voda vstří a mění se v páru, může se odpařovat i při nižší teplotě (proto např. sečnou louže, prádlo)

3) pevné (led, sníh, komponenty, námraza, jehnovalka...) H_2O při teplotě 0°C

S

Příloha č. 8

Zdroj: archiv matky sledované dívky